

Noored eestlased välismaal: Lahkumise põhjused, suhted Eestiga ja tagasipöördumine

Uuringutulemuste analüüs

Terje Toomistu, Aet Annist, Rein Murakas

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituut
2023

Uurimus: Välismaal elavate noorte eestlaste suhe Eestiga ning faktorid, mis mõjutavad nende otsuseid Eestisse tagasi kolida või Eestiga koostööd teha (SHVKU22461)

Autorid: Dr. Terje Toomistu (vastutav täitja), Dr. Aet Annist, Rein Murakas

Andmetöötase assistent: Rein Urmas Murakas

Teostaja: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituut

Tellija: Välisministeerium

Esikaane foto: Kristiine Volt (Barcelona, Hispaania)

Autorid soovivad tänada kõiki „Noored eestlased välismaal” (POST23) projekti raames intervjueerituid, veebiküsitlusele vastajaid ning loovuurimuses osalejaid, kelle fotod ilmestavad ka käesolevat raportit.

Täname kõiki, kes aitasid kaasa küsitluse levikule ja intervjueeritute leidmisele.

Samuti täname Kristjan Kaldurit ja tema kolleege Eesti väliskogukondade uuringu (Balti Uuringute Instituut 2022) andmetel põhinevate tulemuste kasutusvõimaluse eest.

Suur tänu ka projekti „Noored eestlased välismaal” rahastanud Postimehe fondile ning käesoleva raporti tellijale Välisministeeriumile.

ISBN 978-9985-4-1369-2 (pdf)

<https://doi.org/10.58009/aere-perennius0070>

VÄLISMINISTEERIUM

TARTU ÜLIKOO
kultuuriteaduste instituut

Sisukord

Sisukord	<u>3</u>
Sissejuhatus	<u>4</u>
Andmed ja uuringu metodoloogia	<u>6</u>
1. Noored eestlased välismaal	<u>9</u>
Üliõpilasmobiilsus	<u>13</u>
Välismaal elavate noorte eestlaste sotsiaal-demograafiline profiil	<u>15</u>
2. Välismaale mineku motiivid	<u>21</u>
Perekondlikud põhjused ja seksuaalvähemuste emigratsioon	<u>29</u>
3. Suhtlus Eestiga ja omavahel	<u>34</u>
Diasporaasisene suhtlus	<u>38</u>
Välismaal elavate teadlaste professionaalsed kontaktid ja koostöö Eestiga	<u>43</u>
4. Diasporaaliikmete kuuluvustunne	<u>48</u>
Vastuolud rahvuslikus kuuluvustundes	<u>52</u>
5. Tagasipöördumise kaalutlused	<u>57</u>
6. COVID-pandeemia mõju noorte eestlaste rände	<u>70</u>
7. Soovitused diasporaapoliitika kujundamiseks	<u>76</u>
Viidatud allikad	<u>84</u>

Sissejuhatus

Foto: *Katre Kuller (Pizzolotta, Italia)*

Euroopa Liidu laienemise järgsete võimalustega kõrgharidusrändeks ja viisavabalt töötamiseks üha enamates Euroopa riikides suurenes noorte Eesti täiskasvanute väljaränne hüppeliselt. Aastatel 2004–2008, kui Kesk- ja Ida-Euroopa esimeste uute Euroopa Liidu riikide (A8 riigid) kodanikud said järk-järgult liikumisvabaduse enamikus ülejäänud EL-is, kasvas vanade liikmesriikide elanikkond (EU15) hinnanguliselt ühe miljoni võrra. Migratsiooniuurijad hindavad, et 2011. aastaks elas Lääne-Euroopas juba 4,5 miljonit idast läände suundunud migranti (Fassmann, Kohlbacher ja Reeger 2014).

Väljaränne Eestist hoogustus ka 2007–2008. aasta kriisi järgse majanduslangusega, mille tagajärjel siirdusid paljud piiri taha paremaid elutingimusi otsima. Võimalus töötada jõukamates lääne ühiskondades andis lootust muidu ebakindla majandusliku olukorra parandamiseks. Samaaegselt kogus populaarsust kohapealseid õpinguid või karjääri katkestav vaheaasta näiteks töö- ja puhkeviisiga Austraalias. Nende muutuste, aga ka Tallinna Euroopa pealinnadega ühendavate odavlennuliinide avamise kontekstis kujunes Eesti millenniumilaste põlvkondlik käitumismuster. Ühtlasi hakkasid Eesti

privilegeeritumad elanikkonnarühmad sarnaselt paljude teiste maailma riikide trendidele pidama varases täiskasvanueas mõnda aega välismaal õppimist, töötamist või seiklemist võrdlemisi tavapäraseks nähtuseks. Sellist ajutist välismaal viibimist võib koguni vaadelda kui teatavat üleminekuriitust — olulist osa täiskasvanuikka siirdumisest, mis loob vabaduse ja autonoomia tunde ning toetab enesearengut.

Ida-lääne suunalise ja olulisel määral nooremaid põlvkondi puudutanud migratsiooni kasvu tagajärjel on laienenud ka nende inimeste diasporaa, kes end eestlaseks peavad. Selle diasporaa suurus võib praeguseks hinnanguliselt olla 200 000 inimest (Kaldur jt 2022).

Kuigi 2016. aastast saati on Eesti rändesaldo sarnaselt enamike teiste Euroopa riikidega olnud positiivne¹ — sisseränne ületas väljarände kogumahtu —, on Eesti Statistikaameti andmetel noorte täiskasvanute väljaränne jätkuvalt suurem kui sisseränne. See on mõistetav — selles vanuses inimesed on oma elukaare ilmselt kõige paindlikumas ja ühtlasi mobiilsust soosivas järgus. Nad pole tihti jõudnud veel oma püsivamat kodu rajada, neil kas pole lapsi või lapsed on veel väikesed ega ole seotud koolikohustusega. Sellel vanusegrupil on kergem valida liikuvamat eluviisi ning kanda rändega seonduvaid riske.

Ent hoogustunud ida-lääne suunaline migratsioon on tekitanud nii vastuvõtvates kui saatvates riikides avalikke arutelusid ja ärevust. Vanades Euroopa Liidu liikmesriikides kogusid juba 2000ndatel tuure populistlikud hoiakud, mis raamistasid kesk- ja ida-eurooplastest sisserändajaid ohuna tööturule või sotsiaalsele sidususele. Kesk- ja Ida-Euroopa riigid tundsid aga muret võimalike ohtude pärast, mida sellised demograafilised trendid nagu „ajude väljavool“ (*brain drain*) ja noorte väljavool (*youth drain*) võivad endast kujutada tööturule, majandusele ja ühiskondlikule ülesehitusele.

Sellised trendid mõjutavad niisiis nii rännet, rändajaid, sihtriike kui lähteriike. Rahvusvaheliselt mobiilsete eestlaste arvukuse kasvust on tingitud ka vajadus adekvaatse diasporaapoliitika kujundamiseks. Seetõttu tuleb tähelepanu pöörata välisriikides elavate noorte eestlaste sidemetele kodumaaga ning nende tagasipöördumise kaalutlustele.

Käesoleva raporti fookuses on Eestis üles kasvanud ja välismaal elavate noorte täiskasvanute — keda järgnevas tekstis nimetame lihtsuse mõttes eestlasteks, sõltumata nende kodakondsusest ja etnilisest kuuluvusest — suhe Eestiga ning tegurid, mis mõjutavad nende tagasipöördumist või koostööd Eestiga.

Meie uurimus keskendus noortele täiskasvanutele — neile, kes kasvasid üles taasiseseisvunud Eesti Vabariigis ning said täiskasvanuks pärast Eesti liitumist Euroopa Liiduga. Praeguseks ajaks on nad valdavalt 20ndates ja 30ndates eluaastates. Populaarkultuuris Y-põlvkonnaks või millenniumilasteks nimetatud põlvkonda mõjutasid vahetult olulised struktuursed muutused nagu Eesti liitumine Euroopa Liiduga ja rahvusvahelise reisimise suhteline kättesaadavus. Need muutused kujundasid ka nende rändekäitumist. Selle põlvkonna soov näha maailma ja viibida mõnda aega võõrsil

1 Population change - crude rates of total change, natural change and net migration plus adjustment (online data code: TPS00019). Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00019/default/table>.

tõukus neile avanenud võimalustest, mis olid eelnevatele põlvkondadele oluliselt vähem kättesaadavad.

Seoses eelkirjeldatud kontekstuaalsete muutustega on vaadeldava põlvkonna rändekäitumine eelnevatest mitmes mõttes eristuv. Ränne ei ole enam otsus kogu eluks. Vaatlusalust põlvkonda iseloomustab ajutine, ringlev ja avatud sihtpunktidega migratsioon. Erasmuse üliõpilasvahetuse programmi semester välismaal võib kujuneda kraadiõppeks samas ülikoolis või riigis, mis võib omakorda viia tööpakkumiseni kolmandas. Suvisest seiklusest mõnes Euroopa pealinnas võib tekkida soov sinna pikemaks ajaks paikseks jääda. Lapsehoidmiskogemusest välismaal võib kasvada mõte välisriigi kõrgkooli kandideerida. Selle kõige käigus inimesed armuvad, abielluvad, leiavad end meelepäraselt karjääriredelilt või sobivast sotsiokultuurilisest keskkonnast, omaseks muutunud harjumuste keskelt, ning ajutisest eemalolekust saab ootamatult või ajapikku midagi püsivamat.

Rahvusvaheline kogemus on kahtlemata väärtuslik pagas. Kuigi tagasipöördumine ei pea olema diasporaapoliitika peamine eesmärk, võidab nii riik kui ühiskond laiemalt, kui laia maailma siirdunud Eesti inimestel säilib Eestiga side. See võib väljenduda mitmesugustes koostöö vormides ja eemalviibija otsuses kodumaa ellu mingil moel panustada. Mida tihedamaks ja tugevamaks jäävad inimese sidemed oma kodumaaga välismaal elades, seda suurem on tõenäosus ka tagasipöördumiseks. Niisamuti on Eesti seisukohalt oluline, et võõrsil tegutsevad Eestit maailmale tutvustavad inimesed.

Andmed ja uuringu metodoloogia

Käesolev raport põhineb peamiselt SA Postimehe Fondi Noor-Eesti teadusgrandi rahastatud ja Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis läbiviidava interdistsiplinaarse uurimisprojekti „Noored eestlased globaalses teaberingluses: elukohavalikud kasvavas diasporaas“ (POST23) (lühidalt „Noored eestlased välismaal“, vt eva.ut.ee) raames kogutud kvantitatiivsetel ja kvalitatiivsetel andmetel. Projekt käsitleb Eesti viimase laine emigratsiooni, rändavat eluviisi ja elukohavalikuid noorte täiskasvanute hulgas. Uuringu kvantitatiivne pool põhineb valdavas osas andmetel, mis koguti selle projekti raames 2020. aasta oktoobrist kuni 2021. aasta märtsini läbi viidud veebiküsitlusega. Küsitluses osalesid 20- kuni 35aastased välismaise töö- või õpikogemusega Eestist pärit (st Eestis keskhariduse omandanud) inimesed, kes olid viimase 10 aasta jooksul õppinud vähemalt ühe (õppe)aasta mõne teise riigi kõrgkoolis või -koolides, olid töötanud vähemalt aasta välismaal või elanud väljaspool Eestit asukohast sõltumatu töötajana (diginomaadina). Osalejad leiti nii sotsiaalmeedia kaudu (peamiselt välismaal elavaid eestlasi koondavatest Facebooki gruppidest) kui ka kõrgkoolide ja noortega seotud organisatsioonide abiga. Kokku täitis küsimustiku 2022 vastajat. Küsitluse teemadeks olid välismaale minekut mõjutanud asjaolud, rahulolu välismaal viibimisega, side Eestiga välismaal olles, tagasipöördumist soodustanud või soodustada võivad tegurid, tulevikuplaanid, väärtused, identiteet ja jooned, mida arvatakse eestlast iseloomustavat, COVID-19

pandeemia mõju ja sellest lähtunud muutused, ning vastanute sotsiaal-demograafiline profiil. Välismaal viibimise kogemusi kirjeldati 60 riigist. Kõige rohkem vastajaid oli seotud Suurbritanniaga (324 inimest; 16% vastajatest), teisteks enim kirjeldatud riikideks olid Soome (207; 10%), Austraalia (204; 10%), Saksamaa (161; 8%), Taani (148; 7%), Holland (135; 7%) ja Ameerika Ühendriigid (100; 5%).

Ligikaudu kuus igast kümnest uuringus osalenust elas küsitlusele vastamise ajal välismaal, kolmandik oli tagasi Eestis ning ülejäänud elasid paralleelselt nii Eestis kui mujal. Küsitluse läbiviimise ajal oli 77% vastajatest hõivatud tööga, 27% õppisid ning ülejäänud 11% olid seotud teiste tegevustega (nt vanemapuhkusel või olid töötud). Kõige rohkem vastajaid (49%) olid 30-35aastased; 33% jäid vanusevahemikku 25-29; ning 18% olid vanuses 20-24. Soopõhiselt jagunesid vastajad järgmiselt: 78% naisi ja 22% mehi, muu soomääratlusega vastajate hulk oli alla 1%.

Küsitlusele oli võimalik vastata nii eesti kui vene keeles (vene keeles vastas 6% vastajatest). Me ei piiritlenud küsitlusele vastamist kodakondsuse ega etnilise kuuluvusega. Lisaks vanusegrupile oli uuringus osalemise kriteeriumiks, et vastajad on lõpetanud Eestis keskkooli ning seejärel migreerunud. Lihtsuse mõttes viitame siinses raportis kõigile uuritavatele kui eestlastele.

Lisaks eelkirjeldatud andmetele kasutasime analüüsis sama vanusegrupi kohta käivaid kvantitatiivseid andmeid projektist „Eesti väliskogukonnad: identiteet, hoiakud ja ootused Eesti riigi suunal“ (Kaldur jt 2022). Selle uuringu andmed koguti samuti veebiküsitlusega väljaspool Eestit elavate Eestiga seotud inimeste hulgas. Küsitlusteemadeks olid vastaja taust, kontaktid ja seosed Eestiga, suhestumine kohaliku kogukonnaga, meediatarbimine ja juurdepääs teabele, keel, keeleoskus ja eesti keele omandamine, perekond ja lapsed, Eesti riigi poolt Eesti väliskogukonnale pakutavad teenused, kodakondsus ja identiteet, tulevikuplaanid, praegune elu ja rahulolu eluga, kodanikuaktiivsus ja poliitiline osalemine, Eestist lahkumise põhjused või Eestisse tagasipöördumise kaalutlused, vastaja haridus- ja tööhõiveolukord. Niisiis kattuvad kahe uurimuse andmed osaliselt, mis võimaldab kontrollida, kuivõrd meie uurimuse tulemused kehtivad, aga ka täiendada seda mõnede lisa-andmetega, mida meie uurimuses ei puudutatud. Seda küsitlust oli võimalik täita kolmes keeles — eesti, inglise ja vene keeles.

Kokku vastas antud küsimustikule 4549 vastajat. Tekitamaks täiendusandmestikku uuringule „Noored eestlased välismaal“ selekteeriti kõigist uuringuandmetest välja need vastanud, kes olid 20-35 aastat vanad ning olid läinud välismaale vanuses 16 aastat või hiljem (viimase piiri määras küsitluses etteantud vastusevariantidega kasutatud skaala). Kokku oli sääraseid vastajaid 1010. Vanuseliselt oli kõige rohkem vastajaid vanuses 30-35 (54%); 30% jäid vanusesse 25-29; ning 15% olid vanuses 20-24. 74% vastanutest töötasid, 12% õppisid, 5% olid töötud ning 6% kodused (nt vanemapuhkusel). Naisi oli vastanute seas 80%. Eesti keel oli emakeeleks 84% ning vene keel 8% vastanud noortest.

Lisaks kvantitatiivsele materjalile tugineb käesolev analüüs ka kvalitatiivsetele andmetele, mis on kogutud peamiselt projekti „Noored eestlased välismaal“ (POST23)

raames. Viisime läbi üle 50 intervjuu, millest umbes pooled toimusid virtuaalsilla vahendusel — peamiselt COVID-19 pandeemia tõttu. Ülejäänud intervjuueeritutega kohtuti silmast silma välitööde ja projektiga seonduva dokumentaalfilmi võtete käigus. Videointervjuud viidi läbi 26 välismaal elava inimesega. Intervjuude baasil valmis projekti raames visuaalantropoloogiline dokumentaalfilm „Põlvkond piiri taga“ (2022, režissöör Terje Toomistu), milles oma lugu jagavad 21 erinevate saatustega välismaal elavat inimest.

2021. aasta kevadsuvel täiendati projekti loovuurimusega, mille 55 osalejat pildistasid ja filmisid oma igapäevast elukeskkonda välismaal. Siinset raportit illustreerivad loovuurimuse raames meile saadetud fotod.

Nagu ikka, tuleb ka siinse uuringu tulemuste tõlgendamise puhul arvestada mitmete andmekogumise iseloomust ja kontekstist tulenevate piirangutega. Esiteks on „Noored eestlased välismaal“ küsitluse andmed sooliselt kallutatud. Sarnaselt Kalduri jt (2022) küsitlusele on ka meie küsitluse ca 2000 vastajast ligi 80% naised. Naiste aktiivsem osalus sotsioloogilistes küsitlustes on küll tavapärane, ent sellegipoolest tuleb andmeid tõlgendades arvestada meeste oluliselt väiksema arvuga vastajate seas. Seejuures pole kaalukat põhjust arvata, et selline sooline vahekord on tegelikule noorte väljarändele iseloomulik. Vähemalt Statistikaameti andmetel, mis paraku küll ei ole mitmesugustel rändespetsiifilistel põhjustel täielikud ega täpsed, pole Eesti nooremaealiste (s.o vanuses 20–34) väljarändes märkimisväärset soolist erinevust.² Pajumets (2017) ja Tammaru (2017) osutavad pealegi, et meeste mobiilsus on kõrgem kui naistel ning kestab eriti teadlaste puhul kauem.

Teiseks viidi küsitlus ja suur osa intervjuudest läbi COVID-19 pandeemia käigus. Kuna ühiskonnas valitsev suhtumine pandeemiasse muutus lühikese aja jooksul väga kiiresti, peegeldavad COVIDiga seonduvad vastused vaid kitsal ajaperioodil valitsenud hoiakuid. Samas ei ole põhjust arvata, et pandeemia mõjutas märkimisväärselt küsitluses käsitletud muid, kesksemaid teemasid.

Kõikidele intervjuueeritutele on tekstis viidatud pseudonüümidega. Mõningate eranditega (seoses uuringus osalejate anonümiseerimisega) on intervjuueeritute tsitaatidele lisatud ka nende vanus ja elukoha riik intervjuu tegemise ajal.

2 RVR03: Ränne soo, vanuserühma ja rände liigi järgi. Eesti Statistikaamet. Statistika andmebaas, 2022.
https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik__rahvastikusundmused__ranne/RVR03.

1. Noored eestlased välismaal

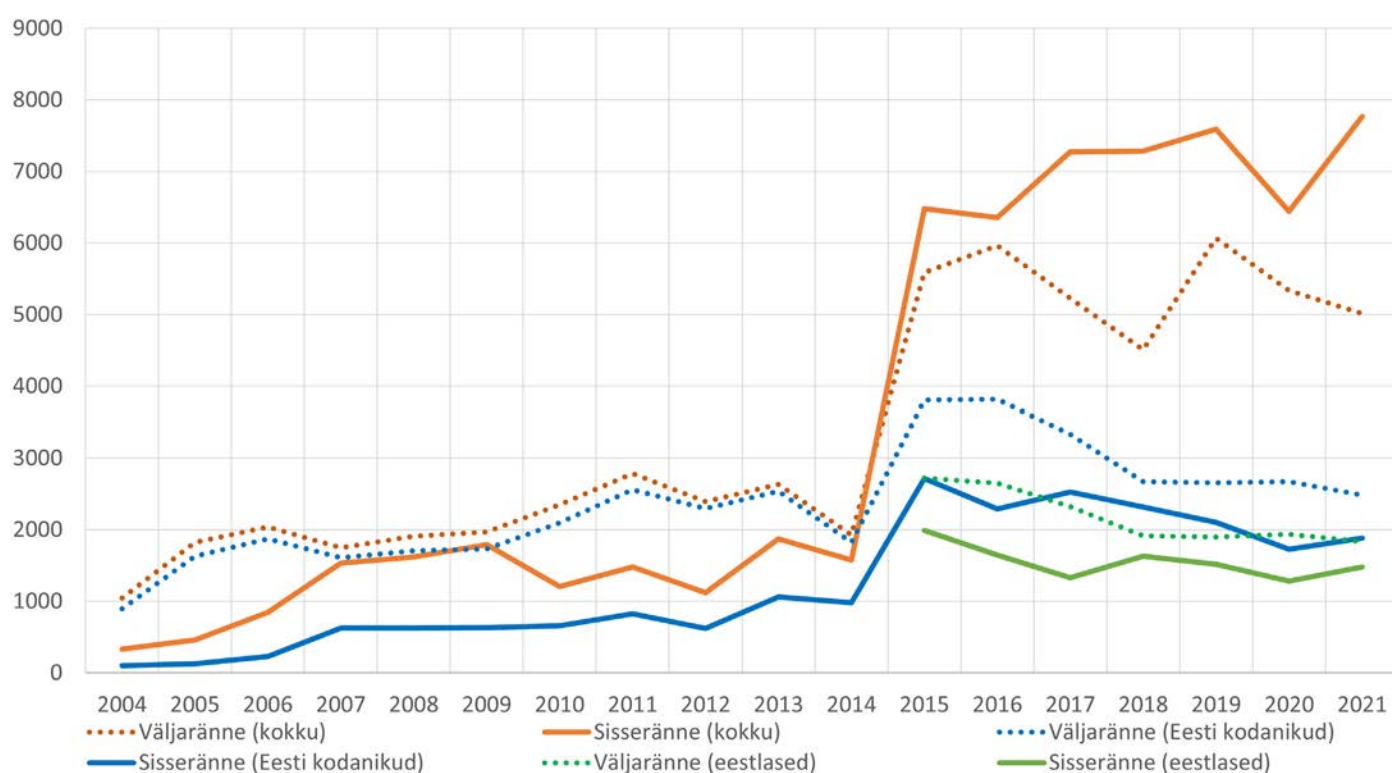
Foto: **Renate Heinsalu** (Aberdeen, Šotimaa, UK)

Väljaränne Eestisse on viimase sadakonna aasta jooksul läbi teinud mitu lainet. 1990ndatest algas järjekordne, kasvav väljarändelaine, mis suurenes järsult 2004. aastal Euroopa Liiduga ühinemisel ning sai veelgi hoogu pärast 2007. aastal alanud üliõpilasmobiilsust.

2017. aastast on väljaränne püsinud enam-vähem stabiilselt 12 000 inimese ümber aastas, väikese kukkumisega 2018. aastal. Erilisi muutusi ei ole registreeritud ka koroonaperioodil 2020-2021. Samas tuleb rõhutada, et info väljarände kohta on läbi aegade olnud äärmiselt puudulik. Nooremates vanusegruppides võiks loota, et ülevaade leidub vähemalt haridusega seoses lahkunute kohta, ent sealgi napib kindlust, nagu üliõpilasrändele pühendatud alapeatükis osutame.

Hinnang välisrändes osalenute arvule annab aimu varasematest rändetrendidest (Statistikaamet). Nii on näha, et välisrändes osalenute arv on pärast 1990ndate langust järk-järgult suurenenud, vähemalt kahekordistudes 5-aastaste intervallide järel. Rändajate käitumine muutub seda iseloomustavate demograafiliste joonte lõikes: näiteks kui pärast viimast rahvaloendust 2011.³ aastal on naasnud Eestisse 30-49aastaseid mehi enam kui poolteist korda rohkem kui naisi, siis noorem vanusegruppis on naasmise trendid sooti enam-vähem võrdsed.

Ülevaate saamiseks noorte rände mastaapidest — kuivõrd see välisrände alase statistika kogumise probleemide tõttu üldse hinnatav on — kasutame statistikaameti andmebaasist kättesaadavat infot.⁴ Joonis 1 kajastab välja- ja sisserännet 20-34aastaste isikute osas nii üldiselt, Eesti kodanike kui ka ennast eestlasena määratlenute seas perioodil 2004-2021 (eestlaste osas 2015-2021). Andmete juures tuleb arvesse võtta, et 2015. aastal viidi statistikaametis ellu muudatus rändeandmete fikseerimise metoodikas: sellest ajast alates on välisrände juures peale registreeritud elukohariigi vahetajate kajastatud ka registreerimata ränne. Metoodika muutus võimaldab rändestatistikasse kaasata ka isikud, kelle kohta võib erinevate märkide põhjal oletada, et nad suure tõenäosusega enam Eestis ei ela. Sellised inimesed lisati nüüd väljarännanute hulka. Niisamuti lisati sisserännanute hulka isikud, kes varem ei olnud Eesti elanikud, kuid ilmselt on asunud Eestisse elama, tehes Eesti registrites teatud regulaarsusega toiminguid.⁵

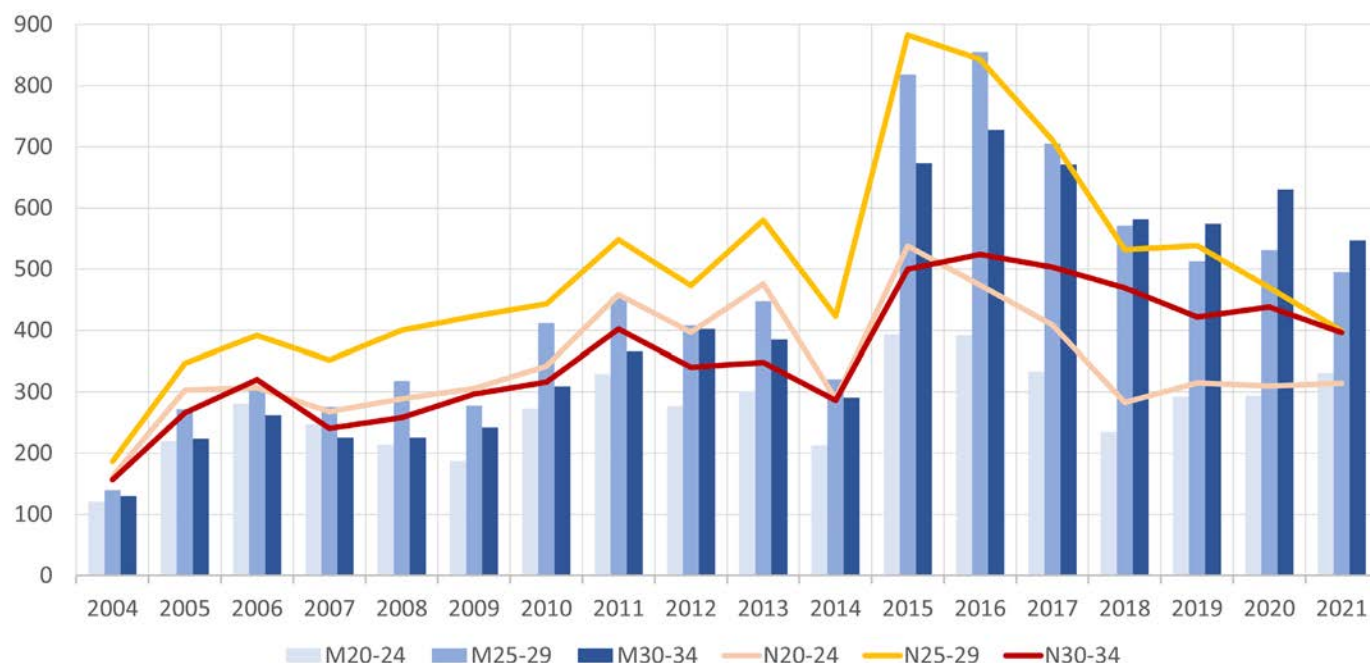
Joonis 1. **Välja- ja sisseränne 20-34aastaste vanuserühmas (arv, Statistikaameti andmed).**

Vaatlusaluses vanuserühmas nagu ka Eesti rändestatistikas üldises plaanis on alates 2015. aastast muutunud rändesaldo positiivseks. (Seejuures avaldas rändesaldo muutusele teiste tegurite kõrval tõenäoliselt mõju ka rändestatistika metoodika muutus.) Samas nagu joonisel 1 näidatud, ületab noorte puhul nii Eesti kodanike kui ka ennast eestlasena määratlenute seas väljaränne jätkuvalt sisserännet. Võib oletada, et ka koroonapandeemial oli mõju, mille tagajärjel vähenes 2020. aastal üldine sisseränne ning väljaränne vähenes mõnevõrra 2021. aastal. 2018. aasta väljarände langust võib aga

4 Statistikaamet. Statistika Andmebaas. <https://andmed.stat.ee/et/stat> Rahvastik. Rahvastikusündmused. Ränne.

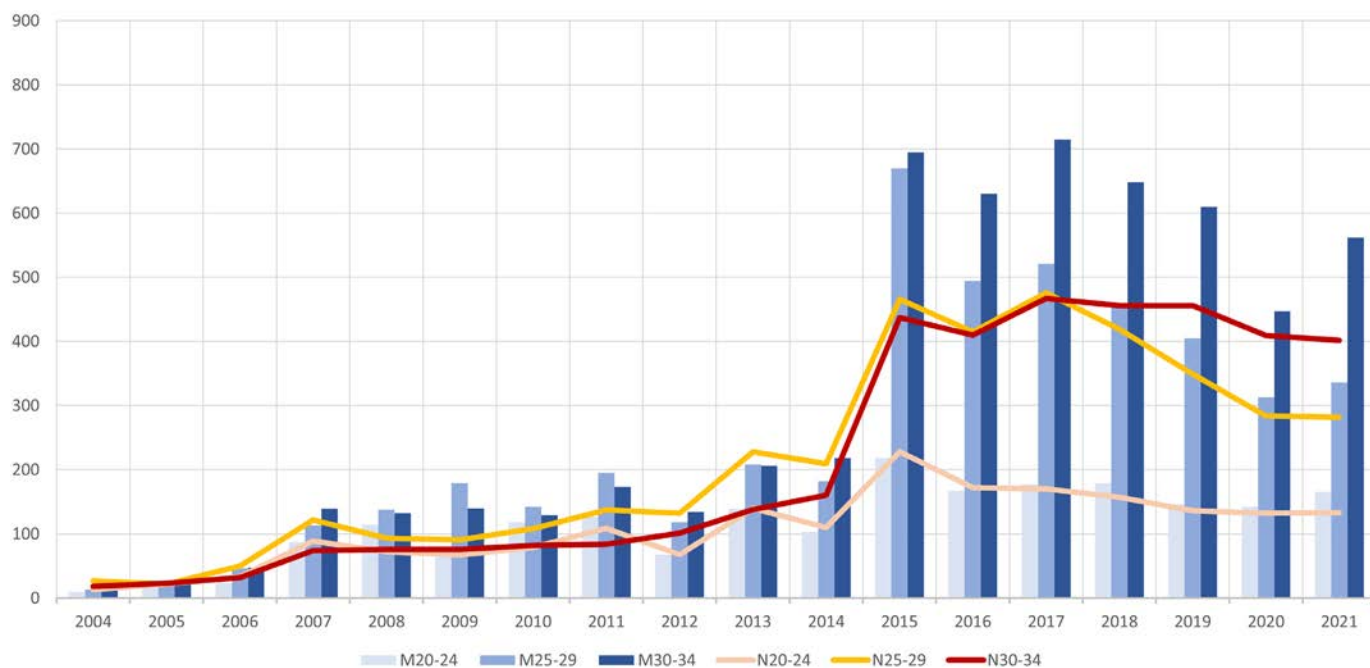
5 Vt <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/metoodika-ja-kvaliteet/esms-metaandmed/30204#15-Vorreldavus-ja-sidusus-14>

teatud määral püüda selgitada Brexiti mõjuga. Järgnevalt vaatleme Eesti kodanike välja- ja sissearännet soo- ja vanuserühmade lõikes.

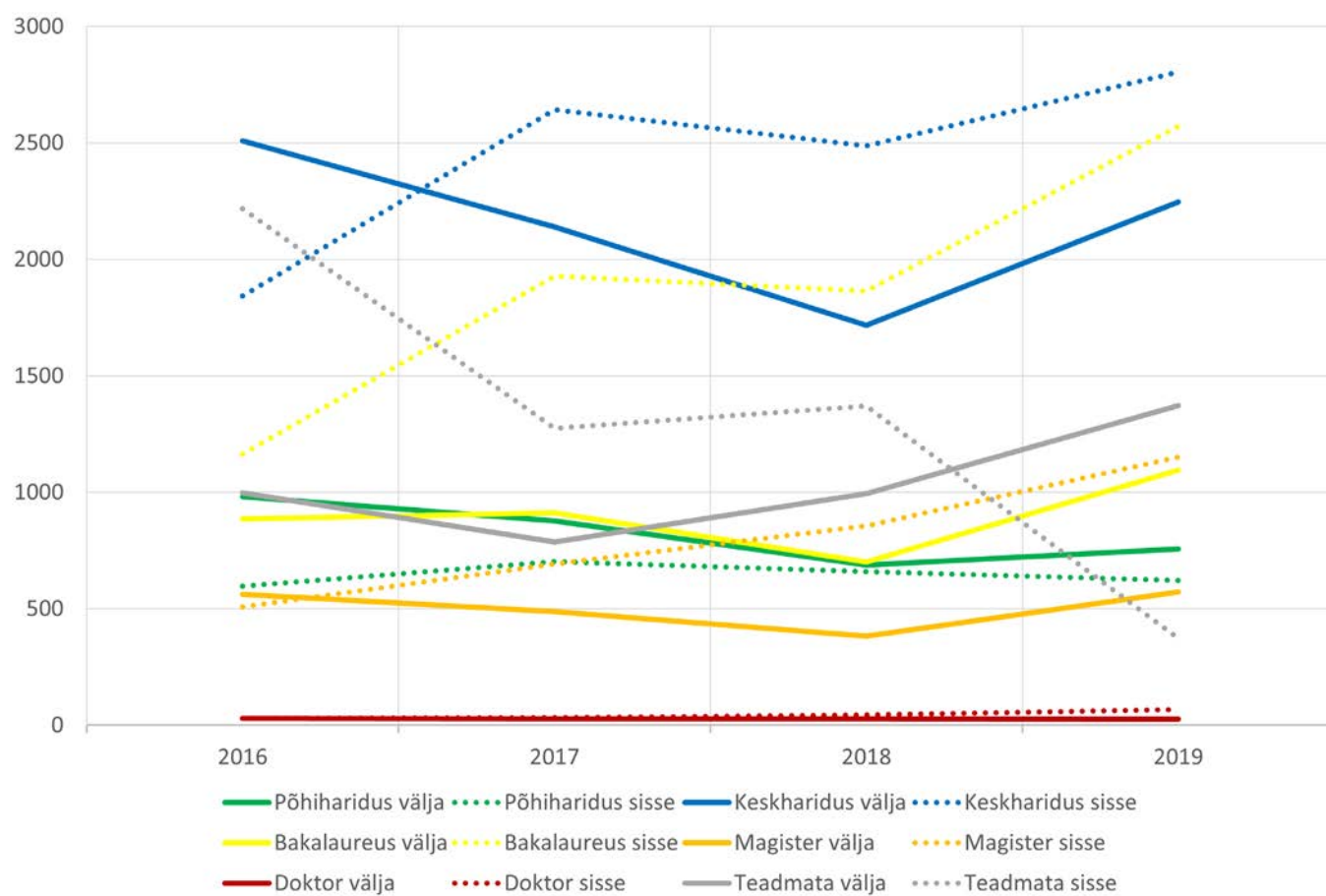

Joonis 2. **Eesti kodanike väljaränne soo- ja vanuserühmade lõikes (arv, Statistikaameti andmed).**

Nagu jooniselt 2 näeme, oli 2011. aastani noorte väljarändes suurim osakaal 25-29aastaste vanuserühmal, seda nii meeste kui ka naiste seas. Ent selle grupi osakaal hakkab langema ning 2018. aastast on näha meeste puhul suurimat väljarännet 30-34aastaste seas. Naiste hulgas jõuab see rühm 2021. aastaks 25-29aastastega samale tasemele. Seega võiksime vaadeldavate vanuserühmade puhul rääkida väljarändajate teatavast „vananemisest“. Samas on meeste väljaränne 20-24aastaste seas pärast langust aastatel 2016-2018 samuti mõningal määral tõusnud, naiste väljaränne samas vanuserühmas on samadel aastatel toimunud languse järgselt jäänud aga suhteliselt stabiilseks.

Joonis 3. Eesti kodanike sisse- ja väljaränne soo- ja vanuserühmade lõikes (arv, Statistikaameti andmed).

Joonis 4. Välja- ja sisse- ja väljaränne haridustaseme lõikes (arv, Statistikaameti andmed).

Sisserändes (joonis 3) domineerivad viimastel aastatel (naiste puhul 2018. aastast alates, meeste osas veelgi varasemast ajast) selgelt 30-34aastased. Langenud on 25-29aastaste naiste sisseränne, 20-24aastaste osas (nii mehed kui naised) püsib see fikseerimismetoodika muutusest alates küllaltki stabiilsel ja mitte eriti kõrgel tasemel.

Kokkuvõtteks võime vaadeldava vanuserühma ja Eesti kodanike puhul tuua välja rände vanuse teatavat tõusu ja meeste suuremat arvukust nii tagasipöördujate kui ka aastatel 2020-2021 välismaale minejate seas. Et Eesti kodanikest sisserändajate hulgas domineerib 30-34aastaste vanusegrupp nii meeste kui naiste puhul (aga eriti meeste osas), viitab tõenäoliselt vaatlusalusele põlvkonnale omasele ringlevale rändele — kes läks 20ndates eluaastates välismaale, võivad 30ndates eluaastates tagasi pöörduda. Ent kokkuvõttes kõigub ka 30-34aastaste vanusegrupis viimaste aastate rändesaldo nulli lähedal.

Statistikaameti poolt teostatud tellimustöö raames saadud andmed (joonis 4) annavad teatava ülevaate 20-34aastaste välja- ja sisserändest ka haridustaseme lõikes perioodil 2016-2019. Ehkki haridustaseme infos esineb lünki, mis ei võimalda tulemusi väga kindlalt interpreteerida, võib esile tõsta, et on ainult üks vanuserühm, mille puhul väljaränne sisserände selgelt ületab: need on põhiharidusega või erandina ka madalama haridustasemega isikud. Eriti suur vahe on sisserändajate kasuks bakalaureusehariduse rühmas, aga ka magistri- ja doktorikraadiga isikute osas. Seega ei anna esitatud andmed alust väita, et kõrgema haridustasemega isikud ei ole huvitatud Eestisse tulekust või siia tagasipöördumisest. Bakalaureusekraadiga inimeste oluliselt suurem sisseränne väljarännanutega võrreldes tuleneb tõenäoliselt ka Eestisse magistriõppesse tulevatest välistudengitest. Uurimisrühma käsutuses pole siiski andmeid, mis võimaldaksid vaadelda samu protsesse Eesti kodanike või eestlaste tasandil.

Üliõpilasmobiilsus

Noorte rände olulise osa moodustab üliõpilasmobiilsus. Üliõpilased võivad õppida välismaal nii erinevate toetusprogrammide raames (nt Erasmus+, Kristjan Jaagu stipendiumid jne) kui ka iseseisvalt. Väga erineva pikkusega võivad olla ka õppe ajaperioodid: semestrist välismaal (või veelgi lühemast ajavahemikust) täieliku tasemeõppeni. Kahjuks puudub süstemaatiline ülevaade Eestist välismaale õppima läinud üliõpilastest.

Teatavat statistikat on võimalik leida UNESCO Statistika Instituudi andmebaasidest.⁶ Üliõpilasteks (rahvusvahelise hariduse klassifikaatori ISCED 2011 rühm ED5-8), kes on rahvusvaheliselt mobiilsed, loetakse seal isikuid, kes on füüsiliselt ületanud riigipiiri eesmärgiga osaleda õpetegevuses sihtriigis, mis erineb õpilase päritoluriigist. Üldjuhul on päritoluriik riik, kus isik omandas keskhariduse.

Õppurite sihtpiirkondadeks on esmajärjekorras Põhja-Ameerika ja Lääne-Euroopa,

Tabel 1. Eestist väljuvas üliõpilasmobiilsuses osalejad sihtmaa piirkonna järgi (arv, UIS andmed).

Aasta	2016	2017	2018	2019	2020
Üldarv	4022	3892	3705	3617*	3524*
Põhja-Ameerika ja Lääne-Euroopa	3332	3246	3028	2895	2815
Kesk- ja Ida-Euroopa	458	423	455	467	460
Ladina-Ameerika ja Kariibid	26	15	13	9	9
Ida-Aasia ja Vaikse ookeani regioon	165*	193*			
Araabiamaad	12	11			
Kesk-Aasia	25	4	6	6	10
Lõuna- ja Lääne-Aasia		**	**	2	2
Aafrika (Sahara-tagune)	4*				1*

*UISi hinnang

**Väärtus null või tühine

Tabel 2 (paremal). Eestist väljuvas üliõpilasmobiilsuses osalejad sihtriikide lõikes (riigid 5 ja enama üliõpilasega, arv, UIS andmed).

Riik	Üliõpilaste arv
UK	861
Saksamaa	416
Soome	368
Venemaa	305
Taani	204
Austraalia	177
USA	171
Rootsi	99
Läti	65
Prantsusmaa	64
Austria	63
Hispaania	55
Šveits	35
Jaapan	25
Norra	24
Itaalia	22
Poola	16
Kanada	15
Valgevene	14
Ungari	14
Leedu	14
Belgia	13
Tšehhi	11
Iiri	10
Türgi	10
Portugal	9
Lõuna-Korea	8
Brasiilia	7
Malta	7
Kreeka	6
Island	6
Kasahstan	6
Luksemburg	6
Ukraina	6
Uus-Meremaa	5

suhteliselt stabiilse arvukusega on õppimine ka Kesk- ja Ida-Euroopas, mujal on tegu pigem väheste üksikjuhtudega. UNESCO andmed kajastavad mobiilsete üliõpilaste arvu teatavat vähenemist viimastel aastatel.

Välismaal õppijate riigilise jaotuse täpsustamisele aitab kaasa UNESCO Statistika Instituudi koduleheküljelt leitav interaktiivne rakendus „Global Flow of Tertiary-Level Students”, mis võimaldab välja tuua Eestist väljuva üliõpilasmobiilsuse riikide lõikes.⁷ Paraku on seal esitatud andmed dateerimata.

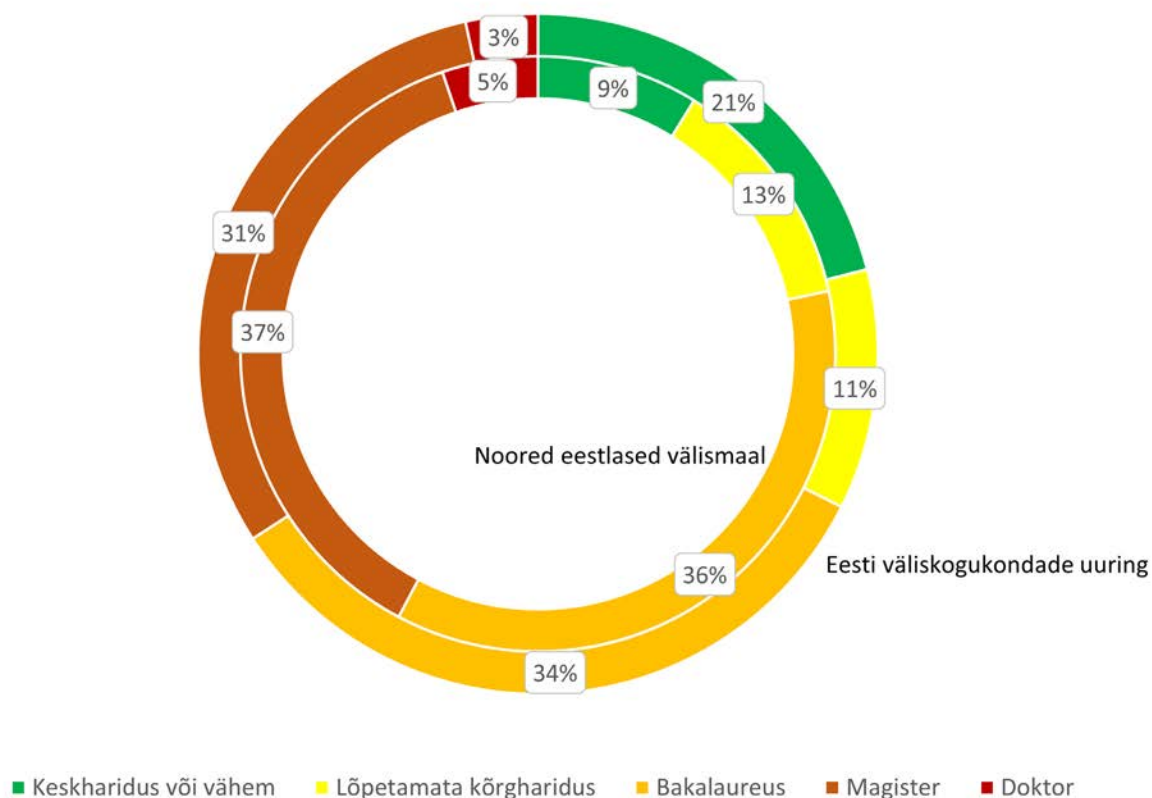
Nagu näeme, domineerib sihtmaade hulgas Suurbritannia (Brexit järgselt võib Suurbritannias õppijate arvu osas oodata küll teatavat vähenemist). Valdavas osas langevad populaarsemad sihtriigid kokku ka uuringu „Noored eestlased välismaal” raames uuritud noorte põhiliste sihtkohtadega.

Kokkuvõttes ei võimalda UNESCO andmed küll piiratuse ja ebatäpsuse tõttu detailsemat analüüsi Eestist lähtuva üliõpilasmobiilsuse kohta, kuid mingit ülevaadet mobiilsuse suurusjärgust ja põhilistest sihtriikidest on nende abil siiski võimalik saada.

Välismaal elavate noorte eestlaste sotsiaal-demograafiline profiil

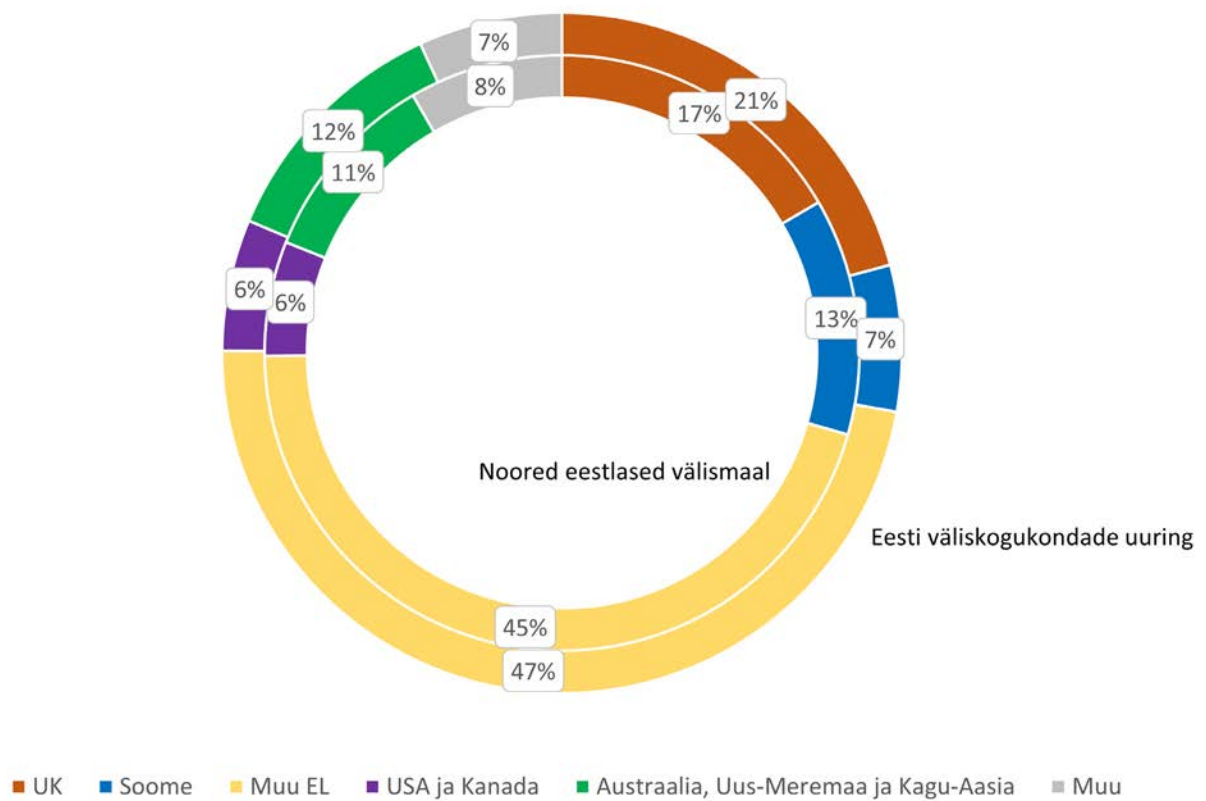
Järgnevalt iseloomustame uuritud 20-35aastaseid välisriikides elavaid Eesti päritolu inimesi mõnede üldiste sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes, kasutades selleks nii uuringu „Noored eestlased välismaal” kui ka Eesti väliskogukondade uuringu andmeid.

Hariduse plaanis (joonis 5) on umbes kolmandik uuringutes osalejatest (uuringus „Noored eestlased välismaal” isegi rohkem) bakalaureusekraadiga ning umbes samas proportsioonis on ka magistrikraadiga vastanud. Võttes arvesse ka doktorikraadi omandanud vastajad, näeme, et uuritute seas on eelkõige esindatud haritumad väljarännanud. Kaudselt saab neid võrrelda üldise väljarännanute pildiga hariduse järgi, mis on kajastatud joonisel 4. Kuigi siit avaneb pilt välismaal elavate noorte eestlaste suhteliselt kõrgest haridustasemest, ei saa seda siiski üldistada Eesti noorte väljarännanute üldkogumile. Võib arvata, et küsitlused ei jõudnud nii hästi madalama haridustasemega väljarännanuteni; samuti võib nende huvi või harjumus sotsioloogilistele küsitlustele vastata olla madalam.

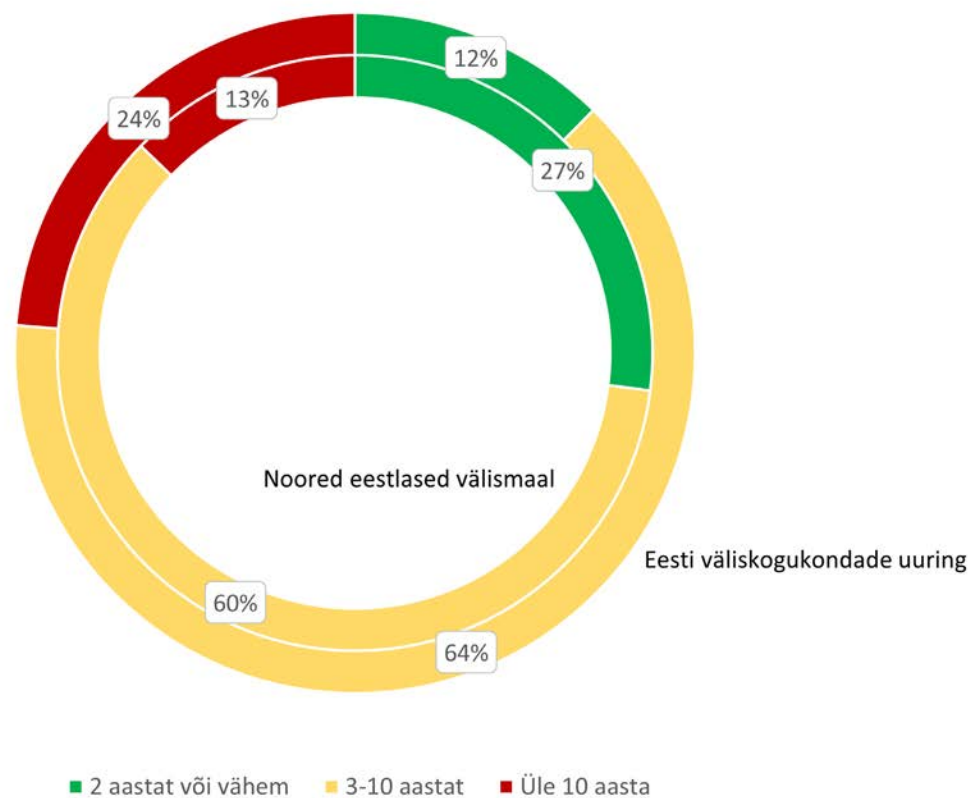

Joonis 5. **Välismaal elavate (sinna jäänud) noorte eestlaste jaotus haridustaseme järgi eri uuringute andmete alusel (%).**

Nagu jooniselt 6 näha, domineerivad noorte sihtkohtade seas Euroopa Liidu riigid. Paljud välismaale läinud on valinud Suurbritannia. Arvestatavalt on noori läinud ka Austraaliasse, Uus-Meremaale ja Kagu-Aasia regiooni, veidi vähem on USA-sse

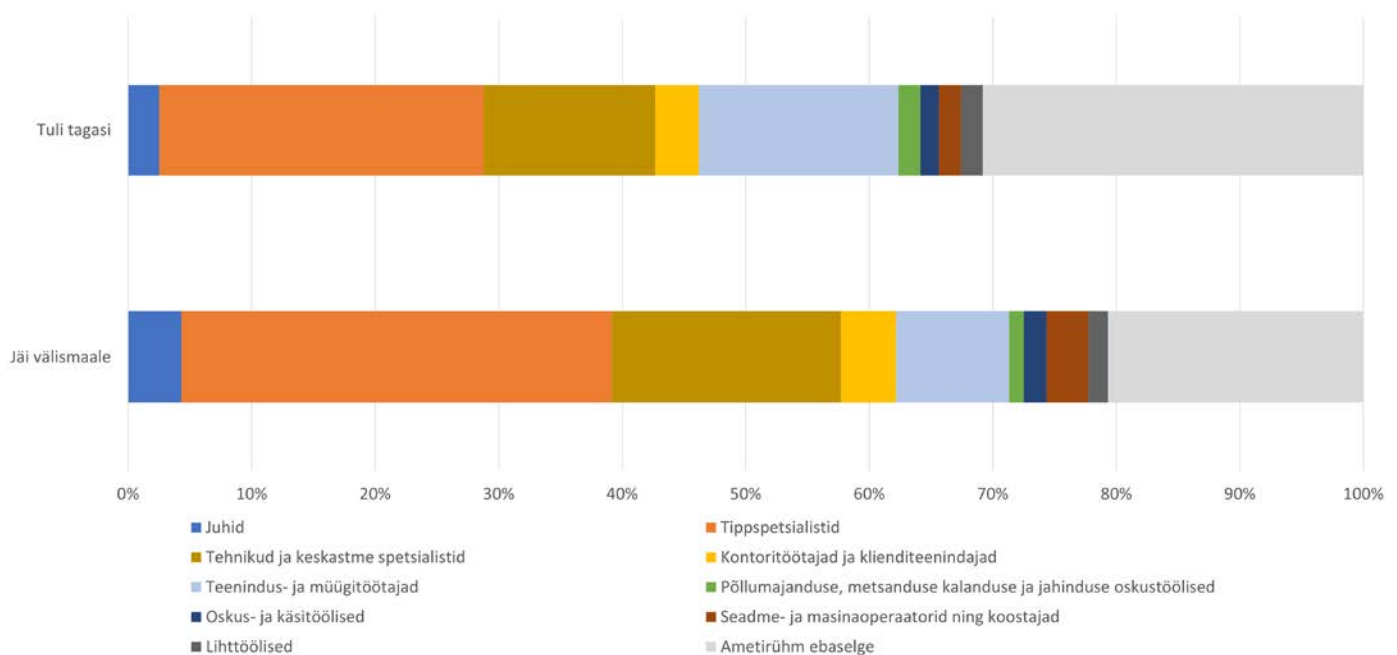
Joonis 6. **Välismaal elavate (sinna jäänud) noorte eestlaste jaotus asukohamaa rühmade lõikes eri uuringute andmete alusel (%).**

Joonis 7. **Välismaal elavate (sinna jäänud) noorte eestlaste jaotus välismaal viibitud aja järgi eri uuringute andmete alusel (%).**

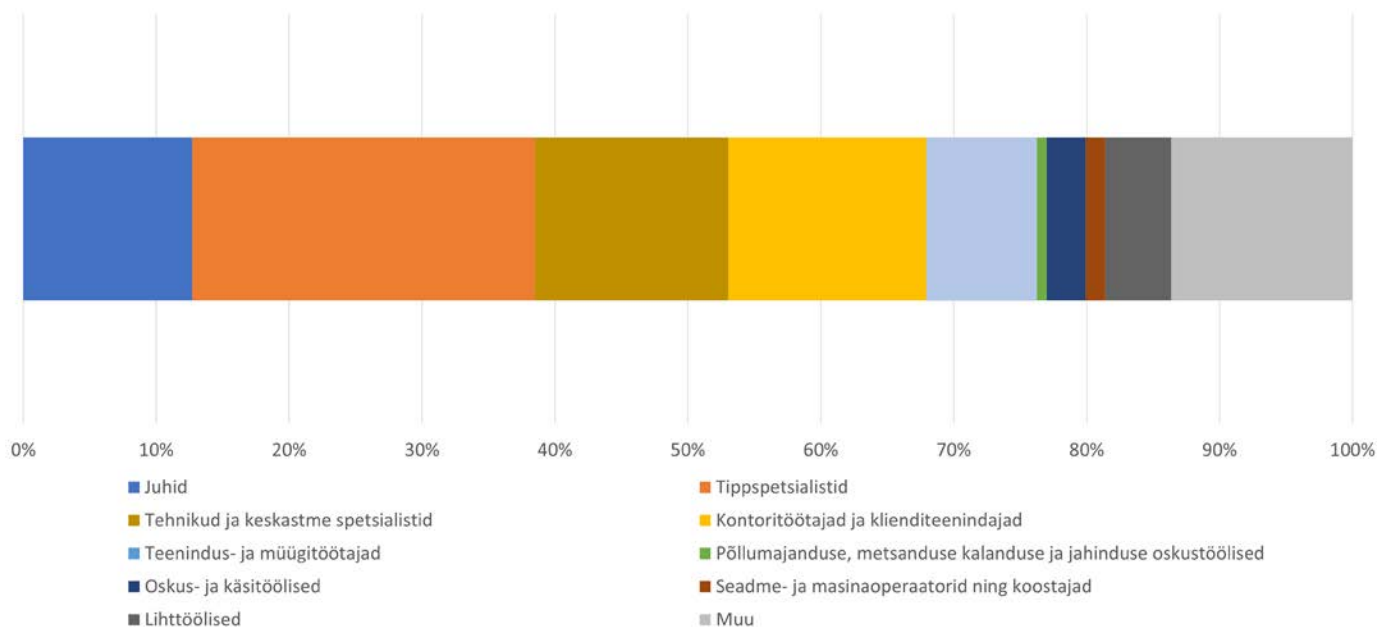
ja Kanadasse läinuid. Sihtriikide osas langevad mõlema uuringu andmed küllaltki hästi kokku, kinnitades ühtlasi teesi uuritavate migratsioonist kui peamiselt ida-lääne suunalisest rändest.

Valdav osa vaatlusalustest noortest on välismaal viibinud suhteliselt vähe, pigem alla 10 aasta, mis on ka uuringu põlvkondlikku piiritletust ja eeldust Eestis omandatud keskkharidusest („Noored eestlased välismaal”) või migreerumisest 16aastasena või sellest hilisemas eas (Eesti väliskogukondade uuring) arvestades loogiline. Nagu näeme jooniselt 7, on „Noored eestlased välismaal” uuringus esindatud suurem osakaal lühema viibimisajaga noortest, mis on ilmselt seletatav eelkõige üliõpilaste suurema osakaaluga küsitletute seas. Eesti väliskogukondade uuringus on samas pea neljandik staažikamaid (üle 10 aasta) välismaal viibinuid; ilmselt mõjutab seda ka veidi nooremas eas välismaale läinute kaasatus.

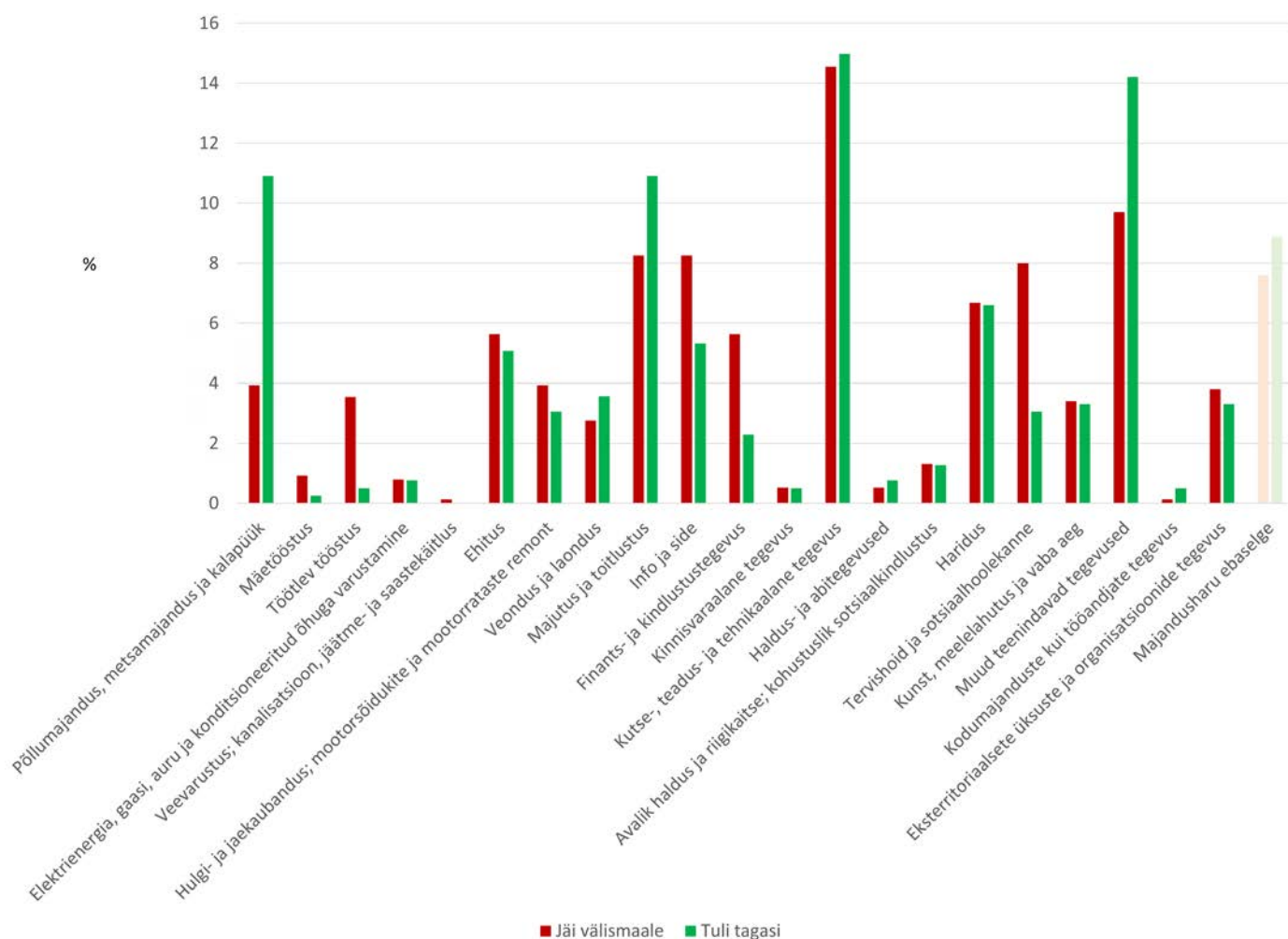

Joonis 8. **Ametirühm välismaal töötamise ajal (% ,uuring „Noored eestlased välismaal”).**

Järgnevalt vaatame välismaal töötajaid ametirühmade lõikes. Uuringu „Noored eestlased välismaal” plaanis (joonis 8) saame me võrrelda välismaale jäänuid tagasipöördunudutega. Ametite klassifikaatori⁸ põhirühmade lõikes domineerivad välismaale jäänute seas kõrgharidust nõudvatel ametikohtadel töötavad tippspetsialistid, neile järgnevad keskastme spetsialistid ja tehnikud, suhteliselt rohkem on ka juhte. Küllaltki sarnane on rühmadesse jaotus ka tagasitulnute hulgas, välja võib tuua teenindus- ja müügitöötajate suurema osakaalu. Võib oletada, et kõrgematelt positsioonidelt on lahkumine keerulisem. Samas valivadki „maailmaavastajad” ning õpingute vahepeal töötajad, kes on rohkem tagasitulekule orienteeritud, pigem ajutisi ja lühiajalisemaid tegevusi (nt teeninduses). Samas on küllaltki palju neid (eriti tagasipöördujate hulgas), kelle ametirühma välismaal ei õnnestunud avatud küsimuse vastuse järgi kodeerida, nii et saadud tulemustesse tuleb suhtuda teatava ettevaatusega.

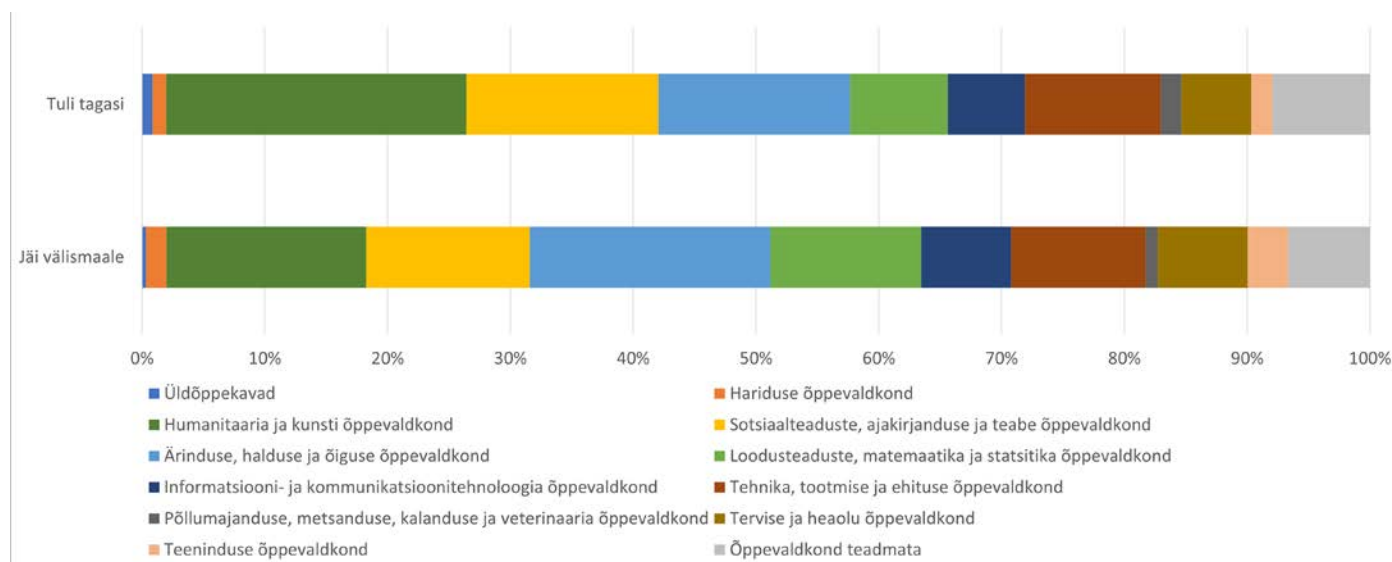
Joonis 9. **Ametirühm töötavatel välismaal viibivatel 20-35aastastel Eesti noortel (% , Eesti väliskogukondade uuring).**

Joonis 10. **Majandusharu välismaal töötamise ajal (% , uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Eesti väliskogukondade uuringus olid ametite klassifikaatori põhised ametirühmad vastajale ette antud ning ta pidi ise valima, millisesse rühma ta kuulub. Ehkki jaotus (vt joonis 9) on enamuses sarnane eelneva joonisega, on siin suurem juhtide osakaal spetsialistidega võrreldes. Rohkem on ka kontoritöötajaid, eriti võrreldes teenindus- ja müügitöötajatega. Siin võib mõju avaldada niihästi enesemääratluse täpsus (nt juhtide korral) kui ka vastajate suhteliselt pikem välismaal viibimise aeg.

Töötamise majandusharu osas (joonis 10) puudutavad erinevused tagasitulnute ja jääjate vahel eelkõige põllumajandust (levinum tagasitulijate seas, tüüpiline nt Austraalias ringirändajate hulgas), töötlevat tööstust (levinum jääjate seas, ilmselt lihtsamad tööleidmisvõimalused), majutust ja toitlustust (levinum tagasitulijatel), tervishoidu (jääjate seas oluliselt suurema osakaaluga kui tagasitulijate hulgas) ning (muid) teenindavaid tegevusi (spetsiifilisem tagasitulijate jaoks). Märkimist väärib ka kutse-, teadus- ja tehnikaalase tegevusega (advokaadi-, raamatupidamis-, arhitekti- ja inseneribürood, uuringute teostajad jne) seotute suur hulk mõlemas kontingendis.

Joonis 11. **Õppevaldkond välismaal õppimise ajal (% ,uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Õppevaldkondadest (joonis 11) domineerivad nii jääjate kui ka tagasitulijate puhul „pehmemad“ erialad. Õppevaldkonnad, mida õppinud kalduvad pigem tagasi tulema, on kõige selgemalt humanitaaria ja kunst ning mõnevõrra ka sotsiaalteaduste, ajakirjanduse ja teabe valdkonnad. Olgu tagasituleku eelistus kantud suuremast missioonitundest, kohapealsete erialaste võimaluste piiratusest või erialasest huvist Eesti ühiskonna vastu — nende erialade õppurid eristuvad ärinduse, halduse ja õiguse ning loodusteaduste, matemaatika ja statistika valdkondade õppuritest selgelt tagasitulemise tõenäosuse poolest. Seejuures näitasid edasised analüüsid, et sotsiaal- ja humanitaarteaduste erialadel õppivate inimeste väärtuspildis domineerivad pigem eneseväljenduslikud ja sotsiaalsed, mitte instrumentaalsed väärtused. Rämmer, Murakas, Toomistu (2022) on näidanud, et sellise väärtuspildiga inimesed naasevad suurema tõenäosusega Eestisse. Seda võib seostada missioonitundega Eesti ühiskonda panustada, aga ka ootusega, et väikeses ühiskonnas tehtud tööst on rohkem tajutavat kasu või et sel töö on suurem kaal. Jääjate seas on suhteliselt rohkem loodus- ja reaalteaduste õppijaid, samuti tervise ja heaolu valdkonnas õppivaid noori.

Selle peatüki kokkuvõtteks väärrib eelkõige esiletõstmist, et vaatamata asjaolule, et alates 2015. aastast on sarnaselt Eesti üldisele positiivseks muutunud rändesaldole sama toimunud ka vaatlusaluse vanuserühma rändesaldoga, on konkreetsemalt Eesti kodanike väljaränne 20-35aastaste noorte seas jätkuvalt suurem kui sisseränne. Tammaru jt (2021) on osutanud, et kuna tegemist on eestlastega, kellel on Eesti riigis väljakujunenud arvestatav inimkapital ja suhtlusvõrgustikud, on selliste inimeste väljaränne kokkuvõttes riigile suurem kulu kui ajutiselt siin elanud välismaalaste lahkumine.

Samas on noorte suhteliselt suurem väljaränne vanusegrupi eripärasid (paindlikkus, suur üliõpilaste hulk) arvestades igati mõistetav. Ent viimastel aastatel on tooni andnud väljarändajate arvu suhteline kasv vaatlusaluse põlvkonna vanemate vanusegruppide seas, mis võib viidata väljarändele kui kaalutletud otsusele Eestist pikemaks ajaks lahkuda. Töölalaselt on välismaale jäänute seas veidi rohkem kõrgharidust nõudvatel ametikohtadel töötavaid tippspetsialiste, keskastme spetsialiste ja juhte kui tagasipöördunute hulgas. Viimaste seas on suurem osakaal teenindus- ja müügitöötajatena ning põllumajanduse valdkonnas töötanud inimestel. Seda saab aga selgitada noorte iseloomuliku ajutise rände või üliõpilasrändega, mille puhul töö on toetanud rände muid eesmärke (nt õppimine, reisimine), mitte otseselt tööalast karjääri.

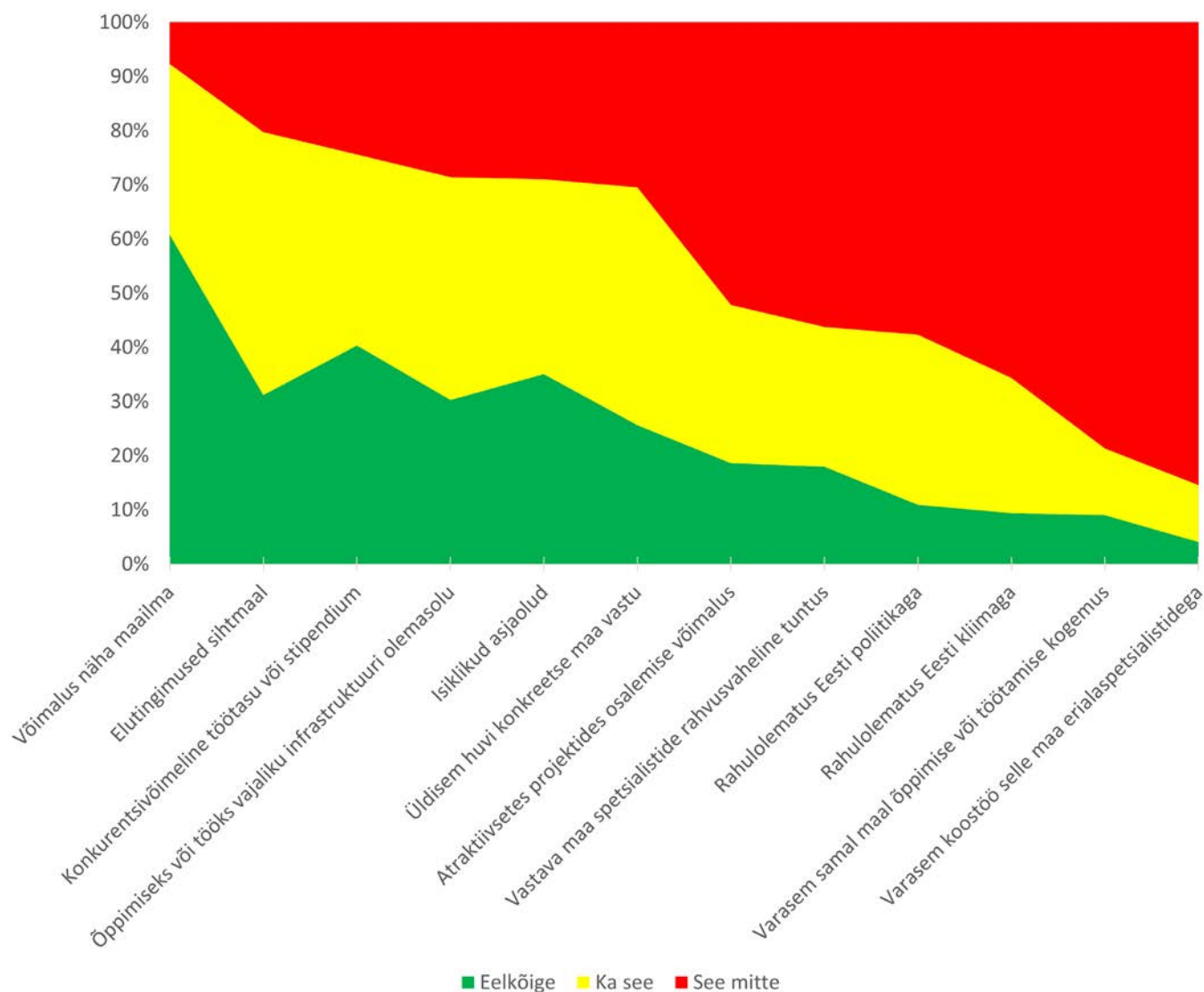
2. Välismaale mineku motiivid

Foto: **Marju Gellert** (Malaga, Hispaania)

Välismaale minnakse mitmesugustel põhjustel, mis sõltuvad nii lahkuja elukaarest, eesmärkidest võõrsil kui kodumaalt eemale suunavatest asjaoludest. Meie uuritavate hulgas oli välismaale mineku motiividest olulisimal kohal võimalus näha maailma. See on vaatlusaluse põlvkonna migratsiooni üks iseloomulikumaid jooni, väljendades nende rände ajendina pigem valikut ja soovi kui sunni ja paratamatust. Ränne on küll tavaliselt kombineeritud erinevatest motiividest, aga töö- või õpirändega kaasnev võimalus elada mõnda aega teistsuguses kultuuri- ja keelekeskkonnas on vaatlusaluse põlvkonna seas atraktiivne.

Käesolev peatükk heidab valgust Eesti Y-põlvkonna välismaale mineku motiividele, võrreldes omavahel välismaale jääjaid ja tagasipöördunuduid, aga ka välismaal õppijaid ja töötajaid. Peatüki teises pooles pöörame tähelepanu isiklikest asjaoludest lähtunud rändele, sh seksuaalvähemuste emigratsioonile.

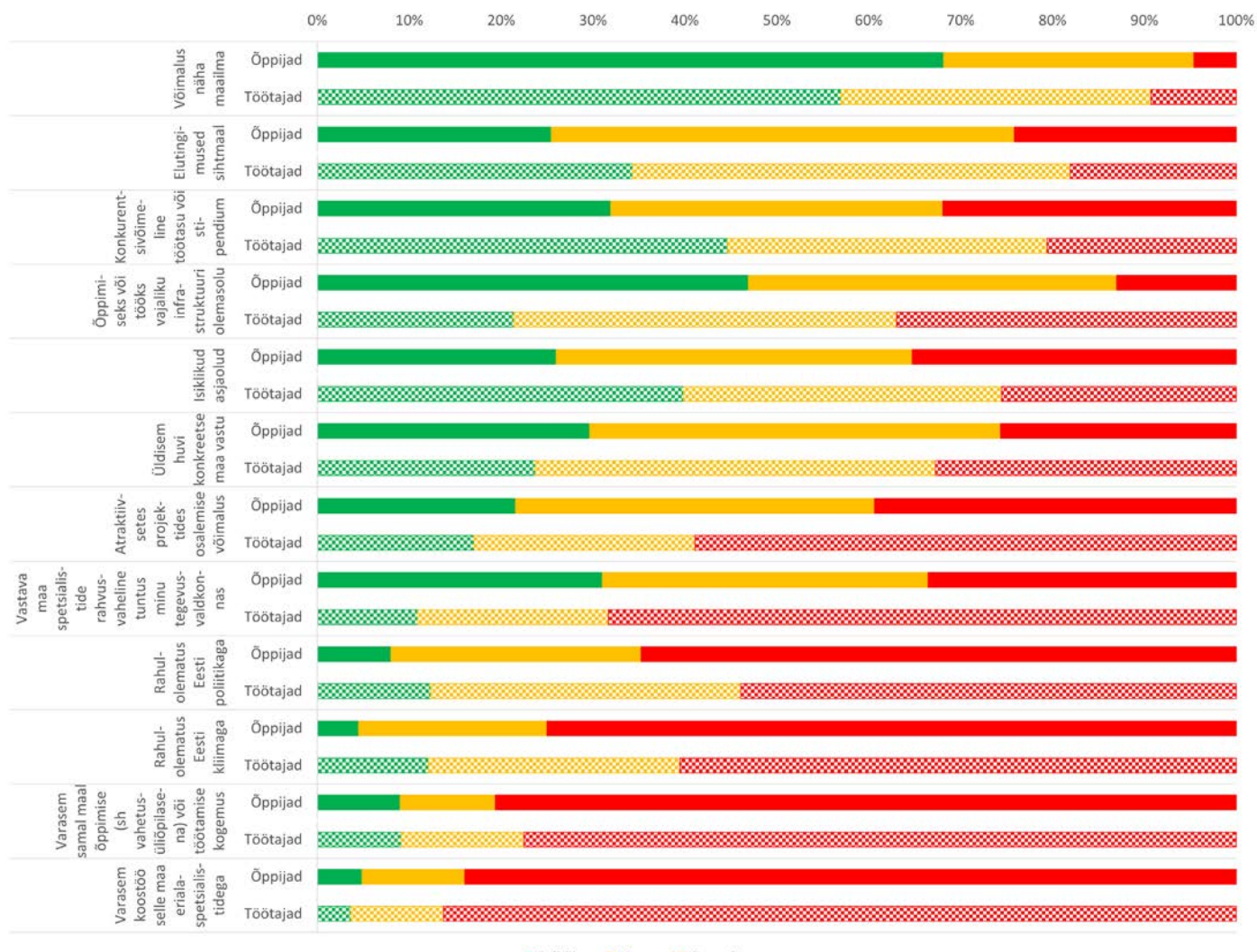
Joonis 12. **Välismaale mineku põhjused (% ,uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Joonis 12 võtab kokku välismaale mineku põhjused vastavalt esinemissagedusele kas peamise või kaasneva põhjusena. Võimalusele näha maailma järgnevad olulisuselt elutingimused sihtriigis, konkurentsivõimeline töötasu või stipendium, juurdepääs õppimiseks või töötamiseks vajalikule infrastruktuurile, isiklikud asjaolud ning üldisem huvi sihtriigi vastu. Üle kolme viiendiku vastanutest nimetas võimalust näha maailma peamiseks rändepõhjuseks ning kokku nimetas seda koguni üle 90% vastajatest, mis teeb sellest noorte eestlaste rände kõige iseloomulikuma tunnusjoone.

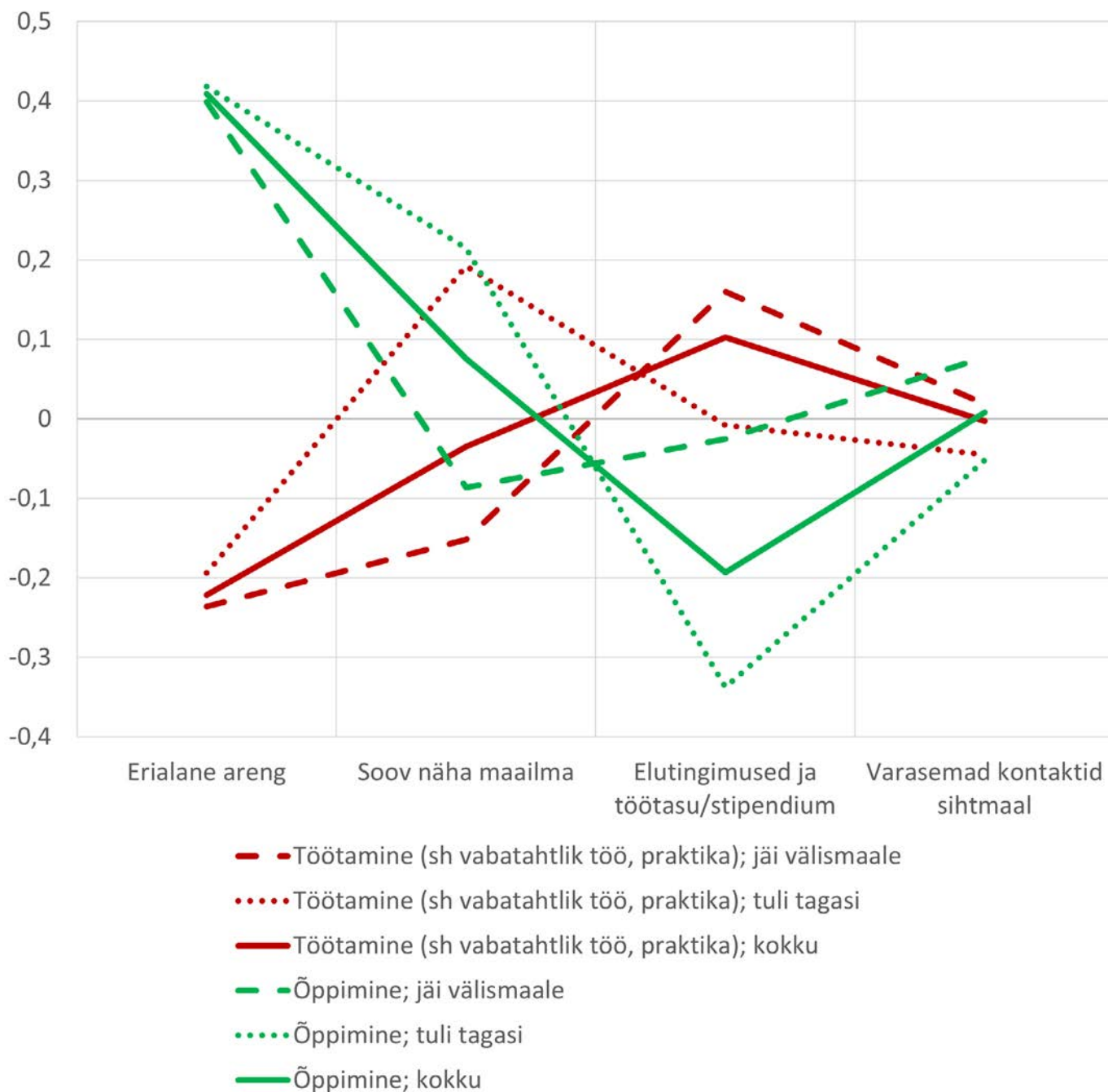
Joonis 13. **Välismaale mineku põhjused välismaale jääjate ja tagasitulijate lõikes (%)**, uuring „Noored eestlased välismaal“).

Tagasipöördunute ja välismaale jääjate võrdluses (joonis 13) selgub, et välismaale jäänud hindavad kõrgemalt sihtmaa elutingimusi ja tasustamisega seotut, samas kui tagasipöördunute jaoks oli lisaks maailmanägemise võimalusele suhteliselt olulisem üldine huvi konkreetse maa (sihtriigi) vastu. Jääjate osas võib olulise kaasneva põhjusena välja tuua ka rahulolematust Eesti poliitikaga.

Joonis 14. **Välismaale mineku põhjused seal õppijate ja töötajate (nii jääjad kui tagasitulijad) lõikes (% ,uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Võrreldes välismaale mineku põhjuseid sealse põhitegevuse (õppimine või töötamine) järgi, selgub, et õppijad asetavad suurema rõhu välismaisele infrastruktuurile ning ka haridusasutustes töötavate erialaspetsialistide tuntusele (vt joonis 14). Töötajad väärtustavad õppijatest kõrgemalt isiklike asjaolusid ning elutingimusi ja tasustamist. Töötajate puhul võib esile tõsta ka suhteliselt suuremal määral esinenud rahulolematust poliitika ja kliimaga.

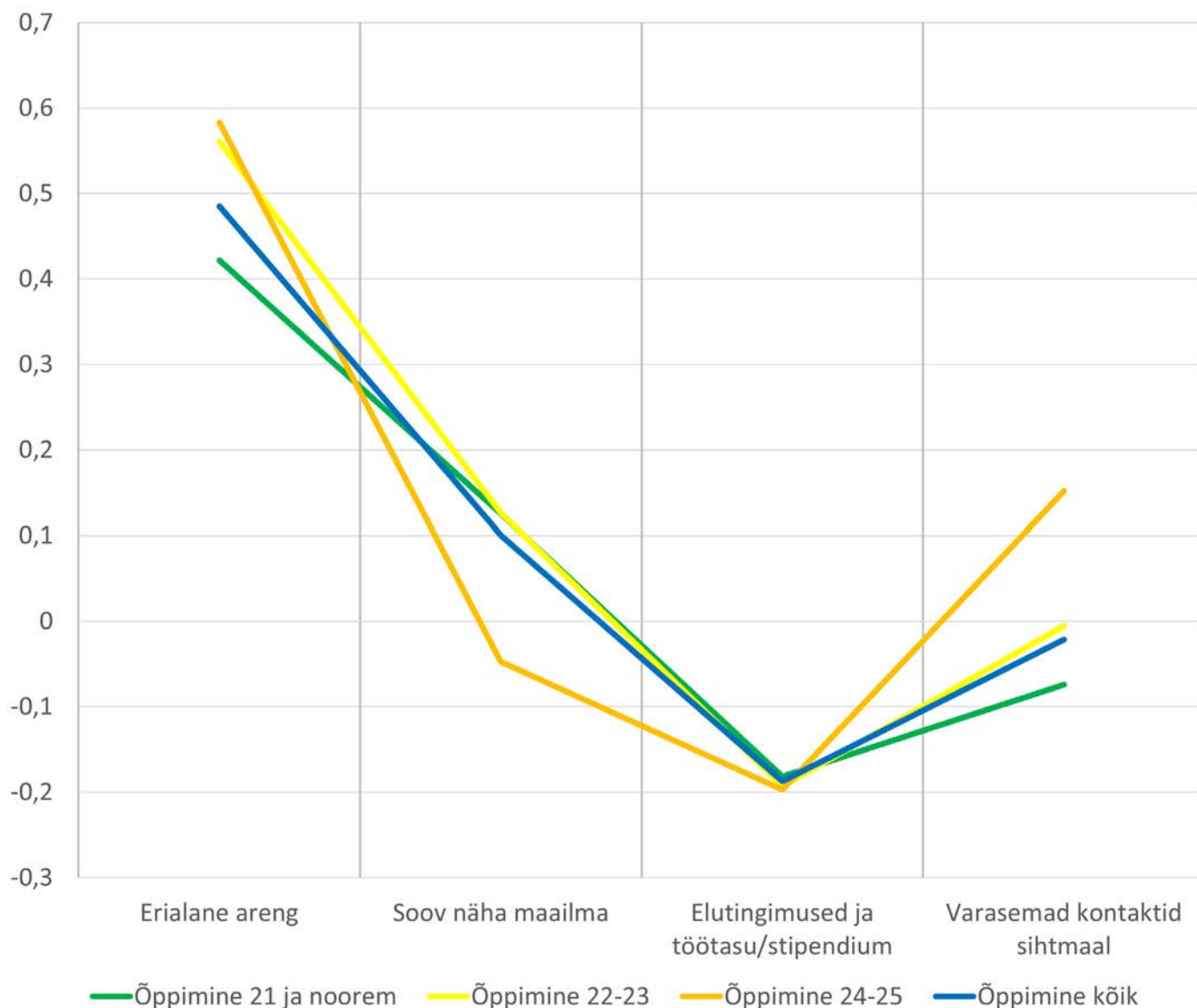

Joonis 15. **Välismaale mineku koondatud põhjused sealse põhitegevuse ja tagasituleku / välismaale jäämise lõikes (% ,uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Lõpetuseks vaatame välismaale mineku põhjuseid töötamise/õppimise ja tagasituleku / välismaale jäämise lõikes veidi koondatumal kujul. Nimelt moodustasime esialgselt vastajate poolt hinnatavatest välismaale mineku põhjustest faktoranalüüsi, kasutades nelja sarnaseid põhjusi koondavat faktortunnust (erialane areng; soov näha maailma; elutingimused ja töötasu/stipendium; varasemad kontaktid sihtmaal).

Joonisel 15 on esitatud nende tunnuste keskmised väärtused alamrühmades. Nagu näeme, eristuvad õppivad noored töötavatest ennekõike erialase arengu kui peamise rändemotiivi domineerimise poolest ning töötavaid noori motiveerisid välismaale minema oluliselt enam sihtriigi elutingimused ja töötasu. Seejuures erialase arengu väärtustamise osas ei ole välismaale jäänute ja tagasipöördunud vahel vahet. Varasemad kontaktid sihtmaal rändemotiivina on veidi kõrgema keskmise tasemega välismaale

jäänute seas. Kõrgem hinnang maailmanägemise soovile kui mineku põhjusele seostub nii õppivate kui ka töötavate noorte hulgas selgelt tagasitulekuga. Elutingimusi ja töötasu/stipendiumi tähtsustavad aga enam välismaale jääjad, eriti suur on erinevus selles küsimuses tagasi tulnud õppijatega.

Joonis 16. **Välismaale mineku koondatud põhjused õppijate seas vanuserühma lõikes (% ,uuring „Noored eestlased välismaal”).**

Õppijate välismaale mineku põhjustest vanuserühma järgi annab ülevaate joonis 16. Teatava üldistusena võib esimest vanuserühma (21 ja noorem) vaadelda bakalaureuseõppesse minejatena, teist magistriõppena ning kolmandas võiks olla juba ka doktoriõppes osalejaid. Erisused rühmade vahel pole väga suured. Erialane areng tähtsustub veidi enam vanuse kasvades, maailmanägemise soovi kui välismaale mineku põhjuse olulisus aga väheneb vanemas vanuserühmas. Samaaegselt tähtsustuvad minekuvanuse kasvades varasemad kontaktid sihtmaal. Võttes arvesse ka eelpooltoodud analüüsitulemusi, võib väita, et vanuse kasvades muutuvad õppimaminekuga seotud valikud sisulisemaks ja teadlikumaks, samuti varasematest kontaktidest sõltuvamaks.

Minekupõhjused on sageli kombineeritud — ühelt poolt innustab lahkumisotsust soov maailma näha ja isiklikult areneda, ent nende kõrval võib samavõrd olulist rolli mängida otsus erialaselt edasi liikuda, aga ka kujunevad peresuhted. Rohkem kui viiendik Eestist lahkunutest ongi selle tee valinud peresuhete tõttu, osad neist on jõudnud suhteni välismaal viibides. See muudab tagasituleku perspektiive oluliselt ja nii otsitakse võimalusi jätkata uues asukohas. Nagu võtab lakooniliselt kokku üks Euroopa Liidu riiki jäänud alla 30aastane naine: „Eialgne põhjus: praktika. Pärast praktikat [välismaale] tagasi minemise põhjus: õppimine. Pärast õpingute lõppemist põhjus: elukaaslane“.

Teine viiendik mainib eriala, ülikooli taset, hariduskorraldust ja muud haridusega seotut kui peamist põhjust Eestist lahkumiseks. Neid aspekte nimetab magistrikraadiga alla 30aastane naine, kes jäi elama Suurbritanniasse:

„Ülikooliharidus on [Suurbritannias] palju praktilisem, aga samas on ka piisavalt aega, et tööl käia. U 20-25 tunniga nädalas teenisin piisavalt, et maksta üüri jms. Ja peale ülikooli jäin tööle UK-sse, sest Eestis on selle ala peal nii väikesed palgad ja karjäärivõimalus on raske.“

Teine sarnases olukorras, ehkki veidi vanem naine lisab:

„Inglismaal ülikoolis õppides pakub kohalik riik Euroopast tulnud õpilastele võimalust võtta õppelaen terve bakalaureuse ajaks ilma intressita. Tagasi tuleb maksta alles siis, kui täiskohaga tööle hakkad; igakuine tagasimakse summa on väike protsent sinu kogupalgast.“

Nimetatakse ka konkreetsemaid struktuurseid põhjuseid, nagu kirjeldab ühte Euroopa Liidu riiki elama jäänud üle 30aastane naine:

„Lahkusin Eestist aastal 2005, kaks nädalat peale keskkooli lõpetamist. Läksin, kuna tundsin, et Eestis ei olnud mul mingisugust tulevikku. Olen pärit vaesest ühe vanemaga perest väikesest maakohast. Ülikooli ei oleks ma sisse saanud oma lõputunnistuse tulemustega ja nagunii ei oleks olnud suuteline majanduslikult hakkama saama, kui oleks edasi õppima läinud. Tundus, et Eestis oli tulevikku ainult kas majanduslikult kindlustatud kodudest tulnud noortel ja/või väga helgete peadega noortel. Kuna ma ei kuulunud (või nii pani koolisüsteem mind tundma) kumbagi gruppi, siis tundsin, et minu tulevik Eestis oli ainult mingit madalaoskuslikku ja madalapalgalist tööd teha. Kuigi Eesti riik oli minu suhtes alla andnud, kuna ma ei kuulunud kumbagi gruppi, siis ma ise tundsin, et vara oli alla anda ja läksin reisima, keelt õppima, silmaringi suurendama ja teadmisi omandama.“

Oluline roll välismaale õppima minekus on ka põnevus ja seiklushimu. Küsimusele, miks ta just välismaale ülikooli otsustas minna, vastas Inglismaal elav Anna (24):

„...ma tahtsin, ma arvan, midagi muud... kuidagi tundus, et ma elan nagu rohkem, kui ma saan hästi palju mingeid teistsuguseid kogemusi...“

Mitmed vastajad rõhutavad väljarände põhjusena eneseteostust — osad läksid õppima aineid, mida nad ei arvanud, et Eesti ülikoolides õpetatakse (või õpetataks piisavalt kõrgel tasemel); teiste jaoks oli ahvatlev töö, mida nad kuidagi Eestis samal tasemel teha poleks saanud.

„Ma ei tundnud, et minu jaoks midagi oleks too hetk Eesti ühiskonnas olnud, seda, [millest] ma oleks tahtnud osa olla. Ja ma ei tahtnud minna ka lihtsalt puhtalt keeleosakonda Eestis, sellepärast et ma olin kuulnud eelnevat õpilastelt, et seal on väga tuim selline tuupimine.“ (Egle, 32, UK)

„Ma tahtsin kuskile välismaale minna, mina kandideerisin ka Tartusse ja Tallinnasse — igav ju — igaks juhuks, et kui ma mitte mitte kunagi nagu välismaal ei saa või, või ei tule see välja millegipärast, siis mul on seal meie kena Tartu Ülikool mind ootamas. Aga tahtsin [...] ennast proovile panna. [...] Teine asi on see, et Eesti ei ole küll maailma tippteadlaste, tippteaduse kodu, et seal on küll mingit teadust olemas [...] aga seal oleks mul palju kitsam valik.“ (Sohvi, 27, UK)

Olulisel kohal on ka väga praktilised, palgaga seotud põhjused. Muu olulise põhjusena nimetatakse nii Eesti madalaid palku ja madalat elatustaset kui võimalusi tööturul. Austraalias elav alla 30aastane naine kirjeldab:

„Lihtsalt parem palk ka kõige lihtlabasema tööga. Võib olla paduloll ja ikka saab korralikku palka teenida. [...] Ja muidugi ka väga suur põhjus on see, et siin on lihtsam saada mingile ametile jne sest on palju kursuseid, mida saab teha ja palju laiem valik — plus ollakse rohkem nõus treenima kedagi nullist. [...] Siin on kuidagi palju lihtsam jalga sisse saada.“

Silma torkab negatiivne hinnang Eesti ühiskonnale, mis varieerub ülbuse ja kitsa silmaringi probleemist tutvuste-kesksete töökohtade ja tajutud „depressiivsuse“ Soome jäänud keskharidusega alla 30aastane mees kirjutab:

„Eestis on lihtinimesel ülimalt raske normaalselt elada!“

Samasse kategooriasse kuuluvad ka viited vähemuste diskrimineerimisele, sallimatusele, ksenofoobiale, soovile elada avatumas ja sõbralikumas keskkonnas. Austraaliasse jäänud alla 25aastane keskharidusega mees põhjendab:

„Eesti ühiskond ja inimesed muutusid väljakannatamatuks. Võimatu kedagi usaldada. Naeratamine ja õnnelik olemine pea illegaalne.“

Mitmekesisem keskkond ja avaram silmaring on paljude noorte jaoks, isegi kui nad ei ole algselt sel põhjusel lahkunud, muutunud millekski, mida nad peavad oluliseks väärtuseks:

„Aastatega ma olen hakanud väärtustama seda, et mul on multikultuursem ühiskond ümberringi. [...] Ma arvan, et see multikultuursus ja üldse see, et sul on hästi avatud meelega ühiskond, et sul ei ole niimoodi, et okei, see inimene on nüüd gei ja nüüd me tembeldame teda igatpidi, et noh siin on nagu... ütleme, inglise

keeles on just do you, onju [naer]. Et tee, mis su hing ihaldab ja ole see, kes sa oled ja hoiame identiteedist igal juhul kinni, et ära ole keegi teine lihtsalt selleks, et ühiskonda rahuldada ja ma arvan, et see praegu nagu Eestis võib-olla areneb mingil määral, aga see ei ole veel päris sellises kohas.” (Leenu, 32, UK)

Järgnevalt vaatleme veelgi lähemalt perekondlikel põhjustel ning soo ja seksuaalsusega seonduvalt toimunud emigratsiooni.

Perekondlikud põhjused ja seksuaalvähemuste emigratsioon

Välismaale esmase mineku või pikemalt paikseks jäämise põhjused on sageli seotud isiklike suhetega.⁹ Mitmed intervjuueeritud jagasid lugusid sellest, kuidas nad vahetusüliõpilasena välisriigis armusid, ja kuidas nii sai ajutisest õpingutega seotud eemalolekust ootamatult midagi jäädavast. Mõni kohtas oma elukaaslast reisil, teine Tallinnas, kolmas järgnes välisriiki eestlasest partnerile tema karjääri huvides. Seejärel võis küll suhe laguneda, kuid sellega ei pruukinud lõppeda suhe uue elumaaga. Selliste ajenditega rändekäitumist ei saa käsitleda klassikaliste migratsioonimudelite (nagu neoklassikalise majandusteooria (*Neoclassical Economics*) ja tööjõurände uue majandusteooria (*The New Economics of Labour Migration*) valguses, milles vaadeldakse rändekäitumist peamiselt majanduslikest motiividest lähtuvalt. Näiteks Portugalis elav inseneriharidusega naine tutvus oma abikaasaga Erasmuse vahetussemestri käigus Kesk-Euroopa ülikoolis. Välismaalase ja naisena ei saa ta paljuski just kohalike kultuuriliste hoiakute tõttu ennast Portugalis erialaselt teostada ning on pidanud suhte nimel tegema mööndusi nii erialases arengus kui finantsilistes võimalustes. Ehkki tegemist ei ole klassikaliste migratsioonimudelite majandusloogika järgi „ratsionaalse” otsusega, esineb isiklikest põhjustest lähtunud rändekäitumist märkimisväärsel osas meie uuringus osalenute seas. Eelkõige isiklikest põhjustest lähtus välismaale minekul ligi 40% vastanutest ning 35% vastajate puhul oli see kaasnevaks põhjuseks.

Isiklikel põhjustel lahkujate puhul ilmneb huvitav soopõhine tendents. Küsitluse andmete järgi lahkub ennekõike isiklikel põhjustel rohkem naisi. 38% naissoost vastajatest pidas seda peamiseks põhjuseks (võrdluseks, meestest 25%), 35% kaasnevaks põhjuseks (meestest 37%). Välismaakogemusega naised on ka meestest keskmiselt kõrgema haridustasemega. Need erinevused joonistuvad veelgi ilmekamalt välja jätkuvalt välismaal elavate vastajate puhul. Nimelt on sooline erinevus välismaale mineku ajendites, aga ka elukaaslase rahvuse, koduse keelekasutuse ja haridustaseme plaanis just välismaale jäänute puhul suurem. Välismaal elavate noorte eestlaste hulgas on 49% naistel ja 23% meestel põhiliseks koduseks keeleks inglise keel, samas kui 45% naistel ja koguni 65% meestel on selleks eesti keel. Tagasipöördunud hulgast on samuti just meeste hulgas sagedamini koduseks keeleks eesti keel, aga sugude vahelised erinevused on väiksemad. Kõikide küsitlusele vastajate seast on 66% paarisuhtes olevate meeste abikaasa või

9 Soo ja seksuaalsuse dimensiooni kohta eestlaste rändekäitumises vt ka Toomistu (2023).

elukaaslane pärit Eestist, naistest elavad eestlasest elukaaslasega aga 39%.

Nendest andmetest saab järeldada, et jätkuvalt välismaal elavad naised on suurema töenäosusega peresuhtes mitte-eestlasega ning kuna nende ränne on sagedamini motiveeritud isiklikest põhjustest, võib oletada seost sellesama suhtega (või oma eestlasest elukaaslase rändega). Kaudselt võib siin näha seost Eestis, aga ka mujal maailmas valdavate soonormidega, mis eeldab naistelt oma eesmärkide, sh karjääriplaanide kohaldamist pere vajadustele. See on seotud ka soolise palgalõhega: kui naise rahaline panus pere sissetulekusse on mehe omast madalam, kaldutakse mehe karjääri pere sissetuleku seisukohalt naise omast olulisemaks pidama. Seetõttu eeldatakse pigem ka just naise geograafilist järgnemist mehe karjäärile, mitte vastupidi. Nii jäävad ka mitte-eestlasega suhtes olevad naised pigem välisriiki, kui toovad oma elukaaslase Eestisse.¹⁰

Kui peresuhte moodustumisel saab ajutisest viibimisest midagi jäävamat, muutub migrandi staatus sellega paratamatult kaasnevate väljakutsete ja piirangutega selgemini tajutavaks. Nii korduvad ka tagasipöördumise dilemmad armastuse pärast välisriikidesse püsivamalt elama jäänud inimeste lugudes. Rändeotsus ei ole sellisel puhul enam ühe inimese langetada, vaid hõlmab teisi osapooli ja keerulisi kaalutlusi. Hollandis õpingute käigus abikaasaga tutvunud ja pere loonud naine oli üks vähestest, kes intervjuus tunnistas, et ta oma migrandistaatuse ja kohapealsete olude tõttu sellist valikut teist korda enam ei teeks:

„Ma arvan, et kui ma valiks uuesti, ma ei koliks Eestist ära. ... Sest ma teaks, et ma ei oleks siin nii kaua või siis oleks ikka kogu aeg see tunne, et okei, et kas me saame ikka lõpuks Eestisse tagasi kolida või mitte. Aga noh samas, kui ma selle valiku uuesti teeks, siis ma ei oleks praegu selles suhtes, kus ma olen, ja meil ei oleks seda tütar, kes meil on, nii et noh, selles mõttes, et kui need asjad välja jätta, siis ma kindlasti uuesti seda valikut ei teeks.“ (Maria, 30, Holland)

Mobiilsusega seonduvaid otsuseid mõjutavad ka väärtused. Kui kodumaal domineerivad väärtused viivad inimese isikliku autonoomia vastuollu kehtivate normidega, võib migratsioon osutuda hädavajalikuks päästerõngaks. Eneseväärikuse ja/või võrdse kohtlemise nimel võivad rändeotsuseni jõuda just marginaliseeritumatel positsioonidel olevad inimesed, nt seksuaal- ja rahvusvähemused. Migratsiooniteooria tõmbe- ja tõuketegurite klassikalises analüüsis nihutab küsimus selliste migrantide otsusest fookuse saatjariigi kontekstile. Ühiskonnas toimivad väärtused ja normid toimivad siin tõuketeguritena, mis eriti tugevalt mõjutavad neid, kes ei saa või ei soovi pühenduda koduühiskonnas käibivate normide muutmisele või kes on ka muus mõttes, näiteks majanduslikult, marginaliseeritud. Näiteks Karin lahkus Eestist, kuna oma vanemate erirahvuselise tausta tõttu ei tundnud ta end Eestisse päriselt kuuluvat:

„Eestist, mis tõukas ära... Võib-olla olid väiksed asjad, mis kogunesid suureks tundeks kokku. Et väiksed kommentaarid välimuse kohta, see, et ma olen teistsugune. Seksistlikud kommentaarid meestelt, mida

10 Selline valik võib olla ajendatud ka hirmust ühiskondlike hoiakute suhtes Eestis elavate välismaalaste osas, millest pikemalt ka peatükis 4.

kunagi ei võetud tõsiselt. Mis panid mind tundma, et miks ma olen naine? Miks mind ei võeta tõsiselt? Miks mind ei austata?” (Karin, 28, Kanada)

Euroopas elav naine kirjeldas küsitluses oma kogemust järgnevalt:

„Tänu saksakeelsele perekonnanimele olen väiksest saadik saanud kommentaare, mis viitavad minu kui immigrandi/mittekuuluja staatusele, mis on mind alati Eestist välja motiveerinud minema. Identifitseerin end küll eestlasena, kuid vahel tundub, et mul justkui ei ole selleks õigust.” (20-24, Euroopa Liidu riik)

Mitmed uuringus osalenud naised tõstsid oma minekupõhjuste seas esile Eesti ühiskonnas domineerinud ettekujutusi soovitud soolisest käitumisest, mis sisaldab nii ootusi pereplaneerimise ajastamisele kui ka partneri ja elustiili valikule:

„Et asjad ikkagi käivad nagu ... endiselt mingite vanakooli normide järgi. Ja sedasama elu ma nagu elasin ise ka — et sul on see keskkool, siis sa lähed ülikooli, siis sa lähed tööle, siis sa saad pere, et see kõik võiks tegelikult toimuda enne kolmekümnendat. [...] ma arvan, et kõikidel meil — nagu ma näen ka oma sõprade pealt — on see kuidagi kuklas. ... Et siuksed kirjutamata reeglid, et kuidas, noh eriti just tüdrukuna või naisena, et kuidas sa võiksid oma elu planeerida, et mis sul võiks nagu mingiks ajaks olla. ... Mulle tundub, et siin mul on palju rohkem vabadust elada sellist elu, nagu ma tahan, kui mul oleks Tallinnas.” (Aveli, 32, Saksamaa)

„Viimastel aastatel on see, et ikkagi noh see propaganda, et sa pead nagu lapsi saama, kui sa oled naine nagu [naerab]. Et noh, see oli see EKRE skandaal, aga tegelikult isegi kui seda skandaali ei oleks olnud — see 27 naine on ühiskondlikult kahjulik element — isegi, kui seda ei olnud nagu nii avalikult nagu räägitud, siis ikkagi ma arvan, et kui mina kasvasin üles, ikkagi see tuli ikka igalt poolt, nagu vaikselt niimoodi immitstes. Eee ja peale selle on veel jah, siis naistevastane vägivald ja mis ma ütlesin... Jah, üldiselt seda, et nagu naistele võib ikka igasuguseid asju öelda ja see on kuidagi nagu [näitab sõrmedega jutumärke] aktsepteeritud.” (Arnika, 30, Prantsusmaa)

Sooliselt soovitud käitumise kriitikast kõneleb ka dokumentaalfilmis „Põlvkond piiri taga“ (2022) viimased kümme aastat Berliinis elanud Lilli:

„Kui eestlaseks olemine tähendab seda, et... või seda piiritletakse sellega, millised partnerid mul on ja mis rahvusest nad on või mis nahavärviga nad on, siis see ei ole see Eesti, kus ma tegelikult tahan hetkel elada või millist tuleviku [mudelit] ma Eestile sooviksin. Ja see on suhteliselt solvav ja teeb haiget, kui mind kui indiviidi pannakse ühte kategooriasse ainult selle pärast, et mina olen kellegi territooriumi piiridest nagu ideelises mõttes või põhimõtete mõttes välja astunud. Et ma ei sobi sellesse tema sahtlisse, kuidas peab üks Eesti naine käituma, ükskõik kas Eestis või välismaal.” (Lilli, Saksamaa)

Üks Ameerikas elav küsitlusele vastaja kommenteeris järgnevalt:

„Veel üks mure, mis mul on, on see, et eesti kultuuris pole palju ruumi erinevustel. Ehk on see muutumas, kuid teemad nagu vaimne tervis, religioon, perekond, abielu jne on teemad, millest ei räägita ja kui räägi-

takse, siis mitte arutlevas vormis. Ma tunnen, et kuigi me ütleme, et Eesti on vaba, pole meil veel vabadust olla erinevad, vabad mõtlejad, vabad uurijad, vabad rääkijad, vabad avastajad.” (25-29, USA)

Ühiskondliku väärtusruumiga on seotud ka avalik suhtumine seksuaalvähemustesse. LGBTQI+ kogukonda kuuluvaid inimesi iseloomustab kõrge mobiilsus, kui otsitakse vabamaid võimalusi ennast väljendada ja anonüümseks jääda. Rändemotiiviks võivad sel juhul saada eelarvamused või kiuslik käitumine kodumaal. Berliinis kanda kinnitanud liris kirjeldab ilmekalt, kuidas ta varastes kahekümnendates külastas ühel reisil Taanis kirikut, kus sõlmiti 1989. aastal Taani esimene samasooliste abielu — samal aastal, kui liris sündis. Seik tekitas temas tunde, et ta elab „täiesti vales kohas“:

„Ja see oli minu jaoks nagu niisugune moment, kus ma sain aru, et okei, et ma elan ikkagi täiesti vales kohas, sest et ma ei näinud seda [samasooliste abiellumist Eestis] juhtumas minu eluaja jooksul.“ (liris, 32, Saksamaa)

Kui ta kolis kuus-seitse aastat tagasi Berliini, sai ta mõne kuu jooksul aru, et tagasi Eestisse ta ilmselt enam ei lähe. Tema kirjeldustes paistis ta Eestis oma seksuaalse orientatsiooni tõttu alati silma, kuigi kõik, mis ta enda sõnul soovis, oli olla osa kogukonnast — olla täiesti tavaline inimene.

„See väga tugevalt mõjutab minu, ütleme, tahtmist või motivatsiooni tagasi minna Eestisse, sest et miks ma peaksin naasma kuskile, kus ma olen teistsugune. Ma ei ole teistsugune. Ma olen täiesti tavaline inimene. Ma panustan ühiskonda, ma käin tööl, ma üritan inimesi aidata, jne. [...] Ma arvan, et ma ei ole huvitatud sellest, [et] panna ennast tagasi situatsiooni, kus midagi, mis minu jaoks on täiesti tavaline suvaline teisejärguline informatsioon, on esiplaanil. Et ma arvan, et siukses ühiskonnas minu jaoks elamine ei ole huvitav. Sest et ma ei saa elada oma elu. Ma pean olema plakatiivne, ma pean võitlema mingite asjade eest, mis on täiesti teisejärgulised. Nii et Eestisse naasmine versus minu orientatsioon näiteks ja enesemääratlus, on väga väga tugevalt seotud. Ja väga tugevalt seotud niiviisi, et ma ei taha Eestisse tagasi minna just sellepärast, kuidas ma ennast määratlen.“ (liris, 32, Saksamaa)

Kui ühiskonnas levivad homofoobsed hoiakud, annavad need signaali, nagu oleks teatud gruppide kuuluvus sellesse ühiskonda küsitav. Need tendentsid mõjutavad nii välismaale siirdumise motiive kui tagasipöördumise kaalutlusi. Ent olgugi et LGBTQI+ kogukonda kuuluvate inimeste emigratsioon moodustab vaid väikese osa Eesti väljarändest, peab palju suurem hulk välismaale siirdunud inimesi suhtumist seksuaalvähemustesse oluliseks väärtusruumiga seonduvaks aspektiks, mis mõjutab nende mineku ja tagasipöördumise motiive ning viise, kuidas nad end Eestiga soovivad seostada. Sellest ka peatükkides 4 ja 5.

Välismaale mineku põhjused varieeruvad väga praktilistest ja materiaalistest maailmaavastuslikeni, millest viimased on olnud välismaale mineku peamiseks või kaasnevaks põhjuseks koguni üle 90% uuritavatest. Üldiselt on praktilised põhjused oluliseks motiiviks välismaale jääda, samas kui tagasi said pöörduda need, kelle jaoks need põhjused nii olulised ei olnud, või kelle elukaar — lahkumine õppimise tõttu —

neid õpingute lõppedes tagasi Eestisse suunas. Võõrsil tööl olemine on seotud lahkumise praktilisemate põhjustega, sealhulgas Eestiga seotud rahulolematusega. Pikemaid põhjendusi pakkunud vastajad juhivad tähelepanu enda kogemusele, et nende tulevik on Eestis piiratud näiteks nende sotsiaalselt madala positsiooniga kodumaal, teisalt aga on võõrsil paremed palgavõimalused, õppimise või töövõimaluste kvaliteet, suuremat rahuldustunnet pakkuv ühiskondlik foon. Maailma avastamiseks lahkuda saanud, kelle hulgas on rohkem kõige nooremaid vastajaid, naasevad tõenäolisemalt kui need, kes on välja rännanud praktilisematel põhjustel. Vanus suurendab ka varasemate kontaktidega seoses rändamist — selliste põhjuste hulka kuulub muuhulgas pereloomine.

Pereloomine võõrsil tähendab suurema tõenäosusega, et välismaale jäävad naised, isegi kui see kärbib nende erialase eneseteostuse võimalusi. Sellisesse asjade käiku panustavad arvatavasti nii soonormid kui palgalõhe. Minekupõhjuste hulgas tuuakse esile ka rahulolematust Eesti poliitikaga. Kvalitatiivsed andmed osutavad probleemidele ühiskondlikus õhkkonnas. Suhete ja sellega seotu tõttu võivad inimesed teha lahkumise ja võõrsilejäämise otsuse samas ka erinevate diskrimineerimiskogemuste tõttu kodumaal — näiteks kodumaal kohatud soolise ebavõrdsuse, enda või partneri rahvuse või seksuaalse sättumusega seotud ebameeldivuste eest leitakse varju Lääne-Euroopa multikultuursetes ja tolerantsemates metropolides.

3. Suhtlus Eestiga ja omavahe

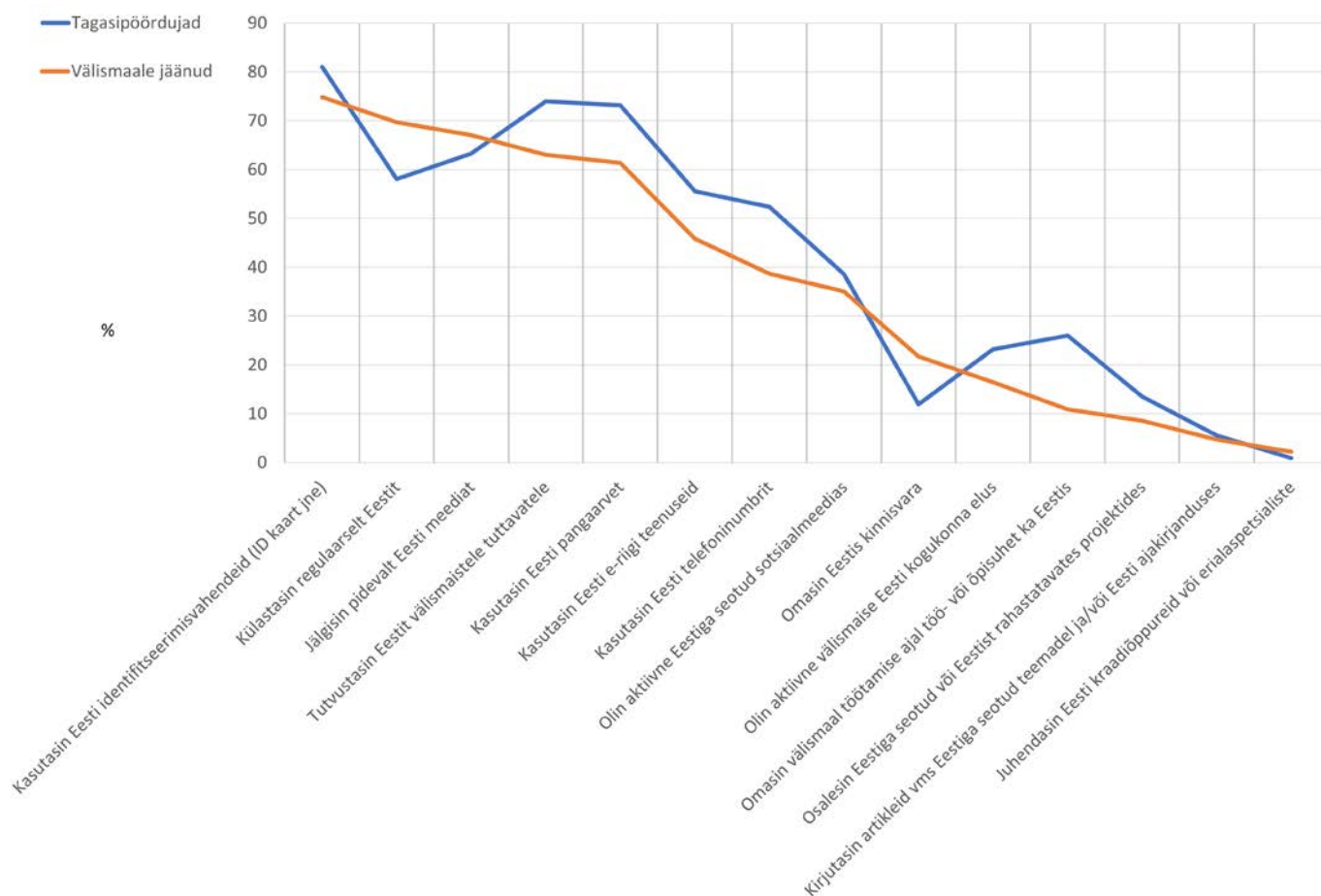

Foto: *Liina Malva (Seoul, Lõuna-Korea)*

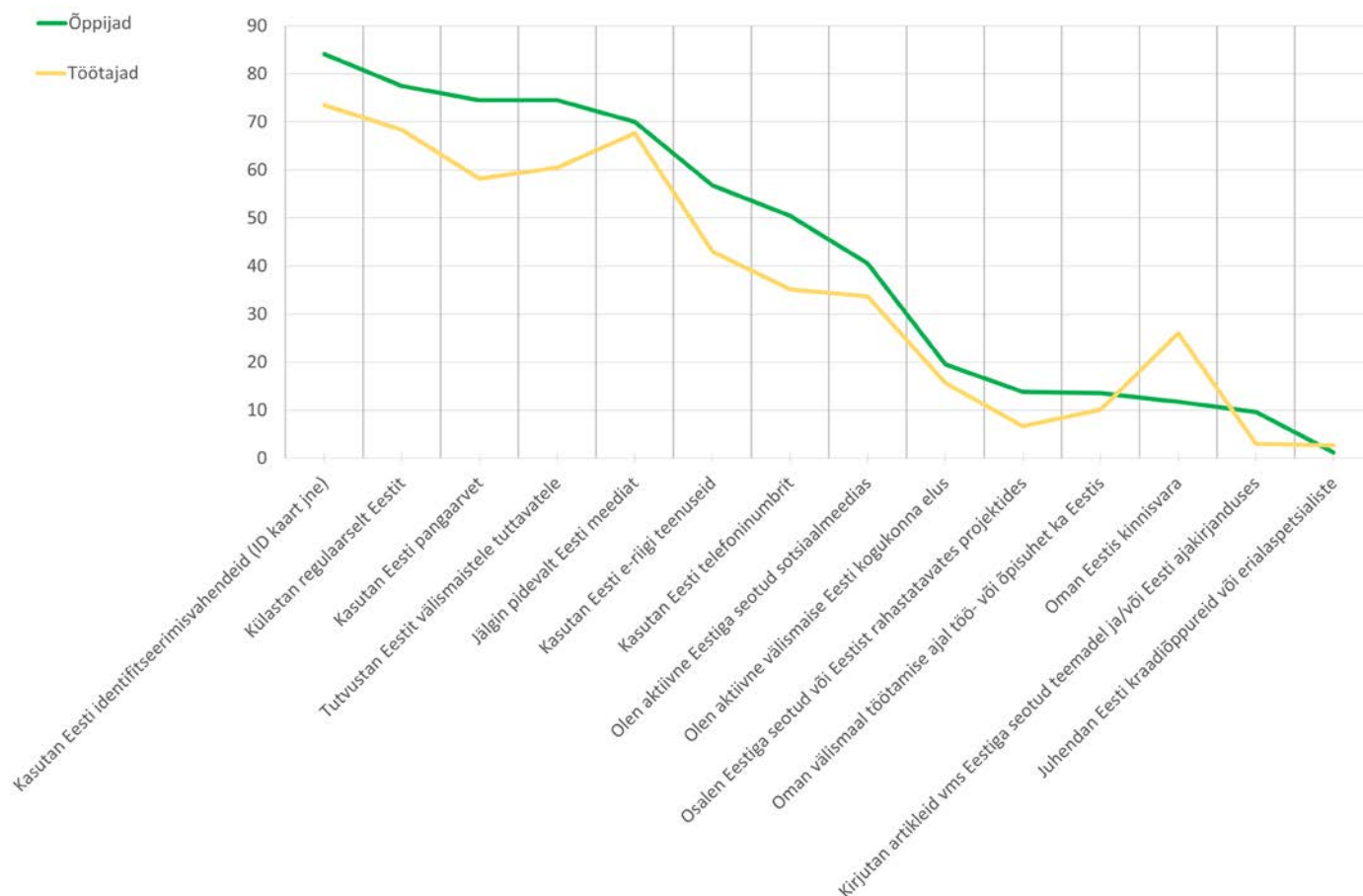
Väljaränne ei katkesta suhtlust kodumaaga, eriti tänapäeval, mil erinevate platvormide kaudu saab olla väga tihedas igapäevases kontaktis nii sõprade ja sugulastega kui ka töövõi erialaselt. Käesolev peatükk käsitleb välismaal elavate noorte erinevaid sidemeid ja suhtlusviise Eestiga. Samuti pöörame tähelepanu diasporaasisesele suhtlusele. Peatüki viimases osas käsitleme välismaal tegutsevate doktorantide ja noorteadlaste valmidust koostööks Eesti teadusasutustega.

Joonis 17 osutab, et tagasipöördunud on kohati suhelnud kodumaaga ka ära olles märksa tihedamalt kui need, kes tagasi pole pöördunud. Samas võib siin olla mõju tudengite suhteliselt suurel osakaalul tagasipöördunud uuritute hulgas. Ka see, et kodumaad ei külastatud regulaarselt sama palju, kui välismaale jäänud seda tegid, viitab suhteliselt lühemale äraolekuperioodile või piiratud aja- ja raharessursside taha jäänud sunnitud valikutele. Ka kinnisvara mitteomamine kodumaal kinnitab tendentsi, et tagasitulnute puhul on tegemist pigem nooremate vastajatega.

Võrreldes seoseid välismaal elavate õppijate ja töötajate lõikes (joonis 18) selgub, et õppijad hoiavad tihedamat kontakti. Töötajad, kellest osa on ära olnud ehk juba pikemalt ja kes näevad oma seoseid väljaränderiigiga püsivatena, ei koge seost kodumaaga enam nii olulisena. Samas on nende hulgas tõenäolisem Eestis kinnisvara omamine, mis osutab nii antud grupi vanusele ja sissetulekule kui viitab tegelike seoste püsimisele, isegi kui igapäevases Eesti inforuumis osalemist enam nii oluliseks ei peeta.

Joonis 17. Seosed Eestiga välismaale jäänud ja Eestisse tagasi pöördunud noorte lõikes (seost omavate vastajate %, uuring „Noored eestlased välismaal”).

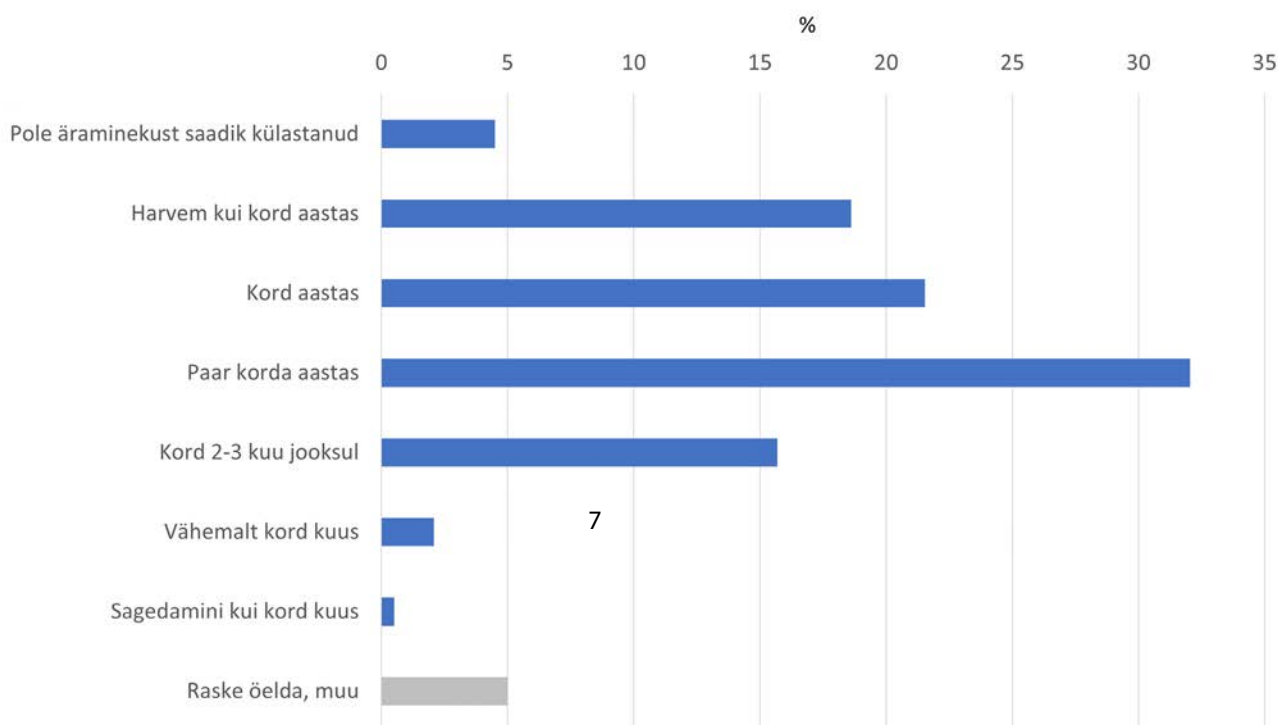
Joonis 18. Seosed Eestiga välismaale jäänud töötavate ja õppivate noorte lõikes (seost omavate vastajate %, uuring „Noored eestlased välismaal”).

Vabade vastuste andmed näitavad, et rõhuva enamuse vastajate jaoks loovad olulise seose Eestiga pere ja sugulased — välismaale jäänutest, kes sellele küsimusele vastas, nimetas seda seost ligi kolm neljandikku. Selle seose olemasolu ei pruugi samas tähendada, et nende sugulastega ka tihedalt või üldse suheldaks. Digi-Eesti — kergesti juurdepääsetavate ametlike tehingute võimalus — on seos, mida mainib üle 80% naasenuist ning umbes 75% välismaale jäänutest. Kaasaja tehnoloogia olulisus ilmneb ka intervjuudest:

„Eesti ID-arhitektuur on teinud palju lihtsamaks selle, et ma siin Tais olles saan ikkagi aktiivselt ka Eestis ettevõtlusega tegeleda, ma saan allkirjastatud lepinguid. Ma saan põhimõtteliselt kõiki toiminguid Eestis teha, mida ma saaksin siin kohapeal teha. [...] Et see on palju lihtsamaks teinud, et kui ma oleks kümme aastat tagasi siia elama tulnud, siis see tähendab seda, et mu seos Eestiga oleks palju nõrgem. [...] Et tänu sellele, et Eesti riigil need teenused on olemas, on mul võimalik olla [...] Eesti riigi kodanik siin Tais. Ja noh, tänu sellele, et ma töötan Eesti riigis, ma maksan oma maksud Eesti riigis, et siis Eesti riik saab ikka minu pealt olulise koguse maksutululu. Et muidu ma maksaksin selle maksutululu kuskil mujal riigis.” (Levo, 36, Tai)

Internetipõhine kontaktihoidmine on iseloomustanud väljarännanute suhtlust kodumaaga juba ammu enne koroonaaajastu zoomikoosolekute ja -pidude populaarseks muutumist. Väga levinud on Eesti poliitikal ja ühiskonnaelul silma peal hoidmine taskuhäälingle ja Eesti televisiooni jälgimise kaudu. Eesti meediat jälgib pidevalt ligi 70% vastanud välismaale jäänutest.

„Telekat vaatame nii taani keeles kui eesti keeles. Tavaliselt vaatame, kui me noh praegu oleme kodus töötand, siis kõigepealt vaatame taanikeelsed uudised ja siis ma panen Terevisiooni käima ETVs näiteks.” (Aive, 33, Taani)

Joonis 19. Eesti külastamise sagedus 20-35aastaste välismaal viibijate poolt (% , Eesti väliskogukondade uuring).

Nagu joonis 18 osutas, seisneb kontakt ka külaskäikudes Eestisse. Ehkki see sõltub puhkustest, mida töökoht või haridusasutus võimaldab, nimetavad regulaarset Eesti külastamist seosena kodumaaga meie vastajatest 70% välismaale jäänutest ning veidi alla 60% tagasipöördunudest (viimaste puhul võib taas oletada, et veidi madalam protsent külastusi peegeldab mitte hoiakuid, vaid viibimise kestust ja vastaja vanust). Eesti väliskogukondade uuringu andmete järgi (vt joonis 19) külastab kord-paar aastas Eestit ligi 55% noortest vastajatest. Vähem — harvem kui kord aastas — külastab Eestit alla 20% ja üldse pole tagasi jõudnud alla 5%.

Intervjuudes rõhutatakse Eestis käimist kui võimalust patareisid laadida ning tõeliselt puhata — Suurbritannias elava 30ndates mehe sõnad peegeldavad paljude teistegi lähenemist: „Suvi on Eestis mõnus aeg, võtame kohe selle aja, et seal puhata jaanipäeva ümber“. Eestis on „elutempo aeglasem“, nagu mitmed vastajad tõdevad võrdluses oma välismaaeluga. See võib tuleneda nii sellest, et tullaksegi puhkama, või ka sellest, et Eestiga võrreldes elavad sellised vastajad sageli metropolides ja suurlinnades. Teised kirjeldavad, vastupidi, Eesti külastuste emotsionaalset intensiivsust ja ülitihedat tegevust:

„Ma Dubais mõtlen välja kõik asjad, mis ma Eestis tahan teha. Ja kõik need söögid, mis ma tahan proovida ja kõik need asjad, kus ma tahan kindlasti käia või kõik sõbrad... Alati reisi alguses lepin kõik asjad kokku ja siis mida rohkem see aeg mööda läheb, seda rohkem ma saan aru, et ma ei jõua neid asju teha — et järgmine kord. Et lihtsalt nii palju on teha igapäevaselt. Ma alati mõtlen, et tuleb see reisi FOMO [fear of missing out — hirm kõrvalejäämise pärast]. Et ma proovin hästi vähe magada kui ma Eestis olen, et ma siis saaksin lihtsalt rohkem neid asju tehtud, mis mul on nagu peas kirjas. Et Eestis lihtsalt on nii palju teha ja sa nagu väärtustad neid asju rohkem, kui sa oled eemal, sest sa ei saa neid asju siin.“ (Erik, 34, Dubai)

„Kui me tavaliselt Eestisse tuleme, siis esimesed nädal aega ma olen täielikus sellises šokiseisundis. Ma nutan, mul on ajavahe, mul on lennuväsimus, mul on nagu kõik sassis. Siis ma jalutan siin Tallinna tänavatel ringi, ma olen nagu nii väsinud, nii külm on ka tavaliselt nagu, no see Eesti ilm nagu ka. Et see emotsioon on nagu nii äärmusesse viidud. Ja siis ma hakkan sellest nagu vaikselt välja tulema, et aru saada, mis ma nagu päriselt siis mõtlen või tunnen. Ja siis ma ikka mõtlen, et aa, tegelt mu kodu on ikkagi Ameerikas praegu, et miks peab Eestisse tulek olema iga kord selline nagu haava lahti rebimine mingis mõttes.“ (Reena, 33, USA)

Eestiga seotud tegevused on paljudele olulised ka võõrsil elades. „Eestlaseksolul“ on mõju nende tõisele tegevusele võõrsil:

„Et ühest küljest on nagu see, et kodu on siin ja elu on nagu siin, aga kui on nagu midagi – mingi idee tuleb, [...] siis see kuidagi esimese hooga läheb alati nagu sinna [Eesti] kultuurimaastikule ja [Eesti] lahtrisse nii-öelda. Millegipärast ta nagu aeg-ajalt tuleb niimoodi, mullitab välja, ja siis kui nagu oled selline... tubli eestlane [...], see on nagu kuidagi selline tahtmatu, [et teed asju Eestiga seoses].“ (Georg, 35, UK)

„Ma aktiivselt investeerin Eesti startup ettevõtetesse ja erinevatesse fondidesse, muudesse asjadesse. Ma olen aktiivne investor läbi Eesti, et teistel riikidel kindlasti seda võimalust ei ole niimoodi Tais elades.” (Levo, 36, Tai)

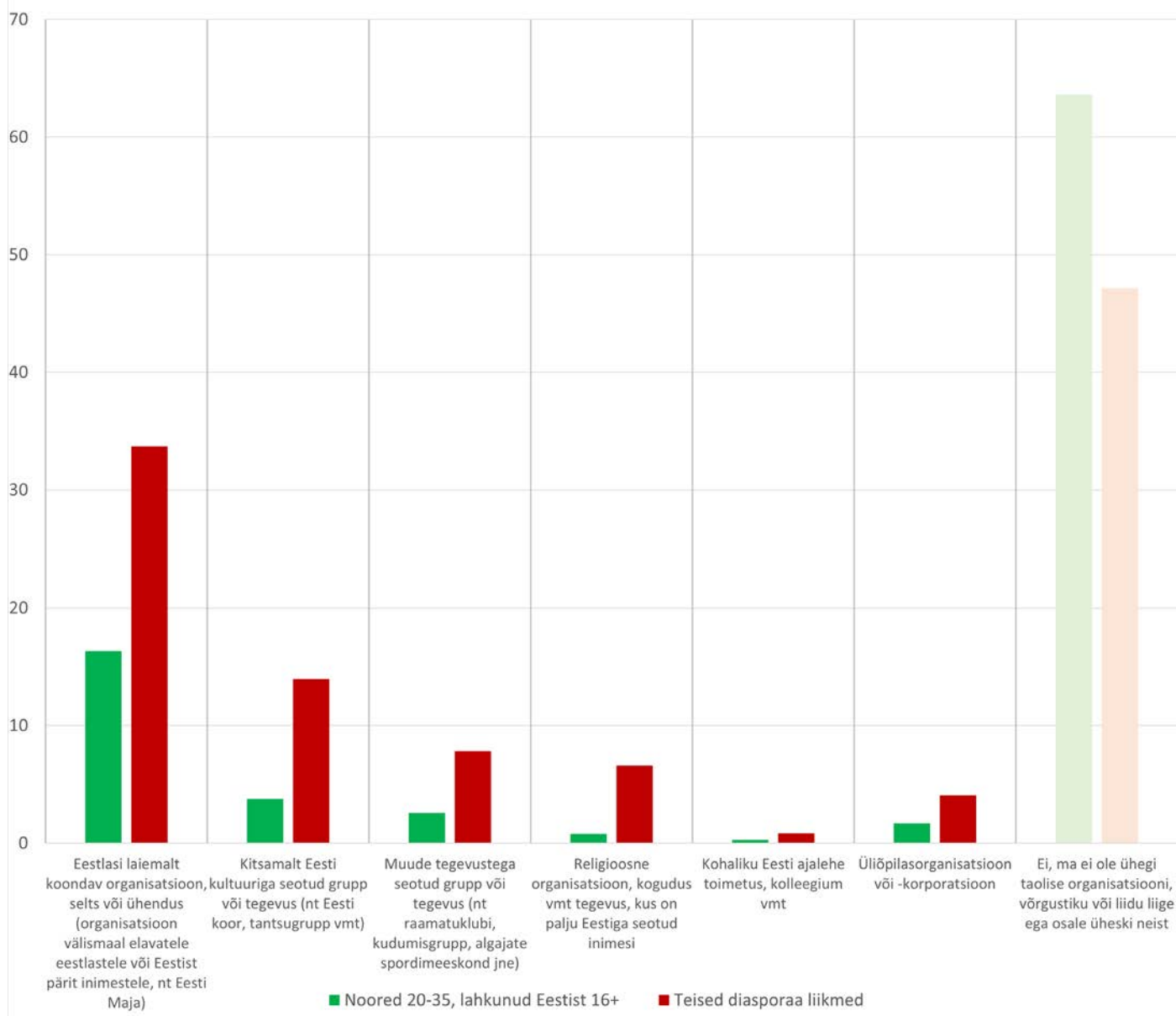
Teised selgitavad oma tugevat tunnetuslikku sidet Eestiga seoses eesti kultuuri ja perekondlike sidemetega:

„Ma olen nagu nii väiksest peale alati hästi tugevalt eesti eesti kultuuriga ja muusikaga ja kõigega hästi hästi seotud olnud ja olnud hästi aktiivne ise ka, et ma olin mingi vabatahtlik rahvusooper Estonias ja ja olen igast siukestest asjadest osa võtnud. Et ma olen lihtsalt nii tugevad juured nagu alla ajanud ja mu pere on nagu meeletult mega pere, mis kindlasti hoiab mind nagu elu lõpuni, kas ma tulen Eestisse või ma ei tule Eestisse, alati olen väga tugevalt seotud.” (Kaisa, 29, Taani)

Samas nimetavad osad intervjuueeritud, et aja jooksul on nende suhtlus kodumaaga vähenenud seetõttu, et põhimõtted ja väärtused on lahku kasvanud: nii mainitakse kodumaal elavate eakaaslaste takerdumist konnatiiki ja seda, et välismaal pikemalt elanu ei tunne end mugavalt suurenevate käärade pärast enda ja sõprade poliitilise või sotsiaalse liberaalsuse vahel.

Diasporaasisene suhtlus

Suhtlus teiste eestlastega sihtriigis sõltub väga paljudest asjaoludest: alustades lahkumise põhjusest (üksi konkreetsele töö- või õppimiskohale, kus kolleegideks või kaastudengiteks ei ole eestlasi, või sõpradega samasse firmasse/kooli), eelistustest (kvalitatiivsed andmed osutavad, et soov suhelda teiste eestlastega võib osade välismaale ümberasunute jaoks rände mõttega vastuolus olla), elukaarest (suhtluse soov või vajadus võib tekkida hetkel, mil soovitakse näiteks lapse eesti keelt edendada või elukaaslasele oma juurtega seotut tutvustada). Oluline on märkida, et 2004. aastast on muutunud päris oluliselt diasporaade olemus (Tammaru jt 2010). Kuni 1991. aastani ühendas diasporaaelus tegutsejaid ühine paratamatu eraldatus kunagisest, sh eelmise põlvkonna kodumaast. Ka pärast 1991. aastat jäi väljaränne eriti osadesse riikidesse suhteliselt piiratuks. Ühtlasi leidis väljaränne aset suhteliselt piiratumatel põhjustel (teatud tüüpi töö; haruldased stipendiumid valitud ülikoolidesse jne) ja nii võib oletada, et diasporaainstitutsioonid (nt Eesti Majad vms asutused) ja üritused tõid kokku suhteliselt suurema osa lahkunutest. 2004. aastast on väljarändajate arv ja sotsiaaldemograafiline kirevus Euroopa Liidu riikidesse märkimisväärselt kasvanud ja ajapikku on diasporaaelu minetanud vähemalt mõnedes sihtriikides, kõige silmatorkavamalt ehk Suurbritannias, oma rolli emigrantide arvestatava osa koondajana.

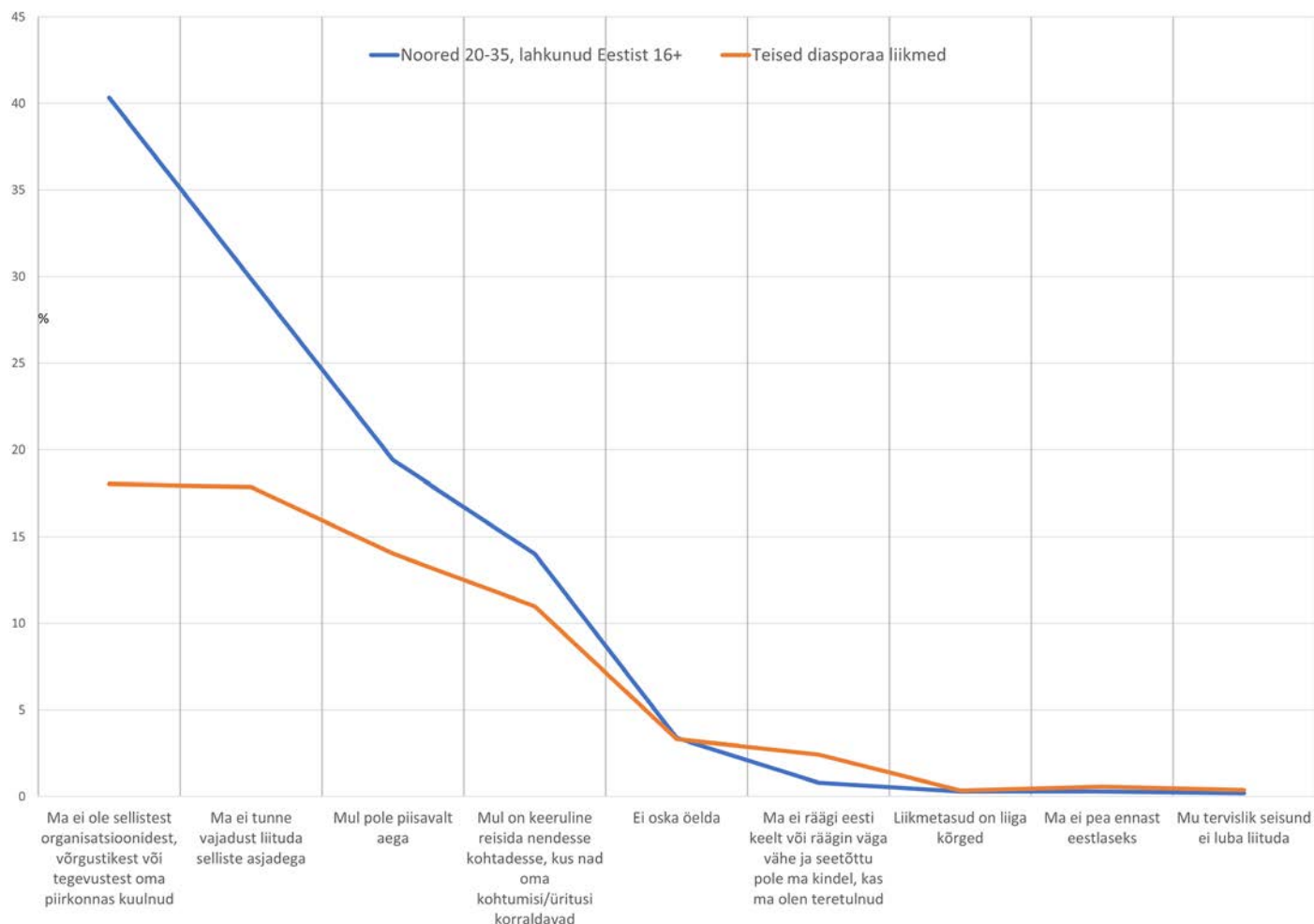

Joonis 20. Liikmelisus Eestist pärit või Eestiga seotud inimesi koondavate võrgustike, organisatsioonide ja liitude tegevuses praeguses asukohariigis (% kõigist vastavas alarühmas uuringus osalenutest, Eesti väliskogukondade uuring).

Joonisel 20 on esitatud eri tegevuste, võrgustike ja organisatsioonidega seotus 20-35aastaste noorte ja ülejäänud diasporaaliikmete võrdluses. Nagu näeme, on noorte liikmelisus küllalt madal, üle 60% neist ei kuulu ühtegi organisatsiooni, võrgustikku ega liitu ja ühistegevuse vormide korral on seotute osakaal väga madal.

Järgnevalt vaatleme madala seotuse põhjusi. Kvantitatiivsed andmed (joonis 21) osutavad, et nooremate vastajate puhul on kõige olulisemal kohal teadmatus diasporaas osalemise võimalustest — või siis ka huvi puudumine sellise info otsimise vastu. 30% ei tunne vajadust sellise keskkonna järele, 20% ei leia selleks aega ning ligi 15% ei pääse sellistele kohtadele ligi. Ehkki kvantitatiivsed andmed sellist infot ei tabanud, näitavad meie kvalitatiivsed andmed ka muid takistusi: nii mõjuvad väljarännanutelegi hierarhiad, mis toimivad ühiskondades üldisemalt (hariduslikud, sissetulekupõhised, rahvuse ning rassiga seotud). Diasporaa kultuuri- ja sotsiaalses elus domineerivad pigem paremini hakkama saavad inimesed, kes ei pea muretsema hinnangute pärast, mis neile

üritustel, kohtumistel ja suhtluses osaks võivad saada. Samas sõltub diasporaakeskkonna ahvatlevus muljest, mille mingi piirkonna kogunenud seltskond võimalikule uuele liikmele jätab. Eesti väliskogukondade uuringus tõdeavad vastanud näiteks, et „Kogukonnast on jäänud mulle enamjaolt negatiivne mulje, osalejad on enamjaolt minuga võrreldes väga erineva taustaga” või et „Paljud eestlased siin on matsid ja ebameeldivad.” Üks inglise keeles vastanu leiab aga, et „nendes gruppides on sageli mingid imelikud inimesed, kellega ma end seostada ei tahaks.”

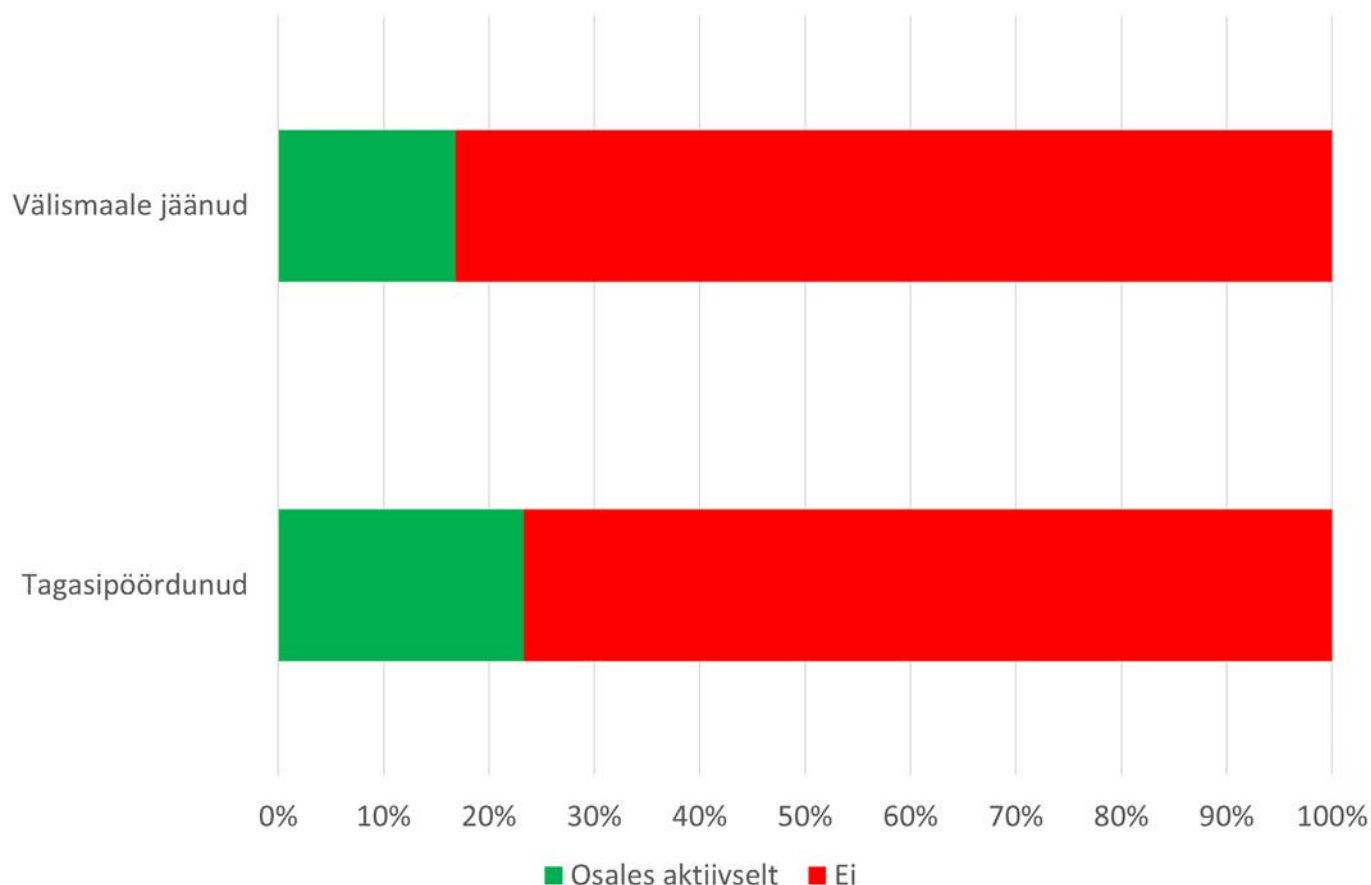
Joonis 21. Miks pole liitunud ühegi Eesti väliskogukonnaga seotud tegevuse, võrgustiku või organisatsiooniga (% kõigist vastavas alarühmas uuringus osalenutest, Eesti väliskogukondade uuring).

Eestile suhteliselt lähemal asuvates riikides on vajadus selliste kogukondade järele väiksem. Kombinatsioonis sellega, et diasporaäüritustel võivad käia inimesed, kellega Eestis ei tuleks mõttessegi aega veeta, muudab osalemise veel vähemtöenäoliseks (järgnevad tsitaadid Eesti väliskogukondade uuringust):

„Välismaal elavate eestlastega on olnud ebameeldivaid kogemusi (näiteks vahel „salaja” ropendavad, kui arvavad, et keegi keelest aru ei saa; vahest on tunda võistlevat üleolekut). Ei ole olnud põhjust leida sama rahvusega inimesi/gruppe, eriti kuna Eesti ise on üsna lähedal.”

Huvide ühtimine on oluline aspekt: „Pole leidnud midagi piisavalt huvitavat. Kohalik eestlaste kogukond tundub minust vanem / teiste huvidega.” Selline elukaare mõõde on oluline mitmetel põhjustel: „Paljud grupid on seotud lastega ning mul pole lapsi.”

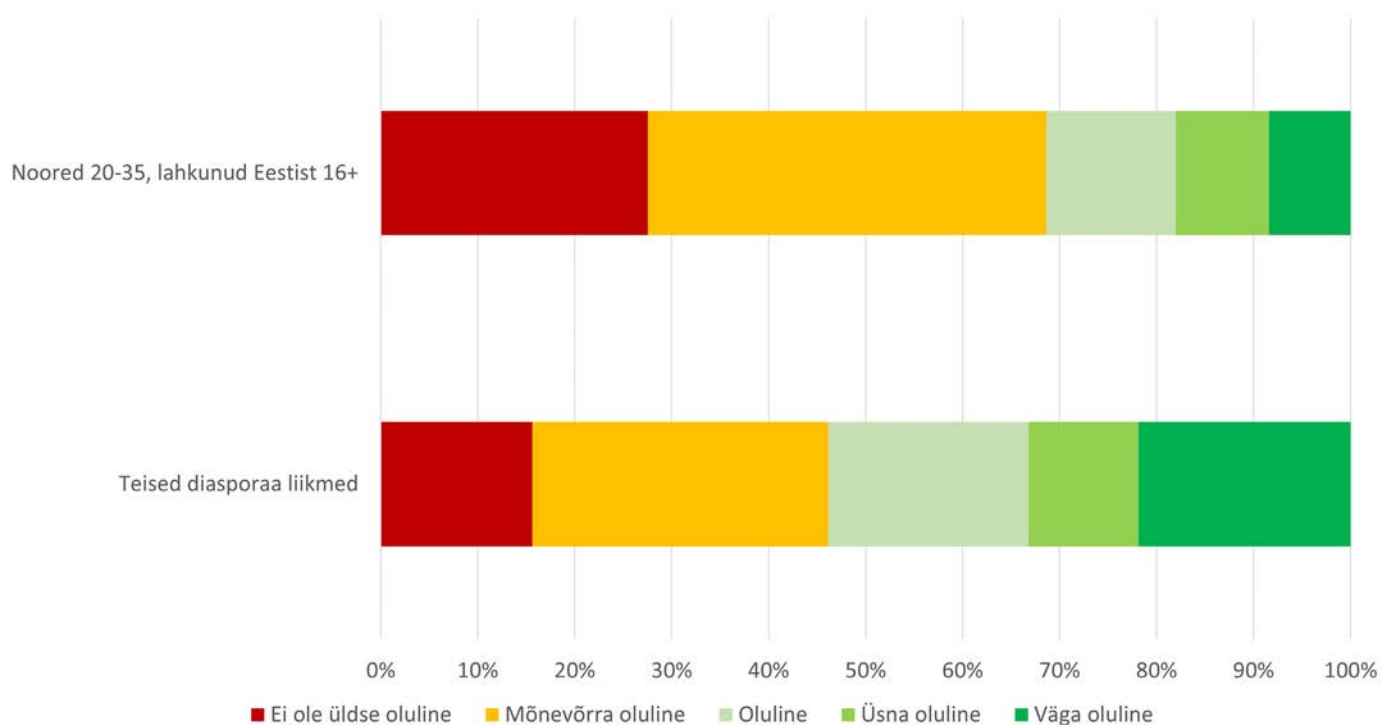
Ka kohapealsed ja rändespetsiifilised eriootused võivad mõjuda takistavalt — nii on suhtlus eesti kogukonnaga võõrsil lihtsam, kui pereliikmed valdavad eesti keelt. Samas on näha, et võimalusel diasporaaelus osaleda on positiivne seos naasmisega: meie uuritud tagasipöördunud mainisid aktiivsust välismaise Eesti kogukonna elus mõnevõrra sagedamini kui välismaale jäänud (joonis 22).

Joonis 22. **Välismaise kogukonna elus aktiivselt osalenuid välismaale jäänute ja tagasipöördunute osas (% ,uuring „Noored eestlased välismaal”).**

Järgnev graafik (joonis 23) aga osutab, et noorte jaoks on suhtlus diasporaaga vähem oluline kui ülejäänud diasporaa liikmete jaoks. Ligi 30% noorematest inimestest ei pea teiste eestlastega suhtlemist üldse oluliseks.

Kokkuvõttes võib niisiis tõdeda, et vaatlusaluse põlvkonna väljarännanute suhe kodumaaga jääb üldjuhul püsima. Tagasipöördunute puhul võib täheldada äraoleku perioodil tihedamat suhtlust kodumaaga kui nende hulgas, kes välismaale jäid, ent seda olukorda võib mõjutada nooremate, õpingutega seoses lahkunute suur hulk tagasipöördunute seas. Töötavate lahkunute suhtlus kodumaaga on pisut hõredam. Samas oluliste asjade ajamine kodumaal on tänu digi-Eesti võimalustele olnud suhteliselt kerge. Ühtlasi hoiab suurem osa välismaale läinutest, sõltumata tagasipöördumisest,

Joonis 23. **Teiste eestlastega välismaal suhtlemise olulisus (% , Eesti väliskogukondade uuring).**

võõrsil olles kodumaistel sündmustel pilku peal. Selliste sidemete tihenemisele võis kaasa aidata ka 2020. aastast alanud zuumi-buum. Samas suhtlesid kaugel elajad juba enne koroona-ajastutki sõprade ja perekonnaga erinevate internetipõhiste kanalite kaudu. Hoolimata sellistest võimalustest väärtustavad uuritud selgelt ka Eestis käimist: see on omaette väärtus — kellele puhkus, mille käigus tihedast teisest rütmist kõrvale astuda, kellele intensiivse suhtlemise võimalus kodumaale jäänutega.

Kodumaaga seob inimesi ka missioonitunne, soov panustada kodumaa ellu uute oskuste ja kogemustega või tegutseda võõrsil kodumaa saadikuna. Osa vastanuid tõdeb siiski, et nad on kodumaale jäänud sõpradest ja sugulastest lahku kasvanud sedamööda, kuidas nende väärtushinnangud on võõrsil muutunud.

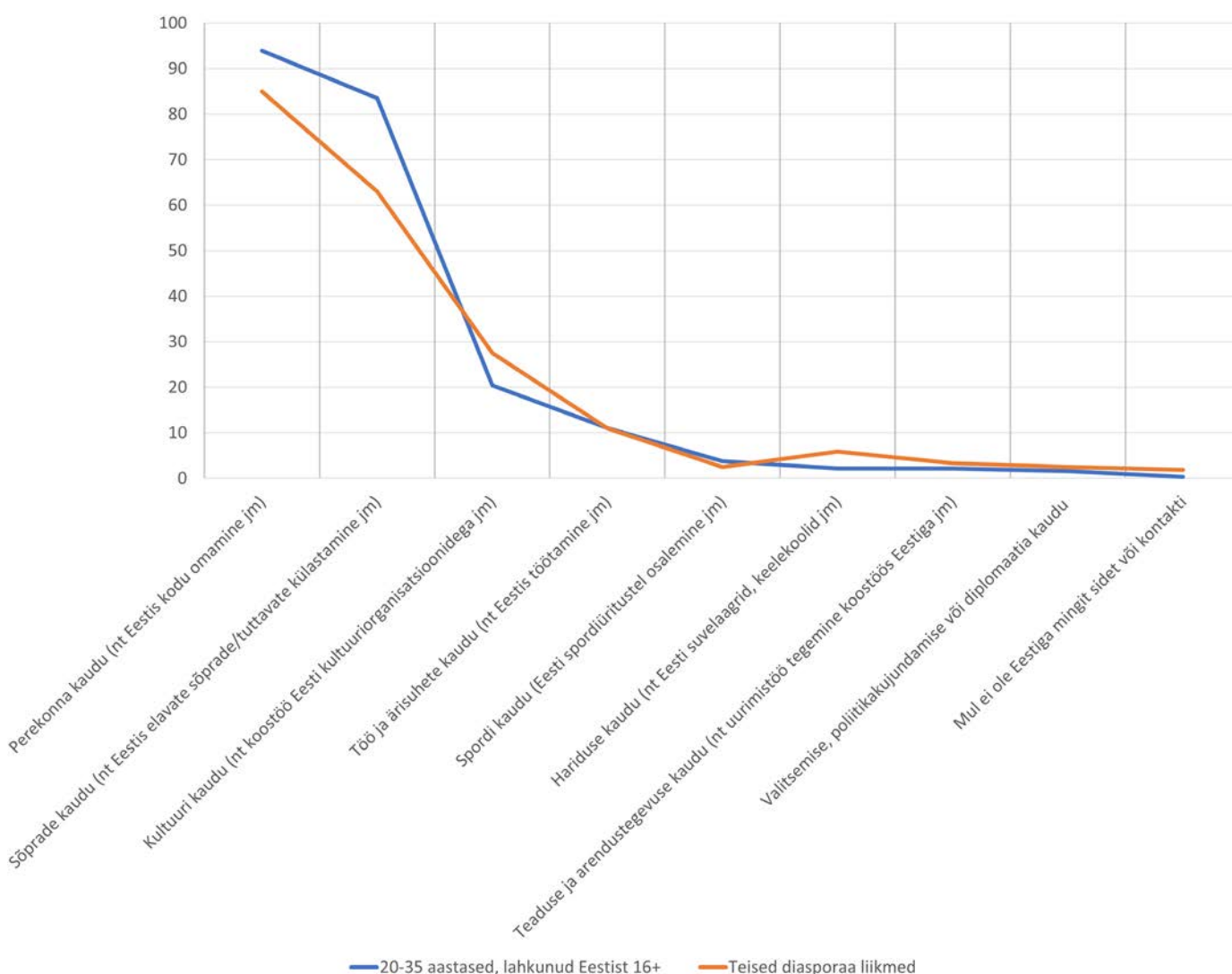
Diasporaaelus osalemine on tihedalt seotud vastajate vanusega. Just nooremate vastajate seas napib infot diasporaakogukondadest — ja ilmselt ka huvi seda infot leida — ning puudub vajadus selliste keskkondadega liituda. Seda võib osalt kindlasti selgitada välismaaloleku tajutava või plaanitud ajutisusega. Ent diasporaaelust kõrvalejäämine võib olla seotud ka väliskogukondades kohatud väärtuste sobimatusel. Suhteliselt väikeste diasporaakogukondade puhul muutuvad oluliseks ka konkreetsed domineerivad isikud, nende suhtumised ja iseärasused ning koondunute huvid, keele-eelistused, eelarvamused jms.

Järgnevalt vaatleme Eestiga sidemete hoidmise viise teadlaste, järeldoktorite ja doktorantide puhul.

Välismaal elavate teadlaste professionaalsed kontaktid ja koostöö Eestiga

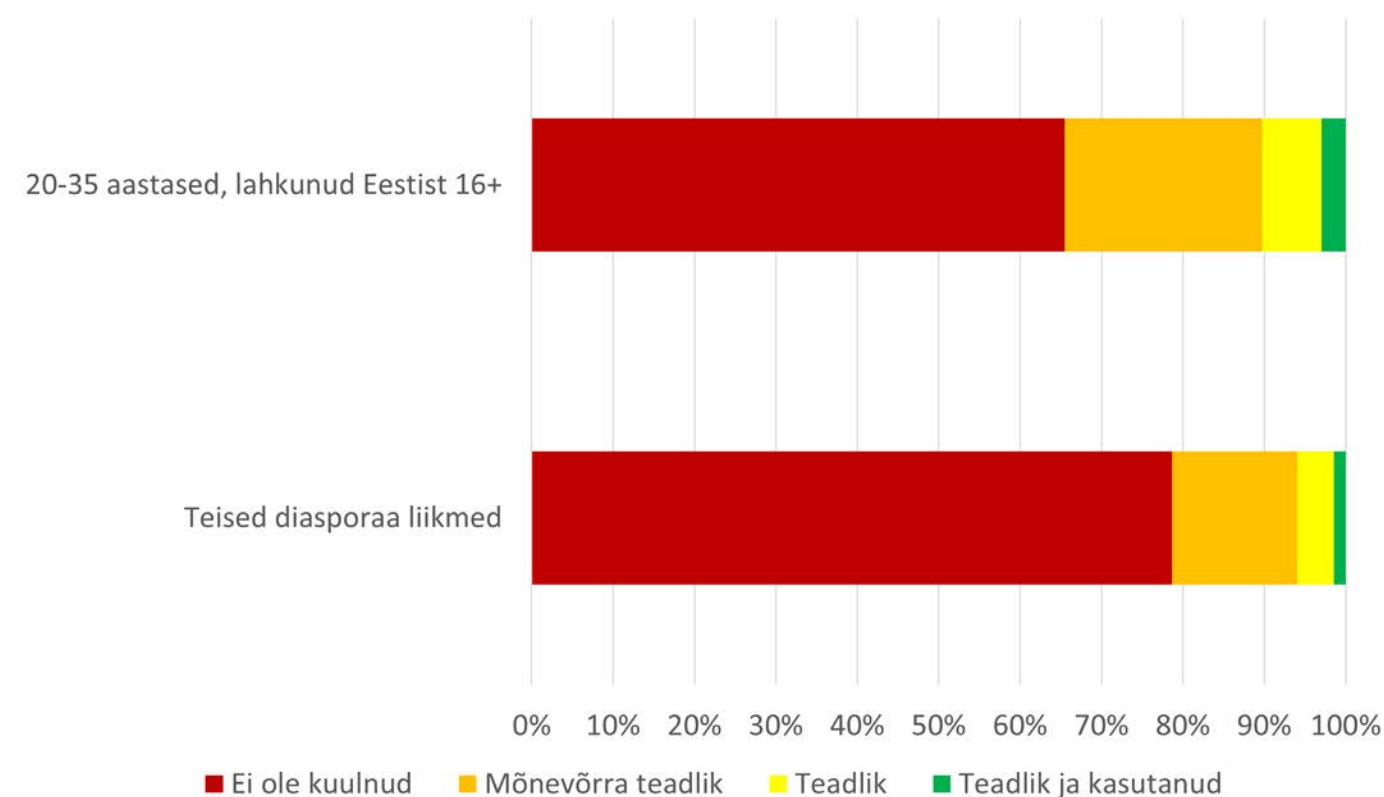
Kuivõrd selle raporti aluseks oleva uuringu fookuses ei ole teadlasmobiilsus, ei pööranud me uuringudisainis teadlaste professionaalsetele kontaktidele ega koostööle Eesti teadusinstituutidega eraldi tähelepanu. Kuna aga uuringu keskseks teemaks oli kõrgharidusränne ning väike hulk välisriikidesse kõrgkooli õppima läinutest jätkas seal ka doktoriõppes ning tegutsevad praegu noorte teadlastena, võimaldavad andmed siiski mõnesid tähelepanekuid.

Kvantitatiivsed andmed osutavad, et välismaal elavate eestlaste sidemete hulgas Eestiga on teadus- ja arendustegevus üsna napp — väliskogukondade uuringus näiteks mainis 20-35 aastaste vastajate seas vastava koostöö olemasolu kokku vaid 22 inimest (joonis 24).

Joonis 24. **Eestiga sideme hoidmise viisid (seotuse %, Eesti väliskogukondade uuring).**

Sama uuringu põhjal saab nentida, et noored on siiski oluliselt rohkem teadlikud Eesti riigi poolt pakutavatest teadlastele ja kraadiõppuritele suunatud stipendiumivõimalustest (nagu nt Kristjan Jaak, DoRa, Estophilus) kui ülejäänud vanusegrupid eestlaste diasporaas (joonis 25). Seega on ka vaatlusaluses vanusegrupis kõrgemad eeldused teadlasmobiilsuseks ja koostööks Eestiga.

Joonis 25. **Teadlikkus Eesti riigi poolt pakutavatest stipendiumivõimalustest (Kristjan Jaak, DoRa, Estophilus jne) (% , Eesti väliskogukondade uuring).**

Nagu juba eelnevalt esile toodud, ei keskendunud uuring „Noored eestlased välismaal” spetsiaalselt teadlasmobiilsusele. Samas olid uuringus kasutusel mõned 2006.-2007. aasta teadlasmobiilsuse uuringu (Murakas 2007) küsimused ning teadlaste probleemidest kirjutati ka veebiuuringu avatud küsimustele antud vastustes. Nende detailide alusel võib (küll mitte väga suure kindlusega, lähtuvalt 2020.-2021. aastal uuritud teadlaskontingendi väiksusest ja piiritlemise ebamäärasusest) teha huvitava järelduse: hoolimata ligi 15-aastasest ajavahest on teadlasmobiilsusega seotud võimalused ja probleemid jäänud küllaltki sarnaseks.

Mõlema uuringu andmete alusel saab väita, et Eesti teadlaste, järeldoktorite ja kraadiõppurite välismaale siirdumise põhjusteks on ühelt poolt paremad võimalused teadustöö tegemiseks (kõrge kvalifikatsiooniga ning rahvusvaheliselt tunnustatud spetsialistid/juhendajad ja parem infrastruktuur) ning teisalt pakutav konkurentsivõimeline töötasu või stipendium. Erialaste aspektidega on välismaale läinud ka igati rahul, probleeme tekitab pigem oluline pool, nt abikaasale välismaal rakenduse leidmine või tööväliste sidemete vähesus. Kraadiõppuritel on esinenud ka juhendamisprobleeme. Välja toodi ka keelebarjääri igapäevaste olmeküsimuste lahendamisel. Edasised tööalased plaanid sisaldavad nii välismaale jäämist, osalise

koormusega seotust Eestiga kui ka tagasipöördumist (sh puhtpraktilistel põhjustel nagu grandi või stipendiumi lõppemine). Eestisse tagasipöördumist soodustavaks asjaoluks peetakse missioonitunnet ning soovi arendada Eestis oma erialasuunda, samuti sobiva akadeemilise positsiooni saavutamise võimalust ja/või omaenda uurimisrühma väljakujundamist, mis võib Eestis välismaaga võrreldes tunduvalt lihtsam olla. Olulised on ka Eestiga (nt vanemate või lastega) seotud isiklikud asjaolud.

Mõlemas uuringus toodi tagasipöördumist pidurdava asjaoluna välja teaduse ja sellega seotud kõrghariduse ebapiisavat finantseerimist Eestis. Muidugi ei saa kõrghariduse ja teaduse rahastamine Eestis olla absoluutarvudes konkurentsivõimeline suuremate riikidega, kuid adekvaatse mobiilsussüsteemi toimimiseks ning välismaal kogemusi omandanud teadlaste kodumaale naasmise soodustamiseks on teadus- ja kõrghariduskulutuste osakaal riigieelarvest ilmselt olnud ebapiisav juba pikema perioodi vältel.

Juba 2007. aasta uuringust tuli esile, et tänapäeva mobiilses teaduskeskkonnas polegi võib-olla oluline teadlase alaline naasmine Eestisse, eriti kui näiteks välismaise infrastruktuuri kasutamisest loobumine halvendab teadustöö võimalusi, vaid sidemete säilitamine siinsete ülikoolide ja teadusasutustega (näiteks kraadiõppurite juhendamine, osakoormusega Eestis töötamine, ühisprojektide algatamine jms). Osalt saaks selliste koostöövormide toimimiseks vajalikku edasi-tagasi liikumist ilmselt asendada ka erinevate kommunikatsioonivahendite kasutamisega — need võimalused on hüppeliselt laienenud, sh ka COVID-19 pandeemiaga toimunud muutuste tõttu suhtluses. Tööalane ristlus eri maade vahel muutus just koroonaperioodil oluliselt ning on loonud uusi võimalusi sujuvateks professionaalseteks igapäevasteks kontaktideks. Tundub, et välismaal viibivate teadlaste valmisolek sääraseks koostööks on juba pikka aega olemas, vaja oleks süstemaatilisemat lähenemist selle realiseerimisele.

Teadlaste Eesti-suunalise koostöö uurimiseks sobiliku valimi väiksuse tõttu ei ole kvantitatiivsete andmete põhjal võimalik edasisi teemakohaseid üldistusi teha, seetõttu põhinevad järgnevad tähelepanekud uuringu kvalitatiivsetel andmetel. Küsitluse avatud vastuses tõsteti märkimisväärselt paljude poolt (42 juhul) esile Eesti teadusrahastuse suurendamist olulise poliitika-alase muudatusena, mis mõjutaks inimeste tagasipöördumiskaalutlusi. Kes on välisriikides teadlaskarjääri alustanud, näeb takistusena naasmiseks nii Eesti teadusrahastuse piiratust kui teatud erialaste suundade väiksust või koguni puudumist. Hästi ilmestab selliseid kaalutlusi tänaseks Taanis töötava Aive lugu.

Vahetult pärast keskkooli lõpetamist läks ta Ameerika Ühendriikidesse lapsehoidjaks, seejärel naases Eestisse ülikooli, kus aga valitud erialad ja õppekavad ei pakkunud talle täit rahuldust. Seetõttu kandideeris ta Fulbrighti stipendiumile, mille abil siirdus Ameerika Ühendriikidesse, kus omandas magistrikraadi. Seejärel naasis ta mõneks ajaks Eestisse, kolis ema juurde Lõuna-Eesti väikelinna, kus ta kutsuti kohe kohalikku kooli õpetajaks. Aga siis sai ta kirja oma magistritöö juhendajalt, kes soovitas tal kandideerida doktorantuuri Taanis, kuhu ta sai ka soovitud õppekoha. Pool aastat enne doktoritöö kaitsmist kohtus ta oma praeguse elukaaslasega, mis pani ka elukoha valiku osas perspektiivi paika. Ehkki ta oleks olnud valmis ka Eestisse naasma, mõjutas tema otsust

lisaks eraelulistele kaalutlustele see, et ta ei näinud Eestis erialaselt huvipakkuvat sihti — tema erialal biotehnoloogia valdkonnas pole Eestis suuri ettevõtteid ning ka teadustöö ei tundunud tema jaoks Taaniga võrreldes piisavalt atraktiivsel tasemel. „Kõigi jaoks sa oled ülekvalifitseeritud,” kirjeldas ta. „Et see [Eestisse tagasipöördumine] oleks olnud minu jaoks nagu tagasikäik. [...] Kus ma siin alustasin, oli ikkagi *research and development* ja *discovery* suures biotehnoloogia ettevõttes — siis sellist varianti Eestis ei ole eriti.”

Lisaks tõstab ta esile, et tema praegusel töökohal on selgelt välja kujundatud karjääriredel, mis annab kindlustunde ja perspektiivi. Olgugi, et tänaseks ei pea ta Eestisse naasmist enam reaalseks võimaluseks, loodab ta oma erialasele väljaõppele tuginedes Eesti ettevõtete ja organisatsioonidega koostööd teha: „Salaja ma ise kogu aeg loodan, et Eesti see pesupulbritootja Mayer saaks piisavalt suureks, et nad meie kliendiks saaksid, et siis ma saan nagu endale oma, et noh Eesti kliendi.” (naerab)

Motiveerivat erialast väljakutset Eestis ei näe ka doktorantuuri alustav majandusteadlane Prantsusmaalt:

„Vahepeal mõtlen, et kas ma olen nagu vales kohas, äkki ma peaksin Eestis olema. Äkki mul on mingid eelarvamused, mis tegelikult ei ole tõesed. Just need eelarvamused selles suhtes, et kuna ma õpin, või noh, kuna ma tegelen keskkonnavalase kliimamuutustega seotud majandusteadusega, et mulle tundub, et ma jääks Eestis nagu kinni. Ma nagu ei taha esiteks töötada nii lokaalsel tasemel, mis nagu Eestis on paratamatu mingil määral. [...] Mul on rohkem nagu globaalsed ambitsioonid, et ma kardan, et see oleks väga raske Eestis.”

Seejuures on tal siiski samas ka soov potentsiaalselt oma teadmistega Eestisse panustada või rahvusvahelisel tasandil Eestit esindada:

„Idee, kui ma tuleksin Eestisse tagasi mingil hetkel, ongi see, et ikkagi ma oleksin mingi hariduse siin omandanud ja kogemuse, mis oleks Eestile kasulik. Et näiteks kui me räägime kliimamuutustest, et esiteks ma tahan, et neid teadmisi saaks rakendada Eestis. Teiseks ma tahan, et ma saaksin neid teadmisi rakendada kui Eesti nii-öelda delegaat või nagu, et see saaks ka rahvusvahelisel tasandil olla Eestile kasulik. Et [...] võiks olla nagu nagu [...] volinik või diplomaat (naerab) minu teadmiste läbi. Jah, see on väga tähtis mulle. Eesti heaolu on väga-väga tähtis mulle.”

Saksamaal elav ja töötav teadur kaaluks tagasipöördumist samuti seoses erialaste võimalustega teaduses:

„Kui mul oleks võimalus tulevikus näiteks oma labor asutada Eestisse või siis näiteks ülikoolis loenguid anda või mõelda isegi professori karjäärile, siis see kindlasti huvitaks mind. Ma arvan küll. Miks mitte? Et meil on palju teadlasi Eestis — no mitte väga palju, aga mõned — kes on saanud suuri rahastusi, kes on otsustanud Eestisse investeerida, Eestis oma labori teha ja ma arvan, see on väga hea. Et kui mul oleks võimalus, siis ma arvan, ma teeksin ka seda.”

Elukaaslase töö tõttu Lääne-Euroopas elav humanitaarteaduste valdkonna teadur, kes on oma senise akadeemilise karjääri teinud UK-s, kirjeldab samuti oma soovi Eesti

teadusmaastikku panustada. Intervjuu tegemise ajal oli ta äsja alustanud väikse osakoormusega tööd kahes Eesti ülikoolis.

„Eesti on ikkagi nagu mu kodumaa siis ja, või noh, et mul on või tähendab üks tegelikult oluline asi on ka see, et Eesti on nii väike ja see on kuidagi seda keelt räägivad nii vähesed inimesed, aga samas nagu, et seal on nii palju potentsiaali minu meelest, et mida nagu teha sellise väikese rahvusega ja keel, mis meil on. Et seda kuidagi nagu ikkagi alal hoida ja, ja samas ma näen, nagu on nii paljusid mingeid aspekte vähemalt minu silmis, mis nagu on tegemata [...] ja kuna ma tunnen, et mul tegelikult on need teadmised ja võib-olla on ka see energia [...], siis see oleks kuidagi nagu võib-olla minu enda raiskamine ja üldiselt mingi potentsiaali raiskamine, kui keegi ei tegeleks nende teemadega.“

Samas ei ole kogemused Eestisse panustamisega sugugi kõigi jaoks tingimata positiivsed. Bioteaduste doktorikraadiga noor naine soovis koos mitte-eestlasest mehega kodumaale naasta, ent ei leidnud oma erialal kuigi sooja vastuvõttu ega arenemisvõimalusi ning naasis väljaränderiiki, kus ta on nüüdseks põneva töö leidnud:

„Jah, tulime tagasi, sest ega seal ei olnud nagu...võimalust ega huvigi selle vastu, mida mina oleks pakkuda saanud. Võibolla isegi selline tunne oli, et ei tahetagi, et keegi tuleb väljast kompetentsiga...“
(Meeli, 20ndates, UK)

Samuti juhtisid teaduses töötavad inimesed tähelepanu parematele rahastusvõimalustele doktorantuuri tasemel, mis võimaldab kraadi lõpetada lühema ajaga. Ka tundub paljudele teaduses tegutsejatele, et välisriikides hinnatakse kõrgharidust ühiskonnas kõrgemalt, mis tagab magistri- ja doktorikraadiga inimestele parema palga.

Kokkuvõttes osutab eelöeldu sarnastele asjaoludele, mille tõi esile juba 2007. aastal avaldatud teadlasmobiilsust käsitlev uuring (Murakas 2007), kus põhilise probleemina osutasid välisriikides tegutsevad Eesti päritolu teadlased nii Eesti teaduskeskkonna kui ka teadusrahastuse piiratusele, seda nii tasustamise, stipendiumide kui ka infrastruktuuri taseme osas. Meie andmed osutavad samas ka, et kaasaja mobiilses teaduskeskkonnas polegi nii oluline teadlase alaline naasmine Eestisse, vaid sidemete soosimine siinsete ülikoolide ja teadusasutustega.

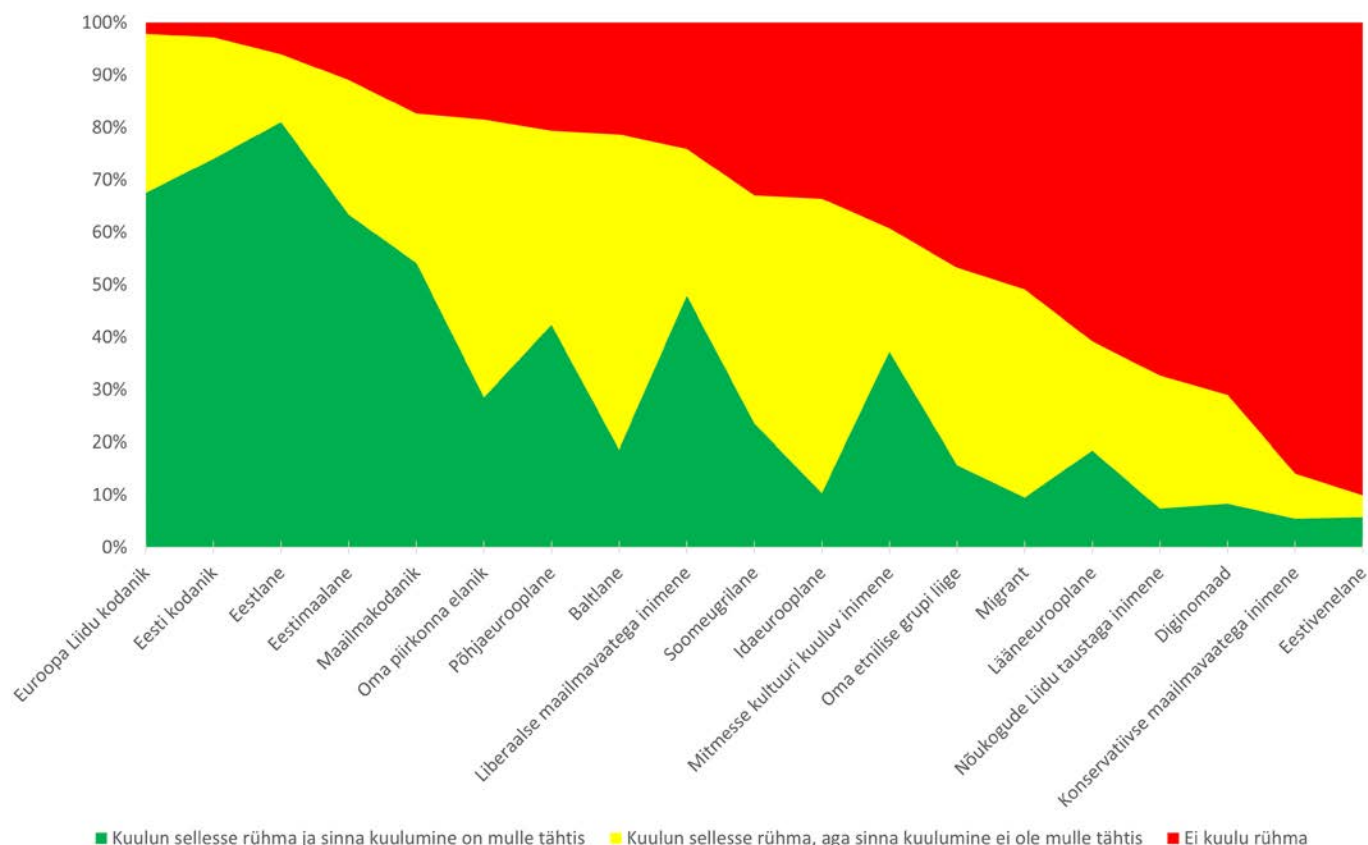
4. Diasporaaliikmete kuuluvustunne

Foto: **Pille Heido (Melbourne, Austraalia)**

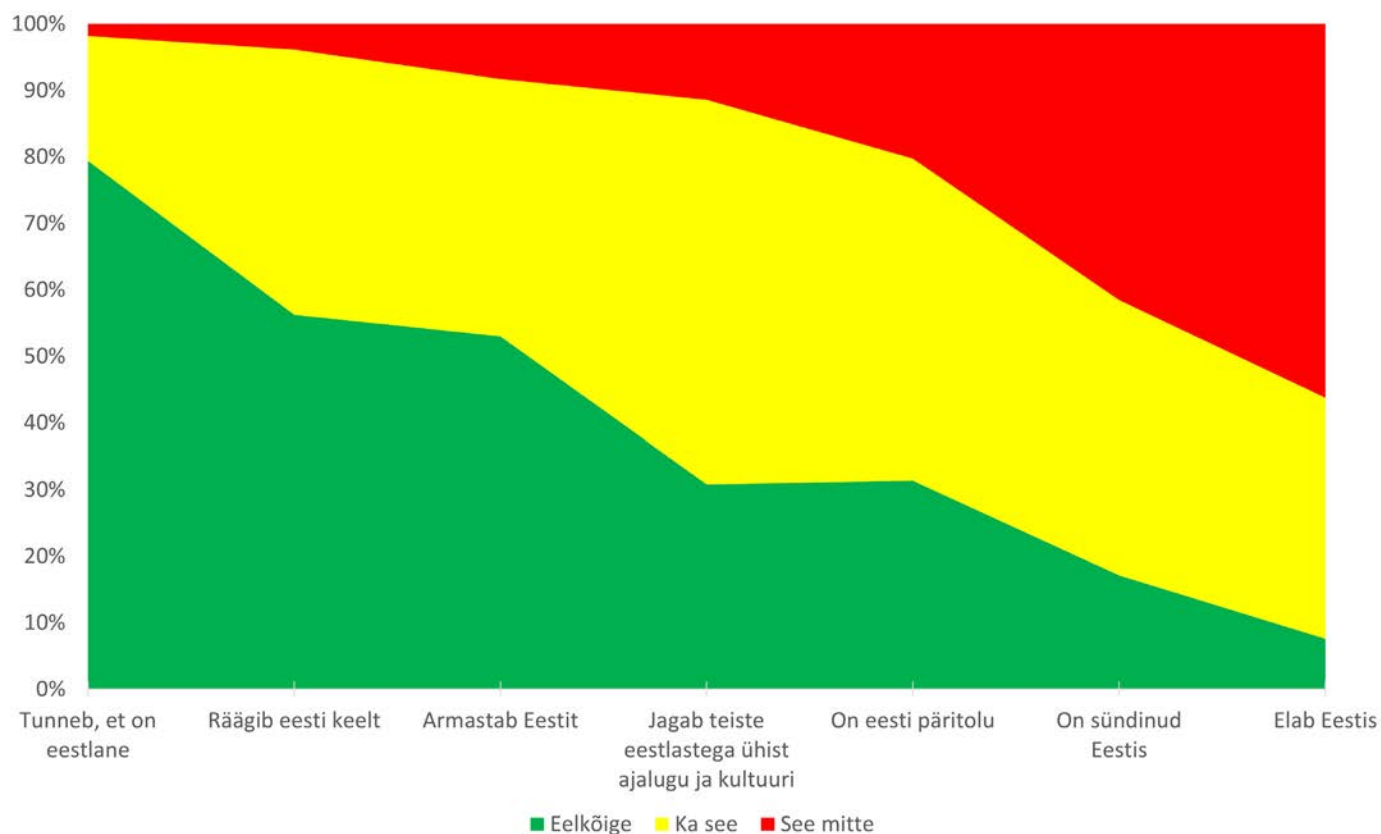
Selles peatükis käsitleme diasporaaliikmete tunnetuslikku rahvuslikku kuuluvust ja identiteeti. Kuuluvust võib mõtestada, eristades isikliku tasandi „kodutunnet“ ehk kuuluvustunnet ja „kuuluvuspoliitikat“, mis kujundab inimeste kindlatesse kollektiividesse kuulumist (Yuval-Davis 2006, Antonsich 2010). Kuuluvuspoliitika mõjutab inimese tajutavat kuuluvust teatud kollektiividesse, aga ka suurematesse kogukondadesse nagu rahvus. Migrandid kogevad sageli paralleelselt nii enda rahvuslikku identiteeti kui migrandi identiteeti, mis loob mitmepaiksusel põhineva kultuurilise kuuluvuse. Viited mahajäänud paikadele, kahevahel oleku tunnetele või koduloomise igatsusele kõnelevad migrantide mitmepaiksest kuuluvusest, mis iseloomustab ka siinses uurimuses osalejaid.

Vaatamata pikemale perioodile väljaspool päritoluriiki ja uute elupaikade kogemuste kirjeldamisele kuuluvuse kaudu väärtustavad meie uuritavad oma rahvuslikku kuuluvust kõrgelt. Meie andmete järgi on enda eestlasena identifitseerimine oluline koguni 80% välismaal elavate noorte jaoks, mis ületab olulisuselt kõiki teisi küsitluses välja pakutud kuuluvuskategooriaid. Olulisuselt järgnevad sellele Eesti kodanik, Euroopa Liidu kodanik ja eestimaalane (joonis 26).

Joonis 26. **Enda seostamine erinevate kuuluvuskategooriatega (% , uuring „Noored eestlased välismaal”, kõik vastanud).**

Rahvusliku kuuluvuse mõtestamisel võivad nooremad põlvkonnad seostada oma identiteeti teatud koha või kohtadega palju kaudsemalt kui eelnevad põlvkonnad. Nagu on näidanud ka varasemad eesti rahvusliku identiteedi uuringud, erineb elanikkonna noorem segment teistest vanuserühmadest selle poolest, et seostab eesti identiteeti vähem füüsiliselt Eestis elamisega (Valk jt 2011). Meie andmed kinnitavad sama: kui eestlasena identifitseerimine on jätkuvalt väga oluline üle 80% vastanute jaoks, siis eestlaseks olemises nimetati kõige vähem tähtsaks teguriks Eestis elamist — seda pidas oluliseks vaid umbes 10% vastajatest (vt joonis 27). Seejuures määrab noorte jaoks eestlust ennekõike enda eestlasena tundmine (ligi 80%). Rahvuslik kuuluvus on pigem valik ja tunne — enese eestlasena tundmine, Eesti armastamine, eesti keele rääkimine — kui paratamatus, nagu seda on sünnikoht, päritolu, ajaloo ja kultuuri jagamine või elukoht, mis võib samuti olla mingite väliste asjaolude tagajärg. Niisiis on füüsilise paiknemise seostamine rahvusliku kuuluvusega põlvkondade vahetumisega selgelt vähenenud. Võrreldes eestlast iseloomustavaid tunnusjooni välismaale jäänute ja tagasipöördunudute lõikes, tuleb nentida arvamuste sarnasust. Teatav erinevus esineb vaid Eestis elamisega seoses: välismaale jäänud seostavad eestlaseks olemist Eestis elamisega tagasipöördunudust veelgi vähem. Selline suhtumine rahvuslikku kuuluvusse võimaldab noortel eestlastel ühildada mobiilse eluviisi rahvusliku enesetunnetusega, kartmata, et pikemalt välisriikides elamine ohustaks nende identiteeti eestlastena. Ühelt poolt loob see head eeldused rahvuslikul kuuluvusel põhineva diasporaapoliitika kujundamiseks, teisalt tasub aga diasporaapoliitika kujundada selliselt, et tähelepanuta ei jääks ka Eestist välja rännanud rahvusvähemused.

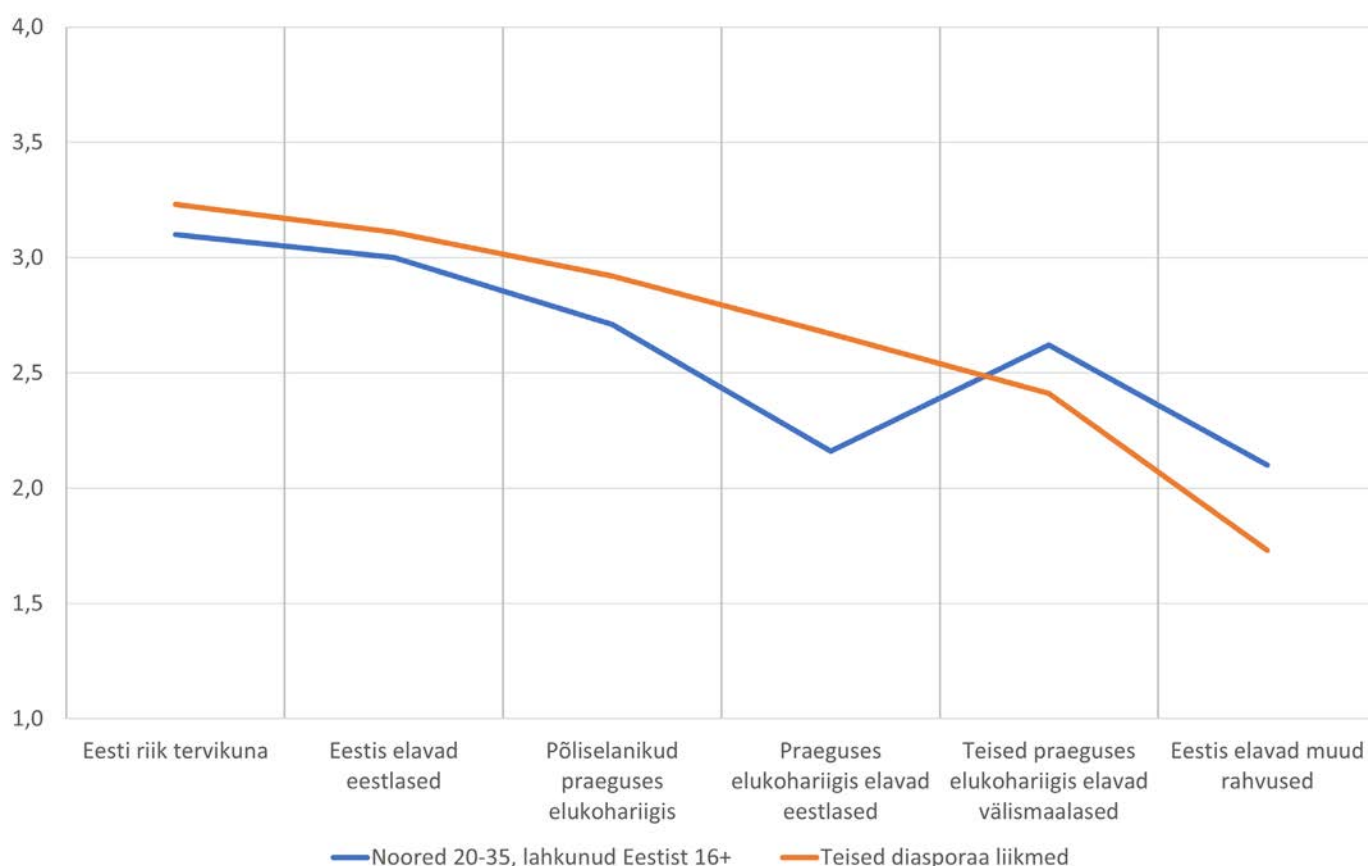
Joonis 27. **Eestlasele iseloomulikud tunnusjooned (% kõikidest vastanutest, uuring „Noored eestlased välismaal”).**

Siinse uuringu kvantitatiivsete andmete aluseks olevas küsitluses paluti vastajatel märkida kategooriad, millesse nad arvavad end kuuluvat ning eristada, kas nendesse kategooriatesse kuulumine on nende jaoks oluline või mitte (joonis 26). Lisaks eelnevalt käsitletud eestlasena identifitseerimisele pidas märkimisväärne osa uuritavatest enda jaoks oluliseks Euroopa Liidu kodaniku (ligi 70%) ja maailmakodaniku (ligi 60%) rolle.¹¹ Mõnevõrra vähem oluliseks kui eestlasena identifitseerimist (kuid siiski väga kõrgeks) peetakse enda identifitseerimist Eesti kodaniku või eestimaalasena. Erinevatesse identiteedikategooriatesse kuulumises esinesid ka mõned soolised erinevused. Naised tähtsustavad meestest enam mitmikkuuluvusele viitavaid maailmakodaniku ja migrandi identiteete, ent samaaegselt ka eestlaseks ja Eesti kodanikuks olemist.¹² Venekeelsed vastajad tähtsustavad oluliselt rohkem mitmesse kultuuri kuulumist (63%, eestikeelsetest vastajatest aga 38%) ning baltlase identiteeti (29%, samas eestikeelsetest vastajatest 18%). Eestlasena identifitseerimine on oluline vaid 13% venekeelsete vastajate jaoks (aga 85% eestikeelsete vastajate jaoks). Ent neid suhtarve tuleb interpreteerida siiski ettevaatlikult, sest venekeelseid vastajaid oli küsitluses vähe (selles analüüsis 104 venekeelset vastajat ja 1733 eestikeelset vastajat).

11 Kuigi identiteet ja kuulumine on inimese kogemuses sageli omavahel seotud, tuleks neid terminoloogiliselt siiski eristada. Kollektiivse identiteedi kontseptsiooniga võrreldes ei eelda kuulumine homogeensust ja samasust kategooriate sees, millesse võidakse tunda end kuuluvat (Mattes et al. 2019: 301).

12 Samuti pidasid naised ennast sagedamini liberaalse maailmavaatega inimesteks (oluliselt pidas seda 50% naistest ja 39% meestest), samas kui meeste hulgas oli veidi rohkem enda konservatiivse maailmavaate tähtsustajaid. Siiski tuleb neid suhtarve interpreteerida ettevaatlikult, sest mehi oli küsitlusele vastajate seas ebaproportsionaalselt vähe.

Üldiselt on välismaale jäänute ja sealt tagasi tulnute rühmakuuluvuse hinnangud küllaltki sarnased. Erinevate kuuluvuskategooriate tähtsustamise juures on märkimisväärne ka Ida-Euroopa kui kuuluvuskategooria ebaolulisus võrreldes Põhja- ja isegi Lääne-Euroopa kategooriatega. Suhteliselt kõrget samastumist lääneeurooplastega võib ehk seletada vastajate elukohariigiga küsitluse täitmise ajal. Ida-Euroopa kuuluvuse suhteliselt vähest väärtustamist võib selgitada aga ka globaalsete väärtushierarhiatega, milles Ida-Euroopat nähakse läänele mitte järele jõudnuna ja nii ei soovita end sellega tingimata seostada. Sellest pikemalt edaspidi.

Joonis 28. **Enda seostamine erinevate kuuluvuskategooriatega (% , Eesti väliskogukondade uuring).**

Eesti väliskogukondade uuringu andmed osutavad (vt joonis 28), et noored eestlased välismaal seostavad end Eesti diasporaa keskmisest pisut vähem Eesti riigiga tervikuna ja Eestis elavate eestlastega, aga ka oma praeguse elukohariigi põliselanikega (uuringus kasutatud etteantud kategooria). Noored erinevad ülejäänud diasporaaliikmetest selle poolest, et nad seostavad end teiste Eesti diasporaaliikmetega oluliselt vähem. See viitab küllap noorema põlvkonna suhteliselt väiksemale huvile diasporaasiseste tegevuste vastu. Seevastu seostavad noored end ülejäänud diasporaaliikmetest enam teiste välismaalastega sihtriigis ning Eestis elavate muude rahvustega. Seda on ehk võimalik selgitada noorte puhul domineeriva ajutise ja ringleva rändega, mis sageli pigem soosib suhestumist teiste mobiilsete välismaalastega elukohariigi põhielanike või teiste elukohamaa eestlaste asemel. Samuti toetab suhtlemist teiste välismaalastega õppetöö väliskõrgkoolis või töö rahvusvahelises kollektiivis. Taolised kogemused mõjutavad ilmselt ka suhteliselt suuremat lähedusetunnetust Eestis elavate muude rahvuste suhtes.

Vastuolud rahvuslikus kuuluvustundes

Rahvuslikku kuuluvustunnet võib mõista ka afektiivsete — emotsionaalselt intensiivsete — sidemete kogumina. Milliseks need afektiivsed sidemed konkreetsete inimeste puhul kujunevad, on seotud paljude teguritega, alustades sellest, kuidas inimene lapse- või nooruspõlves koges näiteks Eesti rahvuskultuuri või milline oli tema perekond. Aga seda mõjutavad ka kogemused, mis on seotud laiemate ühiskondlike protsesside ja diskursustega. Meie uuritavate puhul võib esile tõsta näiteks üles kasvamist postsotsialistliku ülemineku ajaloolises kontekstis, mil siirdeperioodi mõisteti teekonnana Idast Läände (Viha-lemm, Lauristin 1998) ning Läänt tajuti millegi „normaalsena” (Manolova 2019). Teiseks saab esile tõsta uuritavate endi valdavalt ida-lääne-suunalist rändekogemust, mis võis ootamatult ja soovimatult asetada nad laiema Ida-Euroopa piirkonna kuvandi valgusesse.

Kombineerides küsitluse andmeid kvalitatiivsete andmetega, näitavad viimased Eesti rahvusliku kuuluvustundega seostuvaid tugevaid, ent sageli vastandlikke tundeid. Ühest küljest seostub Eesti südamlike, koguni romantiliste kirjeldustega näiteks Eesti loodusest, metsadest ja rabadest, laulupidudest ja keelest, vanavanemate maakodudest jne. Kuid paralleelselt uhkuse, imetluse või igatsusega eksisteerib ka vastandlik tunnete kogum: häbi, pettumus ja pahameel.¹³

Taolist tõrjuvat hoiakut soosivaid tundeid kirjeldasid uurimuses osalejad sageli seoses Eesti ühiskonnas esineva „Ida-Euroopa mentaliteediga”, mida mõisteti spetsiifilise väärtuste ja hoiakute kogumina.¹⁴ Märkimisväärselt paljud uuringus osalejad kirjeldasid Eesti ühiskonda kibestunud, väiklase, tagurlikuna. Need jooned võivad avalduda väga erinevates sfäärides, alustades öelatest anonüümsetest netikommentaatoritest või ebasõbralikest kokkupuudetest poes ja ühistranspordis kuni kõneisikute maneerideni päevapoliitikas. Lisaks seostati „Ida-Euroopa mentaliteeti” šovinismi, ksenofoobia ja üldise kitsarinnalisusega, mida mõnikord nähakse omasena ka Eesti poliitilisele eliidile. Noorte rahvusliku kuuluvuse tundes esineb niisiis afektiivne vastuolu — lahknevate tunnete samaaegne olemasolu selle suhtes, mis tundub rahvuslikuna.

Taanis hiljuti elamisloa saanud 29aastase Kaisa vaatenurk ilmestab seda hästi. Pärast keskkooli asus ta tööle *au pair*’ina Prantsusmaale. Seal kutsus teda üks teine *au pair* koos Euroopas ringi reisima ja niipea, kui nad Kopenhaagenisse jõudsid, tundis ta, et see on „tema ühiskond”. Seejärel kolis ta ülikooliõpinguteks jaoks Dream Foundation’i toel Taani ja otsustas pärast kooli lõpetamist sinna jääda. Ta mainis intervjuu ajal kokku kuuel korral, kui väga ta Eestit armastab, kirjeldades oma õrnu tundeid ja aeg-ajalt tekkivaid pisaraid, mõeldes eesti kultuurile, keelele ja laulupidudele. „Ma kuulan umbes eesti muusikat, siis tuleb umbes pisar silma onju (naerab). Või mõtlen mingi laulupeo peale, siis lähen härdaks.” Kui ta aga kirjeldas oma enesemääratlust, sattus ta kimbatusse seoses millegagi, mida nimetas „Ida-Euroopa teemaks”:

13 Vastandlike tunnete olemasolule välisriikides elavate eestlaste rahvuslikus kuuluvuses osutavad ka Kaldur jt (2022: 32-33).

14 Vt ka Toomistu (2022).

V: „Et kui keegi küsib, et kust sa pärit oled — eestlane onju, et mul ei ole nagu halba tunnet sellepärast või. Ei olegi halba, sest ma armastasin ka Eestit, aga lihtsalt see Ida-Euroopa teema.”

K: Mis mis sa silmas pead selle Ida-Euroopa teema all?

V: „Ma arvan, et siuke, mis mina ise tunnen ongi siuke kultuuritus mingis mõttes. Või siuke šovinism ja ja ma ei tea, siuke veider mentaliteet. Ja siuke slaavi slaavi mingi (naerab) teema.” (Kaisa, 29, Taani)

Kaisa püüdis pingsalt leida sõnu, et kirjeldada oma vastuoluliste tunnete kogumit, mida ta seostab eestlaseks olemisega. Maa, kust ta pärit on ja mida armastab, on tema tunnetuses samas seotud ka „veidra Ida-Euroopa mentaliteediga”. Sellest tuleneb ka tema mõttekäik võimaliku tagasipöördumise kohta: „Ma ütlen sulle, et ma ei naaseks ühiskonna, igapäevaelu pärast, isegi ilma EKRE-ta.” Mis teda potentsiaalselt naasma paneks, on seotud perekonna, „oma armsa väikese sooja Eestimaa” ja laulupidudega. Küsitluse avatud vastustes kirjeldati sarnaseid vastuolulisi tundeid:

„Tunnen, et Eestit varjutab nõukogude mentaliteet, taak. Hästi pigem ei öelda, kui paistad silma, astutakse kanna peale. Välismaal tunnen, et meelestatus on teine — ollakse üksteisele rohkem toeks. Kui Sul läheb hästi, läheb ka mul hästi. Kõigil on ruumi kasvada ja areneda.” (Kadri, 25-29, Euroopa Liidu riik)

„Eesti on kodu ja Eesti on kallis. Meil on tegelikult hea tervishoiusüsteem ja inimesed üleüldiselt hoiavad teineteist rohkem ning on lähedasemad. Ei taha oma kodust negatiivseid asju kirjutada, aga kahju on lihtsalt sellest, kuidas riik vahepeal oma rahvast kohtleb ning on kohati veel mingil määral kinni nõukaaegsetes mõttemustrites (tahtes ise seejuures nii meeleheitlikult olla osa Põhjamaadest). Aga eks nii me õpime ja paranemiseks on alati ruumi.” (Mari, 25-29, Austraalia)

„Eesti riik võiks oma noori väärtustada ja aru saada, et praeguse käitumise ja sotsiaalse korralduse juures hakkab mul häbi. Kutsume end edasijõudnud riigiks, aga tegelikult oleme alles lapsekingades.” (Merlin, 30-35, UK)

Taoliste vastandlike tunnetega seondult identifitseeritakse end idaeurooplasena valdavalt harva:¹⁵

„Ma olen ikkagi eestlane eelkõige või eurooplane. Ma arvan, see eurooplane tuleb ikka väga kohe sinna otsa, väga lähedale. Ma kindlasti ei määratleks ennast lääneeurooplasena. Ma arvan, et ma pigem määratlen ennast idaeurooplasena isegi. [...] Või olenevalt kontekstist, kui oleks nagu ajalooline-kultuuriline kontekst, siis ma ütleksin, et ma olen idaeurooplane, aga kui oleks nagu temperamendiküsimus, siis ma ütleks, et ma olen põhjaeurooplane. Et jah, minu jaoks ikkagi (naerab) ma ei tea, ma olen väga uhke meie erilise asukoha üle. Et ma näen, et meil on mõlemat, meil on seda Põhja-Euroopat ja meil on Ida-Euroopat. [...] Mis ainult häirib ka Eestis, on see, et meil on see internaliseeritud Ida-Euroopa viha (naerab).” (Arnika, 30, Prantsusmaa)

Kogemus teistsuguse ajaloo, sotsiaalsete garantiide ja turvatundega ühiskonnast annab välismaal elanud eestlastele oma välismaal elamise kogemuse kaudu võrdlusmomendi, mis juhib tähelepanu tagurlikele või kitsarinnalistele joontele Eestis ja osutab, milliste

15 Ukrainas toimuva sõja taustal võib olla teatud määral muutunud ka noorte suhtumine idaeurooplase identiteeti. Valdav osa siin viidatud intervjuudest viidi läbi 2021. aastal.

teemadega oleks seal vaja jätkuvalt tegeleda. Esmase tõuketegurina välismaale minekuks sellised jooned enamasti olulist rolli ei mängi, pigem ilmnevad need retrospektiivselt migratsioonikogemuse tagajärjel.

„On veidi hirmutav kogeda seda just, et need muutused ja kogemused ja sinu kui inimese kasv välismaal on teinud sinust inimese, kes võibolla Eestis on nüüd vähem tahetud. Et on palju minusuguseid, kes tahaksid tagasi tulla või seda tõsiselt kaaluvad, aga neile antakse see tunne või neil endal on see tunne või kogemuspõhine tunne, et nad on soovitud ja tahetud tagasi ainult sellistena, nagu nad olid enne, kui nad Eestist lahkusid. Et kogu see inimese kasv, kogu see areng, mis on sellel inimesel toimunud ja väärtushinnangute muutused — et see ei ole enam tahetud. Et „tule tagasi, aga tule tagasi sellisena, nagu sa olid, kui sa lahkusid.”” (Leelo, 36, Saksamaa)

Kuuluvustunde tekkimist saab seostada nii Eestis elatud perioodil välja kujunenud sidemete tugevusega — olgu need siis perekondlikud või tööalased — kui ka Eesti kultuuriga suhestumisega, millest kõneles ka raporti eelmine peatükk. Kuna sidemete hoidmist peetakse pigem lihtsaks, siis ei ole kadunud ka tunne, et vaatamata pikale eemalolekule kuulutakse jätkuvalt ka Eestisse.

„Kuna sul on nii lihtne kontakti hoida inimestega. Kui ma Eestisse lähen, mul ei ole seda tunnet, et ma olen näiteks aasta aega eemal olnud. Et ma tunnen ennast jälle nagu näeksin neid inimesi iga hetk [...]. Et ei olegi seda tunnet, et sa oled nii eemal või et sa nagu ei kuulu enam.” (Evelin, 30, Holland)

Teised siiski nendivad aja jooksul tekkinud nihet Eestiga seotud kuuluvustundes. Mõni toob esile teatud keelelise võõrandumise, eriti kui välismaal elatud aastate jooksul pole tööalane ja kodune keel olnud eesti keel. Teised kirjeldavad Eesti külastuste käigus täheldatud muutusi Eesti linnades. Kuna pole olnud nende muutuste vahetuks tunnistajaks, tekitavad isegi uued hooned ja asutused tunde distantist.

Kuuluvustunnet soodustab ka see, kui inimesed tajuvad oma võimekust mõjutada riigis või ühiskonnas toimuvat. Prantsusmaal magistriõpinguid lõpetav ja doktorantuuri alustav ning riigiasutuses töötav naine:

„...kui sa tunned, et sa hakkad mõjutama selles riigis elu mingil, ma ei tea, mingil tasandil, see võib ka mingi väga väike tasand olla. Et see paneb sind ikkagi nagu... ustavustunnet selle riigi suhtes loob ilmselt ja paneb tundma, et sa oled nagu osa sellest või sa võid nagu oma identiteedina käsitleda seda riiki ka kuidagi. [...] Et mul on see Eesti nagu identiteet väga tugev, et võibolla see on sellepärast ka. Et et kui seda oleks vähem, et võibolla siis nagu prantsuse identiteet võiks seda asendada.” (Arnika, 30, Prantsusmaa)

Nagu eelmises peatükis välja tõime, soovivad osad välismaal elavad eestlased panustada Eesti ühiskonda — näiteks tööalaste kontaktide, investeeringute kaudu või arvamusartiklite avaldamisega ajakirjanduses. Selliste läbikäimiste ja koostöö soodustamine mõjub ka välismaal elavate eestlaste kuuluvustundele positiivselt.

Välismaakogemustega noorte väärtusorientatsioonide analüüs osutas aga, et võrreldes instrumentaalsete väärtustega inimestega naasevad eneseväljenduslike ja sotsiaalsete väärtustega inimesed suurema tõenäosusega Eestisse (vt Rämmer, Murakas, Toomistu 2022). Sedagi saab kaudselt seostada tajuga, et väikeses ühiskonnas võib nende töö ja tegemistel olla suurem mõju, mis läheb eriti eneseväljenduslike ja sotsiaalsete väärtustega inimestele rohkem korda. Diasporaapoliitikate kujundamise juures on seetõttu oluline soodustada võimalusi välismaal elavate eestlaste Eesti ühiskonda kaasamiseks ka distantsilt — seda nii kuuluvustunde hoidmise kui potentsiaalselt ka tagasipöördumise huvides.

Kuigi valdavalt on eestlasena identifitseerimine välismaal elavatele noortele oluline ning mõnel puhul rõhutatakse koguni välisriigis „suuremaks eestlaseks” hakkamist, on uuritavate hulgas ka neid, kes seda oluliseks ei pea. Selliste inimeste puhul avaldub eestlaseks olemine pigem pragmaatilist laadi valikutes, mis võib väljenduda tööalastes suhetes, Eesti digitaallahenduste kasutamises jms. Näiteks Tais elav tailannaga abielus olev kahe lapse isa, kes jätkuvalt töötab Eesti suurettevõttes ning omab Eestis mitut investeerimisalast ettevõtet, kirjeldab oma perspektiivi rahvuslikust kuuluvustundest järgmiselt:

„Minu jaoks rahvuslik kuuluvus või see rahvuslik identiteet ei ole üldse oluline. Et viimane kord, kui ma rahvuse peale mõtlesin, oli vist siis, kui Eesti iseseisvus — olin siis mingi kaheaastane umbes, et siis siis ma mäletan seda Balti ketis seismist ja seda, et, siis oli kõik kõva rahvustunne. Aga pärast seda läks see, et raha oli olulisem kui rahvus. Ja praegu noh, ma ei leia, et rahvus oleks oluline mingitki pidi minu jaoks. Ma ei tea, kas mu lapsed hakkavad ennast identifitseerima kui tailasi või eestlasi või midagi vahepealset, ma kahtlustan, et midagi vahepealset. Et noh, paraku [...] nad ei ole kunagi sada protsenti taid ja nad ei ole kunagi sada protsenti eestlased. Eestlase jaoks on nad liiga taid, taide jaoks liiga eurooplased.” (Levo, 36, Tai)

Eestiga seonduv kuuluvustunne väljendub eesti keele oskuse väärtustamises, mida enamik intervjuueeritute soovib edasi anda ka oma lastele. Kui mõlemad vanemad räägivad eesti keelt, kasvavad lapsed tavaliselt ilma suurema vaevata üles kakskeelsetena, kõneledes kohalikku keelt lasteaias või koolis ning rääkides kodus eesti keelt. Märksa keerulisem on peredel, kus kodune keel ei ole eesti keel. Üldjuhul küll püüab eesti keelt kõnelev lapsevanem rääkida lastega eesti keeles, aga see ei pruugi garanteerida lapse eesti keele oskust. Vaid väga vähestel on olnud võimalus palgata endale eesti keelt kõnelev lapsehoidja. Näiteks Hollandis elav Evelin viitas lapse puudulikule sõnavarale hollandi keeles ja hirmule, et laps jääb lasteaiaaaslaste arengust maha, kui otsustas oma 4aastase lapsega hakata hollandi keeles rääkima — valik, mida ta mitu aastat hiljem intervjuu tegemise ajal kahetses.

Kakskeelsena plaanib oma tulevase lapse üles kasvatada näiteks Taanis teadlaskarjääri tegev Aive, kelle abikaasa õpib selle nimel samuti eesti keelt. Ta plaanib ka lapse keeleõppe huvides osaleda rohkem kohaliku Eesti kogukonna elus. Arnika Prantsusmaalt aga väljendab valmidust võtta lapsele keeleõppe eratunde:

„Kui ongi nüüd nagu lapsesaamise teema, siis [...] siin Kopenhagenis on ka see Eesti kommuun ja kord nädalas on Eesti kool ja et noh kindlasti sellistes asjades ma nagu osaleks. Ja et ma arvan, et mu see juurte tugevus on ikkagi — et see ei loe, kus kohas elad.” (Aive, 33, Taani)

„Kui ma nagu kui nagu otsustaksin pere luua, siis ilmselt kindlasti eesti keele rääkimine on minu jaoks nagu esmatähtis. [...] Ma oleksin nõus nagu, ma ei tea, eratunde neile võtma.” (Arnika, 30, Prantsusmaa)

Kokkuvõtteks võib öelda, et isegi pikemalt välisriikides elanud uuritavad väärtustavad oma rahvuslikku kuuluvust kõrgelt — oluline on nii eestlase kui ka Eesti kodaniku või eestimaalasena identifitseerimine. Vahel on just välismaakogemus muutnud inimese „suuremaks eestlaseks” kui iial enne ning soodustanud soovi ka Eesti ellu mingil viisil panustada. Samuti väärtustatakse kõrgelt eesti keele rääkimist ning püütakse seda ka oma lastele edasi anda. Viimane pole paraku kõigile võrdselt kättesaadav, sõltudes nii pere kodusest keelest, isiklikest võimalustest, sotsiaalmajanduslikest aspektidest kui ka kohaliku diasporaakogukonna võimalustest. Kuigi eestlaseks olemist reeglina väärtustatakse kõrgelt, ilmnes osade uuritavate rahvuslikus kuuluvustundes rida vastuolulisi emotsioone. Neid seostatakse Eesti ühiskonnas levinud teatud joontega, mida uuritavad tajuvad vastumeelsetena.

4. Tagasipöördumise kaalutlused

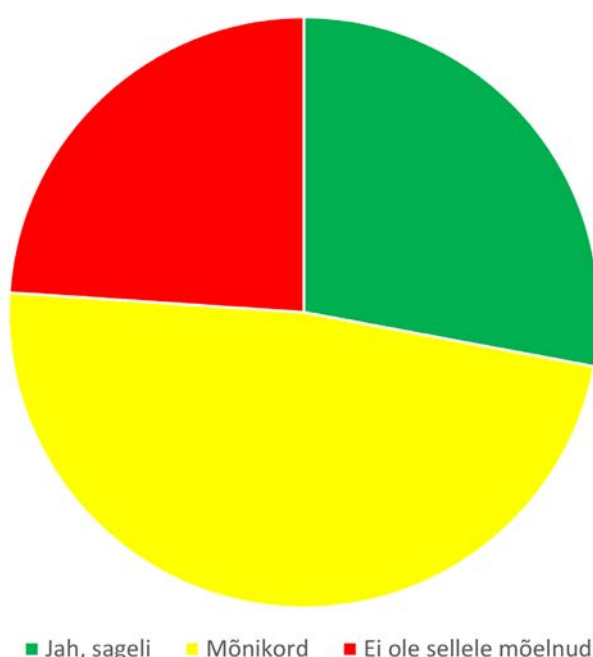
Foto: **Kaisa Rebane** (Longyearbyen, Svalbard, Norra)

Migrantide tagasipöördumise põhjused oma saatjariiki on reeglina mitmetahulised, hõlmates nii majanduslikke kui sügavalt subjektiivseid ja isiklikke dimensioone. Hiljutised uuringud (nt Steinmann 2019) on näidanud, et tagasipöördumise kavatsusi kujundavad nii algsed väljarände motiivid kui ka mitmesugused sotsiaalsed ja emotsionaalsed sidemed nii vastuvõtva riigi kui päritolumaaga. Varasemas tagasipöördumist puudutavas kirjanduses on valdavalt toonitatud majanduslike ja rahaliste tegurite tähtsust. Siiski on üha enam hakatud rände tagasipöördumisotsuste alases kirjanduses pöörama tähelepanu mittemajanduslike tegurite rollile. Nende hulka kuuluvad algsed rändemotiivid, tajutav diskrimineerimine vastuvõtvas riigis, sotsiaalsed sidemed ning kuuluvustunne nii elukohariigis kui päritoluriigis.

Erinevate kiindumuste ja sidemete tähtsust tagasipöördumisotsuste kujundamisel rõhutatakse transnatsionaalsuse teooriast mõjutatud migratsioonikäsitlustes (nt Cassarino 2004). Selle teooria järgi avaldavad erinevad kohad, võrgustikud ja identiteetid märkimisväärset mõju tagasipöördumiskavatsustele. Inimesed hoiavad päritoluriigiga

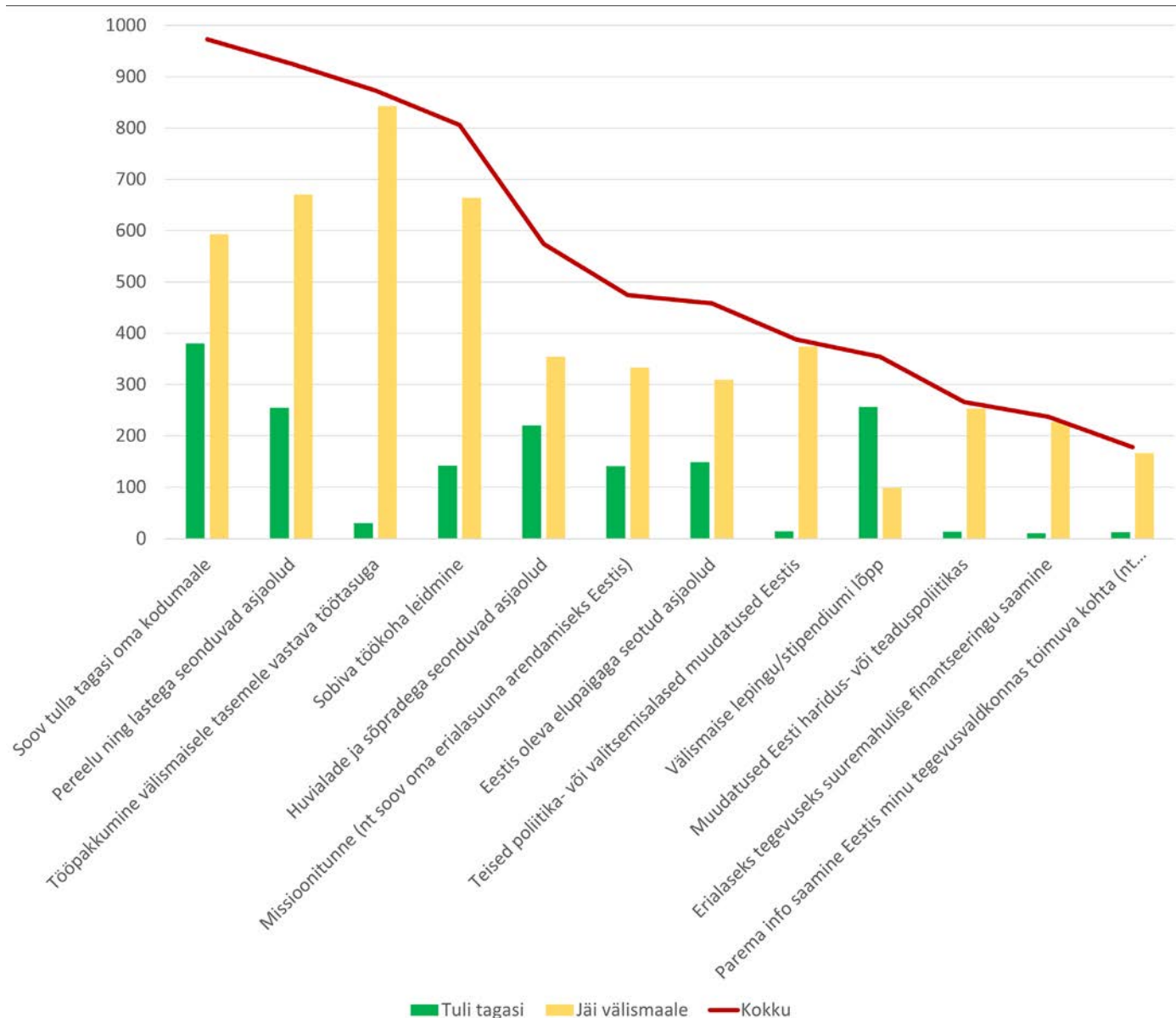
erinevaid sotsiaalseid, kultuurilisi ja majanduslikke sidemeid, et säilitada võimalus tagasipöördumiseks. Seejuures mõjutavad tagasipöördumist etnilise seotuse ja rahvusliku kuuluvuse tunded. Tagasi pöörduvad pigem need, kes pole vastuvõtva riigi ellu tugevalt integreerunud ehk kelle sotsiaalsed sidemed seal on nõrgad, ja need, kes on tugevalt transnatsionaalsed ehk kel on tihedad sidemed päritoluriigiga (Carling ja Pettersen 2014).

Tagasipöördumisel mängib rolli seegi, millises positsioonis oli inimene kodumaalt lahkudes. Eestist lahkunud, õppima suundunud noored on suhteliselt privilegeeritud rändajad, kes on juba lahkudes heal positsioonil, ning neid ei mõjuta ka väljarände sihtkohtades eelarvamused nahavärvi või rahvusliku ega klassikuuluvuse kohta. See võimaldab neil end võõrsil oma eelistustele vastavalt „luua“ (Koikkalainen 2013, Annist 2022). Selline suhteliselt soodne asetus uuel mänguväljal tähendab, et noorte kogemused võõrsil on pigem positiivsed, isegi kui idaeuroopluse kuvand, mida puudutasime ka eelmises peatükis, võib kohati ka neile migrantidele mõju avaldada.

Joonis 29. **Eestisse tagasipöördumisele mõtlemine välismaale jäänud noorte seas (% ,uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Meie andmete põhjal mõtleb tagasipöördumisele üle kolme neljandiku välismaal elavatest noortest (joonis 29). Neist omakorda umbes kolmandik teeb seda sageli, ülejäänud mõnikord. See osutab, et välismaale elama, töötama või õppima minek ei ole nende jaoks valdavalt „otsus kogu eluks“: seda saadab pigem tunnetus välismaal elamise ajutisusest. Paljudel juhtudel — näiteks kui välismaal elamine on seotud tähtajalise lepingu, kindlaperioodilise õppetöö või stipendiumiga — on tagasipöördumine Eestisse võrdlemisi plaanipärane. Ent vaatlusalust põlvkonda ilmestab ka avatud sihtpunktidega ränne. Algsest õpingutega seotud lühiajalisest rändest võib saada erialase arengu seisukohast vajalik pikem äraolek, millest võib omakorda kujuneda isiklikel põhjustel välisriiki pikemalt paikseks jäämine. Äraoldud aastaid võib pidevalt saata küsimus tagasipöördumisest. Tagasipöördumise võimaluse kaalumine ilmestab aga soodsat potentsiaali tagasipöördumisele orienteeritud diasporaapoliitika kujundamiseks.

Joonis 30. **Eestisse tagasipöördumist soodustavad (tagasi tulnud vastajate puhul) või soodustada võivad (välismaale jäänud vastajate puhul) asjaolud (märkimiste arv etteantud vastusevariantide lõikes, uuring „Noored eestlased välismaal”).**

Olgugi et enamik välismaal elavatest noortest mõtleavad tagasipöördumisele, peavad tegelikult tagasipöördumiseks realiseeruma soodustavad asjaolud, mis selle sammu astumist toetaksid. Välismaal elavate inimeste vaatevinklist on peamine tagasipöördumist toetav tegur töopakumine palgasummaga, mis on võrreldav välismaal teenituga. Samas nende hulgas, kes on juba tagasi Eestis, domineerib tagasipöördumist soodustanud tegurina lihtsalt soov tulla tagasi kodumaale (vt joonis 30). Kui soov on, saadakse ka paljudest takistustest jagu. Samas ei ole võimalik hinnata, kuivõrd on küsitluses sätestatud „soov tulla tagasi oma kodumaale” seotud rahvuslike tunnetega või lojaalsusega riigile ning kuivõrd väljendub selles lihtsalt soov naasta oma tuttavasse elukeskkonda. Välismaale jäänute jaoks soodustaks naasmist esmajärjekorras võrreldava töötasu või töökoha leidmine, teiseks pereelu ja lastega seotud asjaolud. Sellele järgneb olulisuselt soov tulla tagasi kodumaale. Täiendavalt uuritud seoste alusel seostub tagasitulnute hulgas selline soov esmajärjekorras missioonitunde ning huvialade ja sõpradega

seonduvate asjaoludega, seejärel pereelu ja lastega seotud asjaolude ning sobiva töökoha leidmisega. Välismaale jäänute seas korreleerub soov tulla tagasi oma kodumaale tugevalt nii pereelu ja lastega seotud asjaolude, missioonitundega kui ka huvialade ja sõpradega seonduvate asjaoludega.

Kuidas on aga välismaale mineku motiivid ja tagasipöördumine omavahel seotud? Nende seoste analüüsiks kasutame logistilist regressiooni. Logistiline regressioon ennustab uuritava sündmuse (nt tagasiränne Eestisse) tõenäosust baassündmusega (nt välismaale jäämine) võrreldes ja selle muutumist sõltuvalt prediktorite (ennustavate tegurite) väärtuste muutumisest.¹⁶ Koostasime kaks mudelit sarnaste prediktoritega. Esimene mudel käsitleb tegureid, mis mõjutavad Eestisse tagasipöördumise tõenäosust väljaspool Eestit elatud perioodi järgselt. See mudel analüüsib tegeliku tagasipöördumise tõenäosust, kõrvutades välismaal elatud perioodi järgselt tagasi Eestisse tulnuid nendega, kes küsitluse läbiviimise ajal elasid jätkuvalt välisriikides. Teises mudelis kasutasime sõltuva muutujana Eestis elamise ja/või töötamisega seotud tulevikuplaanide olemasolu. Selles mudelis võrdleme potentsiaalseid tagasipöördujaid inimestega, kelle lähemad või kaugemad tulevikuplaanid ei ole seotud Eestis elamise või töötamisega (vt tabel 3).

Tabelis 3 esitatud mudelid näitavad, et Eestist lahkumise algsed põhjused mängivad tagasirände selgitamisel olulist rolli. Noored, kes rändavad Eestist välja peamiselt majanduslikel põhjustel — paremate elamistingimuste ja töötasu tõttu — tõenäoliselt ei naase ega seo oma tulevikku Eestiga. Töölaste võimaluste pärast välismaale minek aga soodustab nii tegelikku tagasipöördumist kui ka oma kaugema tuleviku Eestiga sidumist. Need, kes rändavad soovi tõttu näha maailma või tunnevad huvi mingi riigi vastu, pöörduvad tõenäolisemalt tagasi, kuid sellised rändemotiivid ei ole seotud nende tulevikuplaanidega. Kelle põhitegevus välismaal on õppimine, naasevad tõenäolisemalt kui välisriikides töötavad inimesed. Sarnane seos kehtib ka tagasipöördumisplaanide kohta. Need kes lähevad välismaale sealsete varasemate sidemete tõttu, pöörduvad harvemini tagasi ja seovad ka oma tulevikku Eestiga vähem. Huvitav on samas, et sidemete arv kodumaaga välismaal viibimise ajal ei mõjuta tegelikku tagasipöördumist. Seda võib põhjendada õpingute tõttu lahkunud noorte äraoleku ajutisusega: lühiajaliselt lahkudes pole pidev suhtlus kodumaaga ega kaasmaalastega võõrsil esmatähtis. Küll aga mängivad need sidemed rolli vastaja tulevikuplaanide seotuses Eestiga. Rahulolu välismaal viibimisega (kõigi nelja mõõdetud rahulolu tüübi koondnäitaja) vähendab tõenäosust tagasi tulla, aga ka tulevikku Eestiga siduda.

16 Kategoriaalsete prediktorite kategooria/te mõju vaadeldakse baaskategooria suhtes. Kordaja B (riskisuhte logaritm) märk näitab mõju suunda, Exp (B) (riskisuhe) näitab mõju suurust (nt 2,02 õppijate juures tähendab 2 korda suuremat tõenäosust tagasipöördumiseks baaskategooriasse (töötajad) kuulujatega võrreldes). Tabelisse 3 on lisatud ka olulisuse tõenäosus (tõenäosus teha otsuse vastuvõtmisel 1. liiki viga — eeldada mõju). Nt Suurbritannia (UK) kui sihtmaa mõju tagasipöördumisele võrreldes Euroopa Liidu maade kui baaskategooriaga on veaga 0,15 (15%). Mõju loeme oluliseks võimaliku vea kuni 5% ($p < 0,05$) ja väga oluliseks vea kuni 1% ($p < 0,01$) korral.

Tabel 3. Eestisse tagasipöördumist ja oma tuleviku Eestiga sidumist mõjutavad tegurid (logistilise regressiooni mudelid, uuring „Noored eestlased välismaal”).

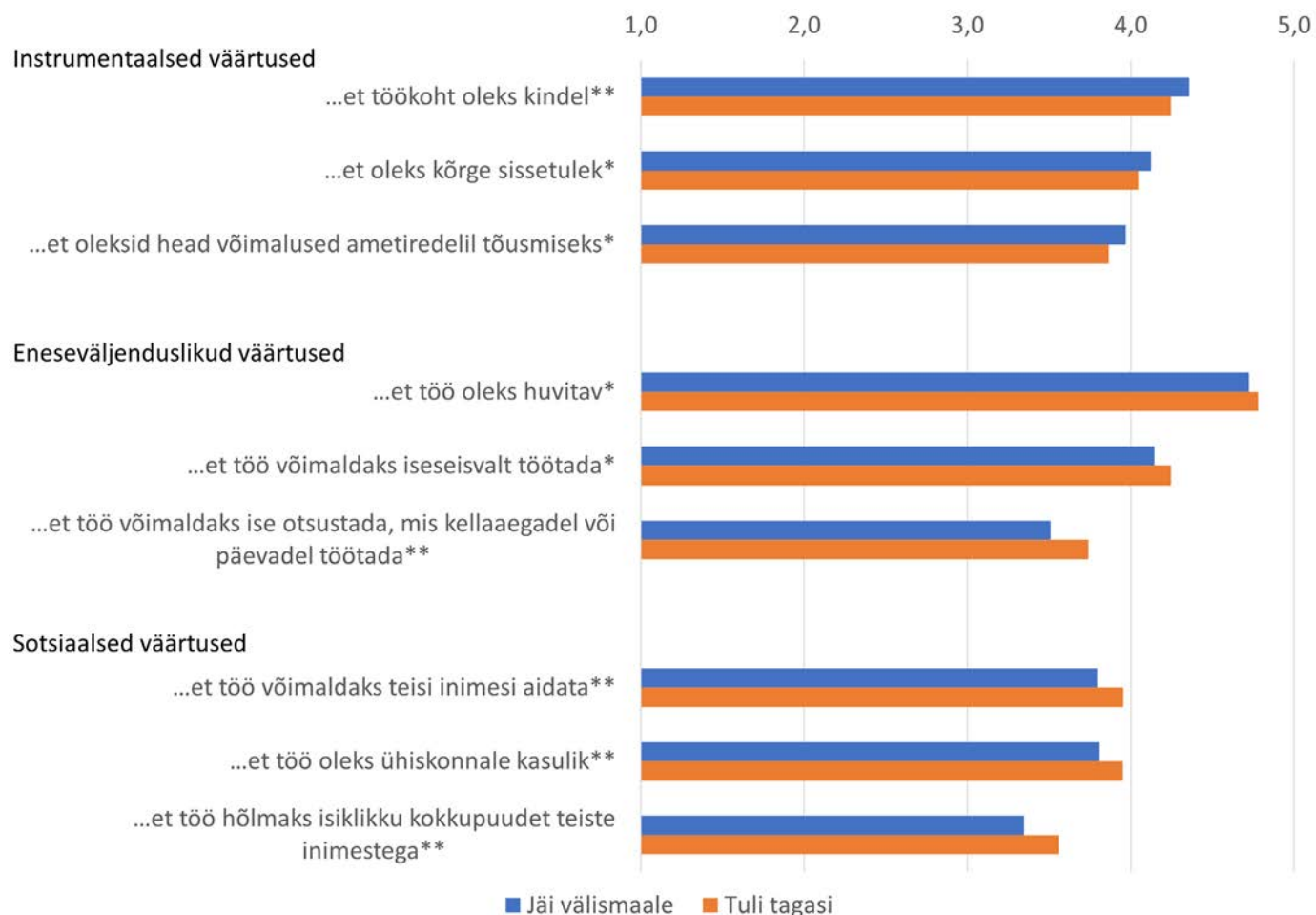
	Vastaja pöördus tagasi Eestisse ^a			Tuleviku- plaanid on seotud Eestiga ^a		
	N=1227		R ² =0,16	N=1227		R ² =0,19
	B	Exp(B)	Olulisuse tõenäosus	B	Exp(B)	Olulisuse tõenäosus
Vabaliige	-0,271		0,781	-0,78		0,414
Välismaale mineku vanus	-0,037	0,964	0,04	-0,026	0,975	0,151
Rahulolu välismaal viibimisega	-0,068	0,935	0,024	-0,11	0,896	<0,001
Seoste arv Eestiga välismaal olles	0,014	1,014	0,581	0,196	1,217	<0,001
Välismaale mineku põhjus: erialased võimalused	0,209	1,232	0,022	0,35	1,419	<0,001
Välismaale mineku põhjus: soov näha maailma	0,655	1,926	<0,001	0,02	1,021	0,802
Välismaale mineku põhjus: elutingimused ja töötasu/stipendium	-0,468	0,626	<0,001	-0,473	0,623	<0,001
Välismaale mineku põhjus: varasemad kontaktid sihtmaal	-0,316	0,729	0,002	-0,314	0,73	0,002
Instrumentaalsed väärtused	-0,036	0,965	0,331	0,048	1,049	0,2
Eneseväljenduslikud väärtused	0,11	1,117	0,005	0,042	1,043	0,276
Sotsiaalsed väärtused	0,043	1,044	0,13	0,067	1,069	0,018
Sugu=Mees	0,222	1,248	0,163	0,389	1,475	0,015
Naine (baaskategooria)	0 ^b		.	0 ^b		.
Vastamiskeel=vene	-0,678	0,508	0,038	-1,056	0,348	0,001
Eesti (baaskategooria)	0 ^b		.	0 ^b		.
Päritolupiirkond =Tallinn	-0,019	0,982	0,896	-0,236	0,79	0,101
Tartu	0,016	1,016	0,936	0,453	1,573	0,022
Muu piirkond (baaskategooria)	0 ^b		.	0 ^b		.
Sihtmaa=UK	-0,266	0,766	0,15	0,077	1,08	0,667
USA ja Kanada	0,078	1,081	0,752	-0,338	0,713	0,184
Teised riigid	0,464	1,59	0,007	0,394	1,482	0,024
EL (baaskategooria)	0 ^b		.	0 ^b		.
Põhitegevus =õppimine	0,703	2,02	<0,001	0,514	1,672	0,001
Töötamine (baaskategooria)	0 ^b			0 ^b		.

^a Baaskategooria: jäi välismaale	^a Baaskategooria: pole tulevikus Eestiga seotud plaane
^b Baaskategooria kordaja on tähistatud 0-iga	^b Baaskategooria kordaja on tähistatud 0-iga

p<0,05

p<0,01

Muudest demograafilistest näitajatest võib esile tuua, et venekeelsed noored pöörduvad tagasi tunduvalt väiksema tõenäosusega kui eestikeelsed. Ka on nende tõenäosus siduda oma tulevik Eestiga võrreldes eestikeelsete vastajatega selgelt väiksem. Mida vanem on inimene rände ajal, seda väiksem on tema tagasipöördumise tõenäosus. Samas ei mõjuta lahkumise vanus statistiliselt oluliselt Eestiga seotud tulevikuplaanide olemasolu.

Joonis 31. **Tööväärtuste tase ränderühmade lõikes (% , uuring „Noored eestlased välismaal”).**

Seos on statistiliselt oluline: * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Seega võime mudelite analüüsist järeldada järgmist: kes lahkusid peamiselt majanduslikel põhjustel, naasevad suhteliselt väiksema tõenäosusega. Palgaerinevused Eesti ja uute elukohariikide vahel ja hirm majandusliku hakkamasaamise või elukvaliteedi langemise ees on peamiseks tagasipöördumist takistavaks teguriks.

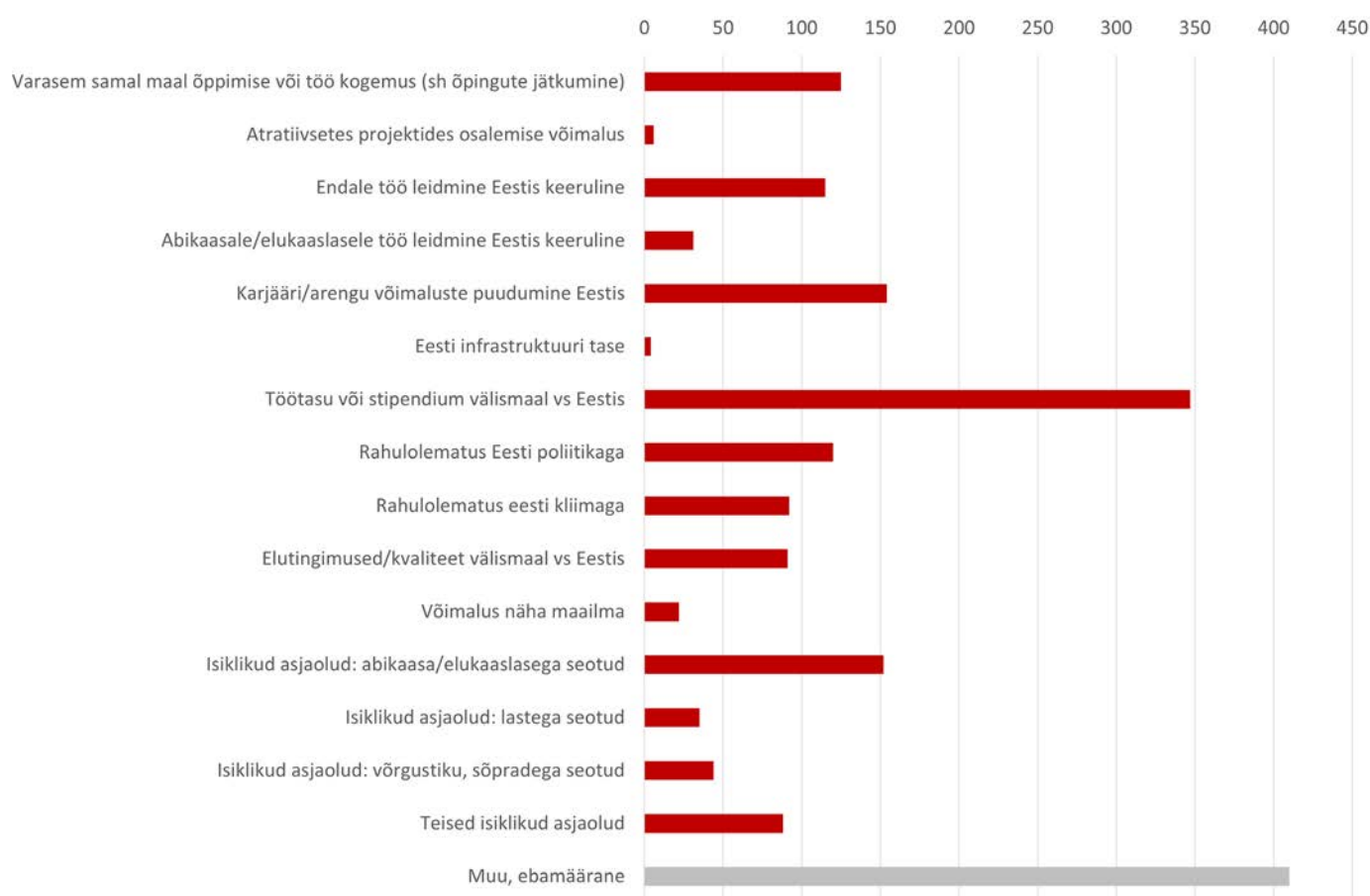
Teiseks, peamiselt professionaalsetel kaalutlustel (nii tööalased võimalused kui õppetöö välisülikoolis) lahkunud pigem pöörduvad tagasi. Kvantitatiivsed andmed ei võimalda siiski näidata, kas põhjuseks on pigem, et selliste inimeste ekspertiis ei leia välismaal piisavalt toetust, või on selle taga teised tegurid — näiteks tugevad seosed kodumaiste teadusorganisatsioonide, töökohtadega, teadmised erinevatest võimalustest kodumaal või hoopis missioonitunne, mida välismaalt on keerulisem ellu rakendada. Võimaliku selgituse võib anda migrantide väärtusorientatsioonide analüüs, mille kohaselt instrumentaalseid väärtusi kandvad noored naasevad märksa vähem kui eneseväljenduslike, aga ka sotsiaalsete väärtusorientatsioonidega inimesed (joonis 31, vt ka Rämmer, Murakas, Toomistu 2022).¹⁷ Noorte väärtusorientatsioonide ja tagasipöördumise tõenäosuse analüüsi põhjal (joonis 31) saame öelda, et instrumentaalseid tööväärtusi oluliseks pidavad noored eelistavad jääda välismaale.

17 Rämmer, Murakas, Toomistu (2022) analüüsisid oma artiklis välismaakogemustega noorte eestlaste tööväärtusi, mis liigitatakse erinevate töö tegemist motiveerivate tegurite põhjal instrumentaalseteks (töökoha kindlus, kõrge sissetulek, ametialase karjääri võimalused), eneseväljenduslikeks (töö huvitavus, töö iseseisvus ja painedlik tööaeg) ja sotsiaalseteks (võimalused aidata teisi, olla kasulik ühiskonnale ja töötada koos teistega) väärtusorientatsioonideks (Ester jt 2006, Gesthuizen jt 2019).

Nad on rahulolematud Eesti oludega ja näevad välismaal paremaid elutingimusi ja teenimisvõimalusi. Seevastu eneseväljenduslikke ja sotsiaalseid tööväärtusi olulisemaks pidajad eelistavad märksa rohkem tagasi pöörduda. Niisiis avaldavad kaudselt tagasipöördumisele mõju ka Eestis levinud instrumentaalsed väärtused, mis kujundavad noorte endi väärtuspilti ja mõjutavad lahkumist materiaalsetel põhjustel.

Seejuures saab majanduslikel kaalutlustel (elutingimused ja sissetulek välismaal) toimunud rändes osalejaid seostada instrumentaalsete väärtusorientatsioonidega (ning pöördvõrdeliselt sotsiaalsete väärtustega). Professionaalsetel põhjustel (erialane areng) toimunud rändes osalejate puhul esinevad aga seosed eneseväljenduslike ja sotsiaalsete väärtusorientatsioonidega, kusjuures välismaale õppima minejate puhul esineb seos just sotsiaalsete väärtusorientatsioonidega. Igal juhul osutab professionaalsetel kaalutlustel väljarändajate kõrgem tõenäosus tagasipöördumiseks soodsatele tingimustele „ajude ringluseks“, mida tuleks Eesti diasporaapoliitikas kindlasti toetada ja edendada.

Meie analüüs näitas ka, et erinevate seoste suur arv Eestiga ennustab tulevikuplaanide Eestiga sidumise kõrgemat tõenäosust. Sotsiaalsed sidemed avaldavad suuremat mõju nende inimeste tagasipöördumise tõenäosusele, kes lahkusid eelkõige tööalastel põhjustel või „maailma avastama“. Need tulemused ühtivad transnatsionaalsuse teooriates esitatud argumentidega: kuigi meie tulemused ei kinnita kodumaaga hoitavate sidemete olulisust tegeliku tagasipöördumise puhul, on need olulised, et säilitada visioon

Joonis 32. **Eestisse mittetagasipöördumise peamised põhjused (avatud küsimuse vastuste põhjal kodeeritud kategooriad, mainimiste arvud üle kõigi respondentide tekstiliste vastuste, uuring „Noored eestlased välismaal“).**

võimalikust tagasipöördumisest pikemas perspektiivis. Kui ilmnevad soodsad asjaolud, võivad kavatsused realiseeruda tegeliku tagasipöördumisena.

Avatud vastusevõimalusega küsisime uuringus osalejatelt ka nende peamise mittetagasipöördumise põhjuse kohta. 1090 vastuse kodeerimisest (joonis 32) ilmnas ülekaalukalt peamise põhjusena välismaal teenitud palk või stipendium Eestiga võrreldes ehk siingi osutati ennekõike paremale majanduslikule hakkamasaamisele võõrsil või murele elustandardite langemise pärast kodumaal. Sissetulekule järgnesid sellised põhjused nagu karjääri või enesearengu võimaluste puudumine Eestis ning isiklikud asjaolud, mis on seotud elukaaslase või abikaasaga. Paljude peamiseks mittetagasipöördumise põhjuseks on rahulolematuse Eesti poliitikaga, aga ka Eesti kliimaga.

Tabel 4. Üldtunnuste (mineku põhjuste faktortunnused, seoste arv Eestiga, väärtusorientatsioonid) keskmised erinevaid mittetagasituleku põhjuseid maininute hulgas (veeru värviskaala roheline (kõrgem) — punane (madalam) iseloomustab võrdlevalt tabelis olevate tunnuste väärtuste taset, uuring „Noored eestlased välismaal”).

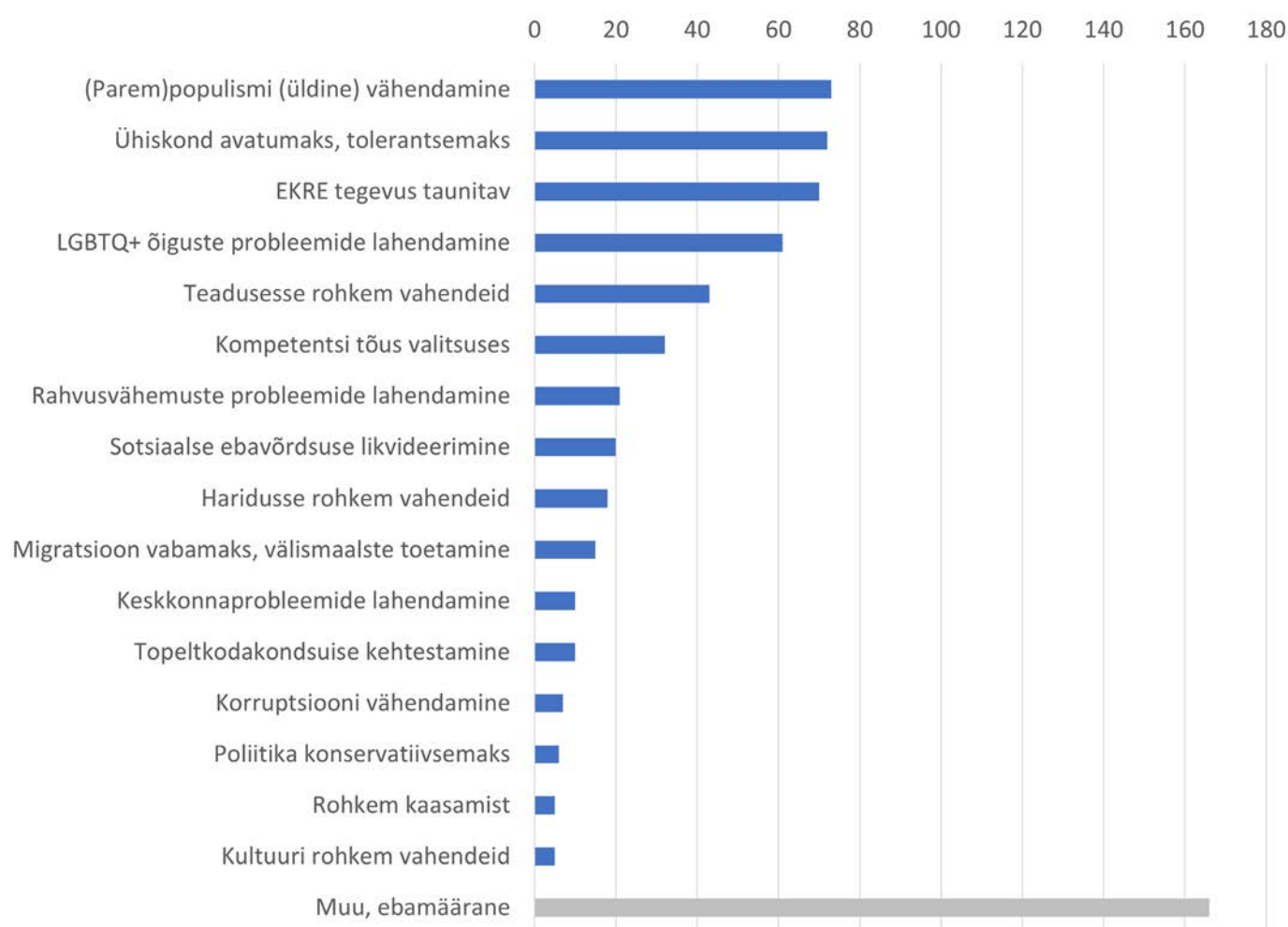
		Mineku põhjused: erialased võimalused (faktortunnus)	Mineku põhjused: huvi näha maailma (faktortunnus)	Mineku põhjused: elutingimused, tasustamine (faktortunnus)	Mineku põhjused: varasemad kontaktid (faktortunnus)	Seoste arv Eestiga	Instrumetaalsed väärtused	Eneseväljenduslikud väärtused	Sotsiaalsed väärtused
Mittetagasituleku põhjus	Kõik välismaale jäänud	-0,06	-0,14	0,11	0,03	5,52	12,46	12,38	10,97
	Õppimise jätkamine	0,57	-0,10	-0,35	0,06	7,18	12,16	11,90	11,53
	Töö leidmine (ise)	0,33	-0,31	0,10	0,06	6,11	12,39	12,43	10,56
	Töö leidmine (abikaasa)*	-0,28	-0,51	-0,36	0,00	6,77	12,29	11,81	10,77
	Karjääri- ja arenguvõimalused	0,39	-0,16	0,15	0,14	5,91	12,61	12,80	11,38
	Töötasu, stipendium	-0,13	-0,22	0,39	-0,02	5,29	12,79	12,36	10,75
	Eesti poliitika	-0,01	-0,11	0,45	0,00	5,75	12,55	12,57	11,47
	Eesti kliima	-0,33	0,29	0,31	-0,16	5,36	12,24	12,48	10,47
	Elutingimused	-0,45	-0,08	0,48	-0,12	4,69	12,66	12,24	10,26
	Isiklikud põhjused (abikaasa)	-0,31	-0,20	-0,09	-0,06	5,45	12,39	12,31	10,99
	Isiklikud põhjused (lapsed)*	-0,89	-0,52	-0,09	-0,07	3,63	12,54	11,66	10,15
	Isiklikud põhjused (sõbrad, võrgustik)	-0,19	-0,03	0,13	0,19	5,05	12,61	12,18	11,09

*Seoses väikese põhjust märkinute arvuga pigem ebausaldusväärne

Tabelis 4 on analüüsitud eelnevalt kirjeldatud peamiste mittetagasituleku põhjuste (kodeeritud avatud vastustest) seoseid Eestist lahkumise põhjuste, erinevate kodumaaga püsivate seoste suure arvuga ning uuritavate väärtusorientatsioonidega. Seoste analüüsist selgub, et nendel, kes läksid ennekõike maailma avastama, mängib tagasipöördumist takistava asjaoluna suuremat rolli kliima. Eestis töö leidmise pärast valdavalt ei muretseta. Neid, kes läksid välismaale paremate elutingimuste ja palga huvides, takistavad peamiselt samad faktorid tagasi tulla. Lisaks mängib rolli ka Eesti poliitika. Neil, kes läksid erialaste võimaluste pärast, on soov õpinguid jätkata. Karjääri- ja arenguvõimalused on seega nende jaoks ka peamiseks mittetagasituleku põhjuseks. Varasemate kontaktide tõttu lahkunuid takistavad tagasi tulemast isiklikud põhjused — sõbrad ja kohapealsed võrgustikud. Tihedad seosed Eestiga välismaal oleku ajal on

signaaliks, et selliste inimeste tagasipöördumist takistavad pooleliolevad õpingud, aga ka mure abikaasa/elukaaslase töövõimaluste pärast.

Väärtusorientatsioonide seosed tagasipöördumise kaalutlustega kinnitavad, et instrumentaalsed väärtused seonduvad murega töötasude erinevuse pärast. Eneseväljenduslike väärtustega inimesed näevad aga välismaal paremaid karjääri- ja arenguvõimalusi. Sotsiaalsete väärtustega inimestel on sageli õppetöö pooleli, aga ühtlasi näevad nad välismaal ka paremaid arenguvõimalusi. Samuti on nende puhul takistavaks asjaoluks rahulolematuse Eesti poliitikaga. Elutingimuste, palgaerinevuste ega töö leidmise pärast sotsiaalsete väärtusorientatsioonidega inimesed ei muretse.

Joonis 33. Soovitavad poliitika-alased muudatused, mis võiksid tagasipöördumist soodustada (avatud küsimuse vastuste põhjal kodeeritud kategooriad, mainimiste arvud üle kõigi vastajate tekstiliste vastuste, uuring „Noored eestlased välismaal”).

Kui inimene tõi oma tagasipöördumise kaalutluste juures takistava tegurina välja rahulolematuse Eesti poliitikatega, avanes talle täpsustav küsimus avatud vastusevariandiga, milles uurisime, millised poliitika-alased muudatused täpsemalt võiksid soodustada vastaja tagasipöördumist. Kokku vastas sellele küsimusele 383 välismaal elanud inimest. Vastuste kodeerimisest avanes (joonis 33) huvitav vaatepilt: ülekaalukalt domineerivad liberaalsest ja progressiivsest maailmavaatest kantud ootused. Kõige rohkem viidati vajadusele vähendada parempopulismi. Seejuures tõstisime eraldi kategooriana välja otseselt Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna (EKRE)

tegevust kritiseerivad kommentaarid, millele samuti osutati palju. Nende kahe kategooria summa osutab, et populistliku rahvuskonservatiivsuse vähenemist peetakse ülekaalukalt olulisimaks muudatuseks, mis tagasipöördumist soodustaks. Paljud soovisid muuta Eesti ühiskonda avatumaks ja tolerantsemaks, sealhulgas LGBTQI+ kogukonna õigustega arvestavaks. Mõnevõrra vähem, kuid siiski olulisel määral osutati teaduse alarahastusele. Teiste tagasipöördumist soodustavate poliitikaalaste muutuste hulgas oli ka ootus, et kompetents valitsuses tõuseks, rahvusvähemuste ja Eestis elavate välismaalaste probleemid ning keskkonnaprobleemid lahendataks ja korruptsioon väheneks. Samuti sooviti kehtestada topeltkodakondsuse võimalus, mis on oluline just pikemalt Eestist ära olnud inimestele.

Ka uuringu kvalitatiivsed andmed osutavad tajutavatele maailmavaatelistele erinevustele, mis on tagasipöördumise juures sageli kaalukausil. Paljude jaoks on nende endiga võõrsil olles aset leidnud oluline muutus, mille valguses hakatakse kodumaad ka veidi teise pilguga vaatama. Ühe olulisema joonena võib näha, et kodumaa on erinevates aspektides kitsendav, valikuid kärpiv ja sellisena kohati eemaletõukavgi. Sedamööda, kuidas noored väljarännanud kohanevad eluga võõrsil, jääb Eesti samal ajal seljataha ja ammendub:

V: „...minu enda sees ise, nagu ma arvan, et võib-olla see Tartu oleks lihtsalt nagu väikseks jäänud, et vahel kui ma näiteks ülikooli ajal just, kui ma tulín, ma sain suveks kaheks kolmeks kuuks vahest lausa tulla tagasi [Eestisse]. Et ma olingi seal oma kõik kohvikud läbi käinud ja baarid ja kõik inimesed ära näinud, siis mõtlesin, et okei, et [naer]...”

K: ...ammendatud [naer]?

V: „Jaa, et tahaks nüüd tagasi [Inglismaale], et jah [naer].” (Nora, 32, UK)

Kodumaa tundus paljudele intervjuueeritutele küll koht, millega jäädakse elu lõpuni seotuks, ent soov naasta ei olnud enamuse jaoks just põletav. Vaid mõned vastajad leidsid, et kodumaale läheks kohe, kui mingid konkreetsed olud soodsaks osutuks:

„[Tuleks tagasi ehk] siis kui meie majandus, Eesti majandus oleks nagu... vähe parem, et seal nagu ikkagi ära elada saaks. Aga näiteks kui see kõrvale jätta, siis ma arvan, et... kui oleks, kui ma oleks vaba, vallaline, siis ma arvan, et... noh, ma arvan, et siis peaks olema lihtsalt mingi huvitav võimalus seal minu jaoks.” (Airika, 32, UK)

„Tahaksin võib-olla ka Eestisse tagasi naasta, aga... just erialaselt, no on levinud, et... pärast doktoritööd siis inimesed lähevad kuskile postdokki tegema ühes ja teises kohas ja siis mingisuguses kohas siis jäävad... kui ma tahaksin seda teha, siis muidugi mina siis läheks igale poole veel natukeseks ajaks, siis mõtleksin, kas ma tahan tagasi tulla.” (Daivi, 27, UK)

Nende praktiliste põhjuste kõrval nimetatakse ka üldist pahurat või vaenulikku igapäevafooni. Üks intervjuueeritutest kirjeldas oma esmast elevust koju reisimisel, mis kiiresti asendub äratundmisega, mis talle kodumaal sugugi ei meeldi:

„...see õhk on kuidagi puhtam või nagu teistsugune või ma nagu tunnen, et ma hingan sisse kuidagi teistsugust õhku, et see on alati see, et kui sa lennukilt maha, lähed siis see, jah, õhk on nagu Eesti õhk, on teistsugune. [...] Ja siis sa nagu kuidagi jah, paar päeva läheb aega, aga siis sa sulandud kuidagi tagasi. Ja sa hakkad märkama kõiki asju, aah, et kõik on nii kurjad... kogu aeg ja nagu kõik siuksed asjad. See nagu tuleb meelde jälle [mõlema naer]. Sa mõtled, et ah, nii armas [...]. Keegi ei ütle vabandust ega midagi jah.”

Kombinatsioon erinevatest elementidest, mis ei tekita naasmissoovi, on paljude jaoks see foon, millelt nad hindavad kodumaale naasmise tõenäosust. Üks Euroopa Liidu riiki jäänud üle 30aastane naine kirjeldab kompleksset pilti:

„Arvan, et eestlaste sallimatus ja ühiskonna üleüldine insulaarsus on üks põhitakistusi. Ühiskonna avatumaks, sallivamaks ja empaatilisemaks muutumine on kindlasti väga oluline, et mul tekiks tahtmine tagasi pöörduda. Ma ei välista võimalust, et ükspäev pöördun Eestisse tagasi. Arvan, et naasmise põhipõhjus oleks nähtavasti tahtmine olla perele ja lapsepõlvesõpradele lähedal. Arvan, et raskusi võib tekkida sobiva töö leidmisega, kuna Eestis on vaja osata 4 keelt, et lihtsalt poemüüja olla, nii et ma kujutan ette, et mingit huvitavat ja hästi makstud ametit nagu mul praegu on, nähtavasti ilma kõigi keelte oskuseta ei leia.”

Mitmed aga välistavad Eesti elukohana:

„Eesti ühiskonnaga oli siis see, et ma läksin Eestist ära täitsa selle teadmisega, et ma ei tule mitte kunagi tagasi.” (Egle, 32, UK)

„Mul ei ole plaani Eestis tulevikus elada, ma arvan, et ma olen selle otsuse juba vastu võtnud. Ja otseselt tegelikult, mida mingi väike riik teeb, ei ole minu eluga mitte kuidagi seotud — aga! Mul väga paljud head sõbrad elavad Eestis, pere ilmselgelt elab Eestis. Et, ja noh, ma võtan välismaal alati kõikidest valimistest osa, et selles mõttes, ja käin, reisin Eestis, toon oma sõpru siia ja nii edasi, et mul ikkagi nagu side Eestiga on ja ma võtan Eesti uudiseid kindlasti... isiklikumalt [muiates].” (Iivi, 27, UK)

„Ma ei näe ühtegi realistlikku muutust Eesti ühiskonnas, mis paneks mind tagasi tulema. Et fantaseerida võib muidugi ka, et noh, kui Eesti põhimõtteliselt üritaks ennast teha nagu Põhjamaade Singapuriks, avaks piirid nagu nii majanduslikult kui reisimise kui kultuurilise mõttes, aga noh väga palju seda piirab, et me oleme Euroopa liidus ehk siis Eesti riigil ei ole võimalik ise nagu reeglit teha selles suhtes isegi nagu selle digikodakondsuse ja selle teemadel oleme isegi päris palju saavutanud, aga noh, seda on ikkagi väga vähe. Et kui Eesti tõesti nagu transformeeriks ühiskonda põhjalikult, siis ma kindlasti tuleksin tagasi, aga ma lihtsalt ei näe, et see oleks mingistki otsast reaalne.” (Levo, 36, Tai)

Nagu ka kvantitatiivsed andmed selgelt osutasid, on hirm palgavaesuse ees samuti põhjuseks Eestist lahkumisel ning nüüd ka oluliseks põhjuseks, miks tagasi ei kiputa:

„Ma terve oma elu nägin, kuidas minu pereliikmed rügasid tööd teha, aga see palk, mis nad selle eest vastu said, ei olnud tegelikult see, et sa saaksid vabalt elada, normaalselt elada. Et kogu aeg oli ikkagi

sentide lugemine ja selline teema. Sellises keskkonnas kasvasin mina üles. Et ja noh, ma märkasid lihtsalt nagu ka seal reisil, kus ma tuttavaks sain oma selle partneriga, seal oli ka palju teisi hollandlasi. Lihtsalt oli näha, et inimesed elavad hoopis teist elu. Et sellised asjad nagu ei mängi nii suurt rolli. Et sa teed tööd ja sa saad sellest normaalset palka, et sa saad normaalselt ära elada. Ja seda muljet mul Eestist ei olnud, just omaenda perekeskkonda vaadates. Inimesed, kes töötavad viiskümmend-kuuskümmend tundi nädalas, ikka ei saa hakkama. Selles suhtes, et see ka kindlasti mõjutas mind ja ma mõtlesingi, et Hollandis vähemalt kui sa rügad tööd, mis iganes, sa saad sellest vähemalt sellist normaalset palka, et sa saad oma elu normaalselt elada.” (Evelin, 30, Holland)

Niisiis avaneb ka kvalitatiivsetest andmetest oluliste tagasipöördumist takistavate teguritena hirm palgavaesuse ja majandusliku hakkamasaamise ees, aga tooni annavad ka elustiilist, maailmavaatest ja Eestis tajutavast sotsiaalkultuurilisest keskkonnast kantud põhjused. Lisaks on üheks oluliseks tagasipöördumist takistavaks asjaoluks elukaaslase tööalane perspektiiv välisriigis või selle puudumine Eestis, millest lähtuvalt on paljud eestlased — eriti kuna uuritavate seas domineerisid naised — otsustanud jääda välismaale. Seejuures tõstsid mitmed uuritavad esile ksenofoobia ning ka rassistlikud hoiakud, mida kardetakse koos välismaalasest elukaaslasega Eestisse naasmise puhul.

Lõpetuseks väärib tähelepanu veel üks asjaolu. Valdav osa siinsesse uuringusse kaasatud intervjuudest viidi läbi 2021. aastal ehk enne Venemaa sõjalist agressiooni Ukrainas. Siiski andsid sõja toimumise aegsed kokkupuuted välismaal elavate noorte eestlastega aimu mõnedest muutustest tagasipöördumise kaalutlustes. Kel enne tiksus kuklas mõte peatsest tagasipöördumisest, pani sõja puhkedes oma turvatunde huvides selle plaani mõneks ajaks kõrvale. Ent julgeolekuohule — või sellega seotud hirmutundele — viidati mõnel puhul ka enne sõja algust toimunud intervjuudes:

“Võibolla natuke šokeeriv seda öelda mulle endalegi, aga et ma kartsin natuke nagu Eestis elada vahepeal, et kuna meid nagu ikkagi, meedia ikkagi rääkis pidevalt seda, et meid nagu vallutatakse kohe. Mis on nagu oht võibolla, aga see tekitas ikkagi mingi hirmuühiskonna ka väga tugevalt. Nagu terve minu — no ma olen 91. aastal sündinud — terve mu elu on nagu see olnud, et Venemaa vallutab meid kohe ära jälle. Et ma arvan, et see ikkagi nagu mõjutas seda, kui hästi või kui turvaliselt ma ennast tunnen Eestis. Ma arvan, et see on väga subtiilne, see on väga nagu alateadlik, aga nagu teadvustades ma ei mõelnud, et okei, Venemaa tuleb nüüd kohe. Et see tundus mulle isegi nagu jabur kohati, et kogu aeg seda kedrata. Isegi kui see oht võibolla on olemas. Et aga ma saan aru, et ikkagi ilmselt see mõjutas mind. Ma arvan, et see tekitas minus mingit hirmu. Ma ei tundnud ennast nagu turvaliselt.” (Arnika, 30, Prantsusmaa)

Kokkuvõttes võib üle rõhutada, et nii nagu Eestist äramineku põhjused on tavaliselt kombinatsioon erinevatest motiividest, on ka tagasipöördumise kaalutlused kompleksed, hõlmates nii majanduslikke, erialaseid, kui sügavalt isiklikke tegureid. Kokkuvõttes domineerivad noorte välismaal elavate eestlaste tagasipöördumise kaalutluste juures majanduslikud aspektid, aga olulised on ka isiklikud asjaolud, esmajärjekorras seoses partneri erialase, aga ka sotsiaalse heaoluga. Majanduslikel kaalutlustel lahkunud naasevad Eestisse väiksema tõenäosusega kui need, kes lahkusid erialase arengu huvides

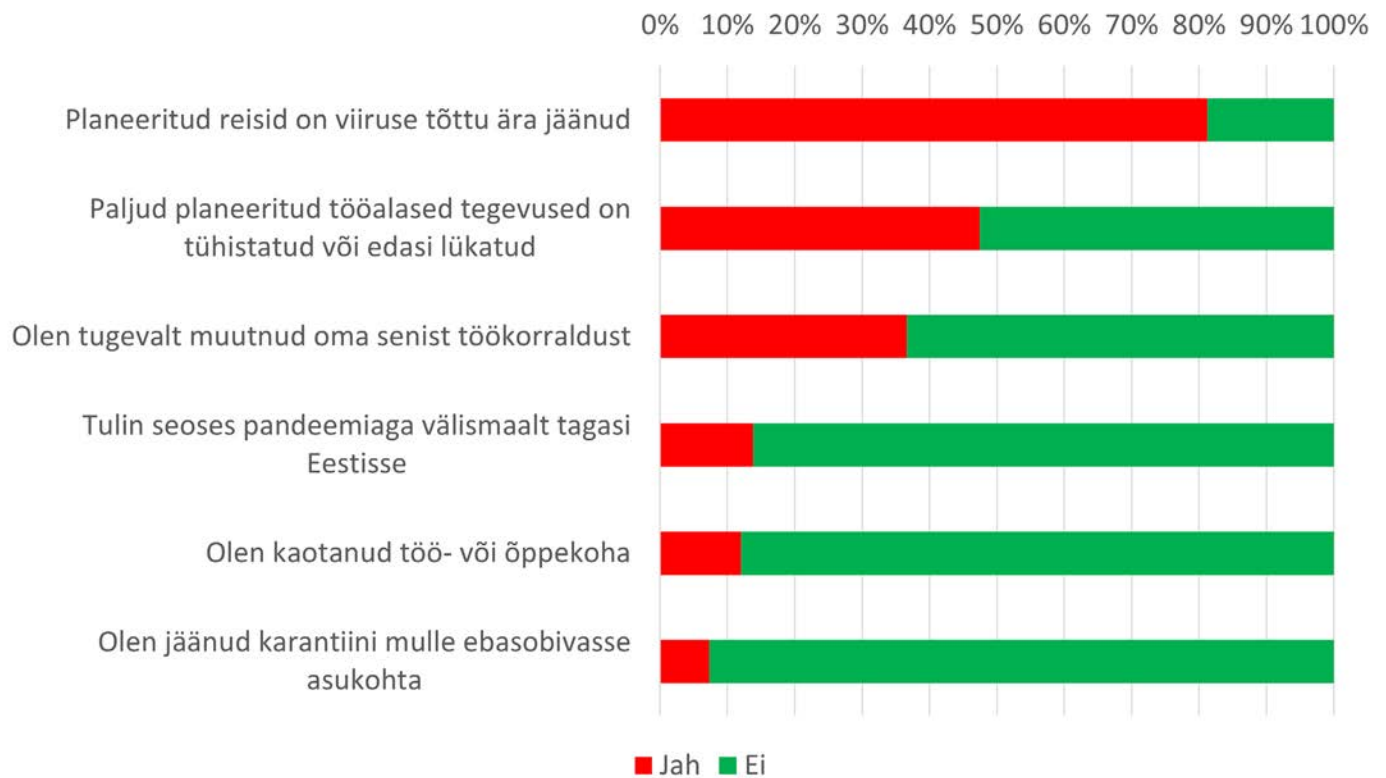
või soovist näha maailma. Erinevate sidemete rohkus Eestiga ei mängi küll rolli tegeliku tagasipöördumise juures, aga see hoiab perspektiivi võimalikust tagasipöördumisest, mis on aga oluline eeldus reaalseks tagasipöördumiseks, kui selleks avanevad soodsad tingimused.

6. COVID-pandeemia mõju noorte eestlaste rändele

Foto: **Evelin Aasna** (Berliin, Saksamaa)

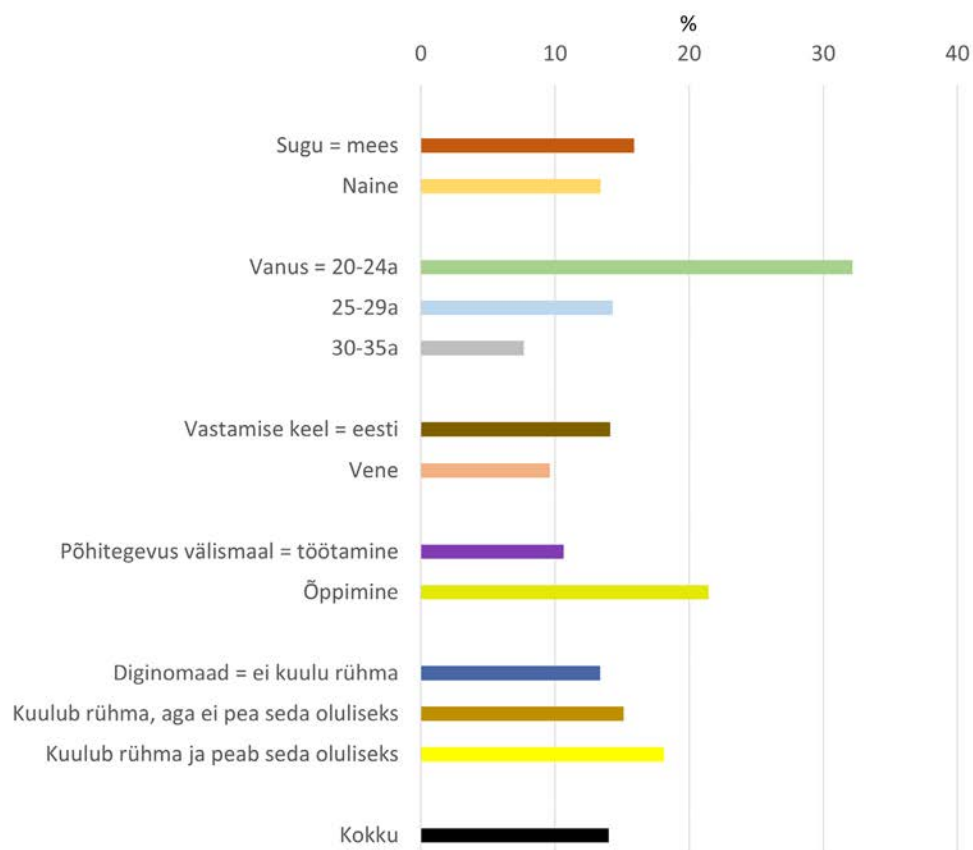
Uuringus „Noored eestlased välismaal” uuriti ka COVID-19 pandeemia mõju noorte käitumisele, mida järgnevalt käsitleb uuringuanalüüsi viimane sisupeatükk. Andmeid interpreteerides tuleb arvestada, et pandeemiaga seotud kogemused, arvamused ja hoiakud võisid lühikese aja jooksul muutuda väga kiiresti. Seetõttu on oluline andmete tõlgendamisel arvesse võtta uuringu läbiviimise perioodi. Veebiküsitlus toimus 2020. aasta oktoobrist kuni 2021. aasta veebruarini, mil COVIDiga seotud probleemid olid ülimalt aktuaalsed. Intervjuud viidi läbi valdavalt 2021. aasta esimeses pooles ehk n-ö „teisel koroonakevadel”.

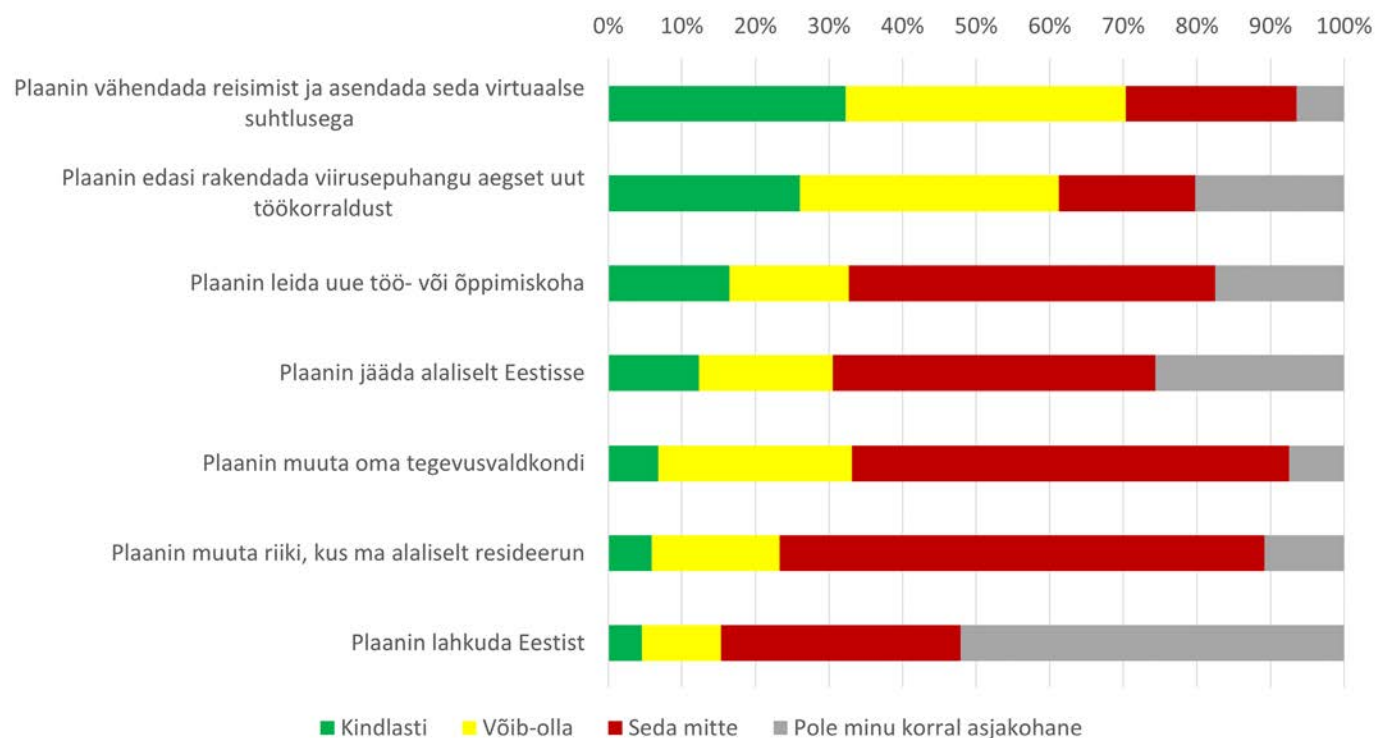
Joonis 34. **COVID-19 pandeemia mõju tegevusele (kõik vastajad, %, uuring „Noored eestlased välismaal“).**

Nagu jooniselt 34 näeme, mõjutas COVID kõige enam reisimise võimalusi — seda toovad esile üle $\frac{3}{4}$ vastajatest. Olulisel määral mõjutas pandeemia tööalaseid tegevusi: ligi pooled vastajad mainisid, et planeeritud tegevused lükati edasi või tühistati. Märkimisväärsed on ka töökorralduse muutusega seotud COVIDi mõjud. Ligi 10% vastanutest kaotas COVIDiga seoses oma töö- või õppekoha. Kaheksandik vastanuist tuli koroonaga seoses välismaalt Eestisse tagasi. Pandeemia tõttu (joonis 35) tulid Eestisse tagasi ülekaalukalt 20-24aastased välismaal elavad noored — neid pöördus tagasi Eestisse üle 30% selle vanusegrupi vastajatest. Kuna selles vanusegrupis oli palju üliõpilasi, õpe viidi aga kaugtööle üle, tulid paljud tagasi Eestisse, säästes nõnda üüriraha ja jätkates õpinguid kodumaalt. Andmed pandeemia tõttu tagasipöördunute õppimise või töötamise staatuse kohta osutavad, et välisülikoolides õppivaid inimesi tuli tagasi ligi kaks korda rohkem kui välismaal töötajaid.

Rohkem oli tagasipöördujaid ka diginomaadide seas, mida saab selgitada paljudes riikides kehtestatud rangete karantiinimeetmetega riiki sisenemisel. Osad diginomaadide meelispaigad (nt Tai, Indoneesia) sulgesid oma piirid turistidele täielikult. Diginomaadi otsust pandeemiaperioodiks tagasi Eestisse tulla võis mõjutada ka teadmatus, millised riigid otsustavad järgmiseks oma piirid sulgeda või milliseid karantiinimeetmeid rakendatakse.

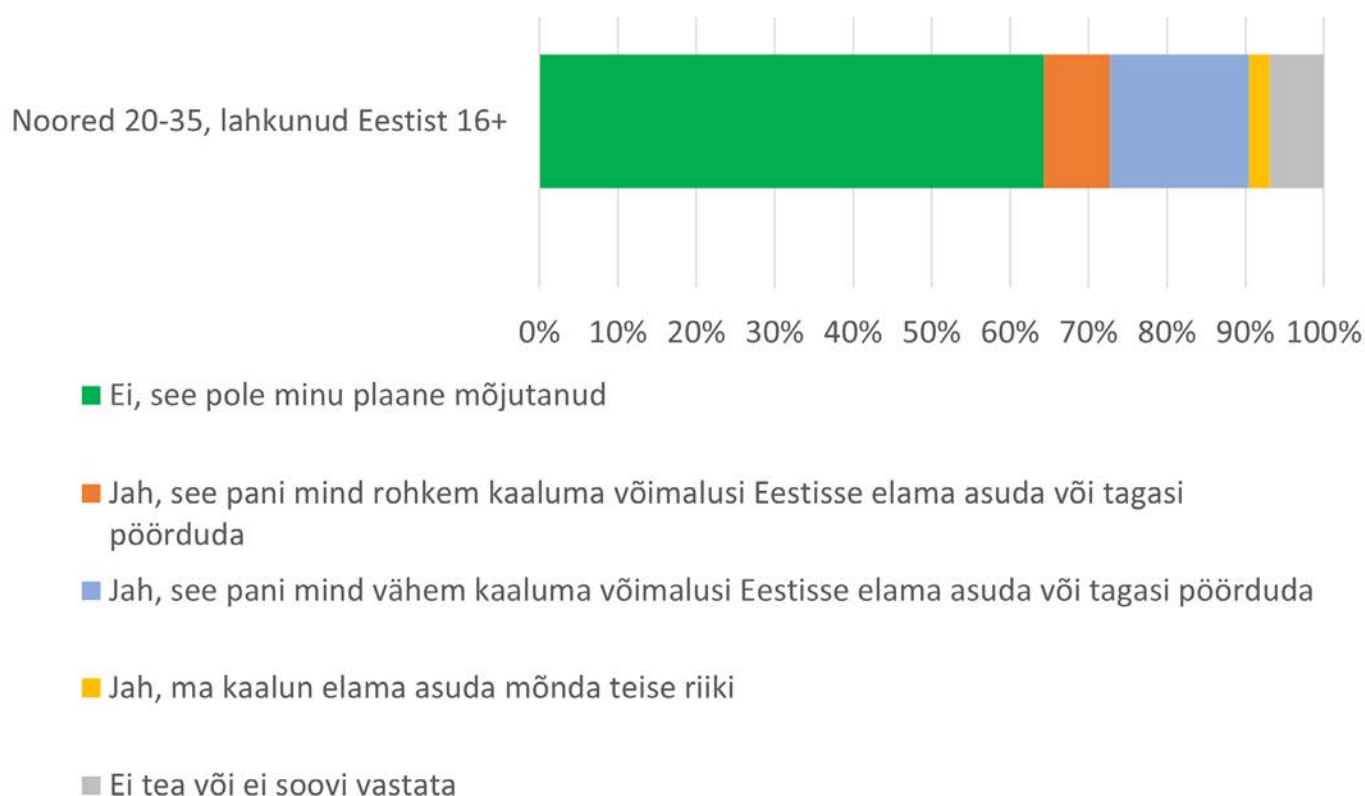
Joonis 35. COVID-19 pandeemia tõttu Eestisse naasnuid vastajate eri rühmade (%) uuring „Noored eestlased välismaal“).

Joonis 36. Võimalikud COVID-19 pandeemiast tingitud muudatused tulevikus (kõik vastajad, %, uuring „Noored eestlased välismaal“).

Tulevikuperspektiivide (joonis 36) osas kaalutakse rohkem virtuaalset suhtlust ning töökorraldust puudutavaid muudatusi soovitakse rakendada ka edaspidi oma tööalases tegevuses. Eestiga seoses plaanitakse rohkem alaliselt kohale jäämist kui lahkumist, kuid mõlema variandi osatähtsused on suhteliselt väikesed.

Vaadeldes COVIDi mõjuga seotud küsimuse vastuseid Eesti väliskogukondade uuringus (andmekogumine toimus 2021. aasta augustist novembrini), näeme joonisel 37, et pea $\frac{2}{3}$ vastanute plaane pole COVID mõjutanud. Selline muutus võrreldes „Noored eestlased välismaal” uuringu andmetes selgunuga on ilmselt tingitud uuringu läbiviimise perioodist, kuivõrd väliskogukondade uuring viidi läbi olukorras, kui ühiskond oli pandeemiaga juba paremini kohanenud kui eelneval aastal, mil viidi läbi „Noored eestlased välismaal” uuring. Vaadeldes plaane pandeemiaga seoses elukohta muuta selgub, et välismaal elavate vastanute hulgas on märksa rohkem levinud plaan COVIDiga seoses Eestisse mitte tagasi pöörduda kui Eestisse tulla. Kuigi selle trendi tagamaid on keeruline aimata, osutavad meie uuringu kvalitatiivsed andmed näiteks nii pettumusele, kuidas Eesti ühiskond pandeemia tõsidusse ja rakendatud meetmetesse suhtus (vaktsiinivastased jms) kui ka riiklikele garantiidele, mis mõne välisriigiga võrreldes tundusid Eestis puudulikud (rahalised toetused jms).

Joonis 37. **Elukoha muutmise plaanid seoses COVID-19 pandeemiaga (% , Eesti väliskogukondade uuring).**

Nende andmete põhjal võib siiski üldistada, et COVIDiga seotud muudatused inimeste eludes puudutasid pigem üldisi liikumisvõimalusi ja töökorraldust, mitte asupaigariigi vahetust. Pandeemia hilisemas faasis ei leia suurem osa välismaal elavatest noortest, et nad oleksid seoses COVIDiga pidanud oma plaane muutma.

Meie uuringu kvalitatiivsed andmed osutavad mitmesugustele, sageli vastandlikele narratiividele, kuidas välisriikide perspektiivist Eestit pandeemia valguses tajuti. Oli neid, kes tundsid ennast välisriikides märksa turvalisemalt kui Eestis, sest ühiskonna reaktsioon pandeemiales põhines tugevama sotsiaalsel vastutustundel ja üheskoos tegutsemisel. Samas oli ka neid, kelle jaoks — vähemalt teatud ajaperioodil — tundus Eesti muinasjutumaana oma vabadustega, nt võimalusega suhteliselt vabalt ringi liikuda ja tegutseda, samas kui mujal oli valdav range maskikohustus või komandanditund.

„Ma tunnen, et siin on turvalisem kui Eestis. Eestis on ühiskonna reaktsioon — seda oli suhteliselt masendav vaadata, et vaktsiinivastased ja igasugu meeleavaldajad ja kõik muu see jama. Et siin kohapeal Tais tegelikult midagi sellist ei olnud. [...] lihtsalt Eestit eemalt vaadates oli natukene kurb. Niigi on nagu raske olukord ja siis inimesed vaidlevad omavahel, mida nüüd tegema peaks. Kes süüdi on? Pigem see nagu jah süvendas seda mõtet, et mul on siin parem olla kui Eestis koroona ajal.” (Levo, 36, Tai)

„Prantsusmaal need piirangud olid väga ranged ikkagi Eestiga võrreldes, et meil oli kaks seda lockdowni täiesti, et me võisime tund aega välja minna päevas. Ja need kehtsid vist mingi kaheksa nädalat. [...] Ja siis vahepeal meil oli ka, et ühe kilomeetri piires võisid ainult liikuda see tund aega, et see oli ikka väga raske selles suhtes. Ma ei tea, kas see pani mind mõtlema otseselt Eestisse tagasituleku peale. Vist ei pannud, sellepärast et ma (naerab) ma nägin, kuidas Eestis üldse nagu ei huvitatud sellest — ma ei tea — enese hoidmisest natukene.” (Arnika, 30, Prantsusmaa)

„Ja ma käisin Eestis jaanuaris. Et ma olin nagu nii segaduses (naerab). Tol ajal olid veel restoranid ja kõik kohad lahti ja siis kui ma isegi sõpradega läksin sööma või kuhugile baari või kuhugile — et umbes läksite maskiga uksest sisse ja pärast seda oli juba suva. Ja see tekitas minus nii palju segadust, et see oli nagu nii määratlemata ja et kõik nagu naersid selle üle natuke või et ei olnud seda ühiskonnana koos töötamist. [...] Et ma tunnen siin just, kuidas ühiskonnas kõik tulid kokku. Ei olnud nagu mingit küsimust ka. [...] Ma mõtlesin selle peale palju vähem, sest see oli nii reguleeritud, selgepiiriline ja arusaadav, miks me seda teeme. Ja ei olnud nagu küsimärki ka. Et nagu ei kahelda koguaeg. Et Eestis ma tunnen, et kõik koguaeg kahtlevad selles valitsuses. [...] Mul oli nii raske olla Eestis, kui ma nägin mingeid maskita inimesi ja restoranis, kus me olime, tundsin ennast nii imelikuna, sest et kuidagi see oli nii pilli-palla ja kõigil oli nagu suht suva ja siuke. Et mind nagu häiris see.” (Kaisa, 29, Taani)

*„Koroonaviiruse leviku tõkestamisega pole Eesti väga hästi tegelenud ja kahju on vaadata uudisepor-
taale ja neid numbreid, mis iga päevaga juurde tuleb. Olen õnnelik, et olen Šotimaal ja mitte Eestis. Kahju, aga inimeste mentaliteet on hoopis teistsugune.” (Berit, 25-29, UK)*

Mõni teine aga tajus Eestis piirangute küsimuse alla seadmist just positiivsena — et Eesti polegi nii jäik ühiskond:

„Mis nii-öelda avaliku tervise piirangud rakendati, siis ma täitsa imestasin, et Eestis olid need tegelikult palju leebemad ja inimesed hakkasid palju rohkem nendele vastu kui siin Inglismaal. Et Inglismaal nagu [kerge naer] täitsa irooniata oli umbes maikuus ajalehe pealkiri, et järgmisest nädalast tohib teisi kallista-

da. Ja samas Eestis oli umbes see, et mis mõttes ma ei tohi Saaremaale spaasse minna. Et see mind nagu täiesti üllatas siin koroona ajal.” (Urmas, 24, UK)

„Positiivne on see, et pandeemia puhul muutus Eesti justkui muinasjutumaaks, kus maske ei pidanud kandma, nakatunuid oli vähe ja üleüldse käis enam-vähem normaalne elu (enam muidugi mitte kahjuks, aga parem olukord ikka kui enamikes muudes riikides) ja vahepeal isegi kaalusin Inglismaa kooli Eesti oma vastu vahetada. Normaalsetes oludes ma seda kindlasti ei kaaluks.” (Janne, 20-24, UK)

Mõni tajus end välisriigis suhteliselt turvalisemalt ka seoses sealsete sotsiaalsete garantiidega, mis võimaldasid mõnedele muuta pandeemiakogemuse koguni suhteliselt auditavaks perioodiks. Oli ka neid, kes tulid välismaalt saadud rahaliste toetuste toel ajutiselt pikemaks ajaks Eestisse. Paljudele muutis pandeemia vaimselt siiski keeruliseks see, et nad ei saanud pikalt Eestis käia seoses karantiinimeetmetega Eestis või asukohariigis. Osad avastasid, et 2-3 korra asemel aastas, mil Eestis pere ja sõpru külastati, tekkis pandeemia tõttu isegi kuni 2-aastane paus, mis võis mõjuda väga raskelt.

Kokkuvõttes võib öelda, et COVID-pandeemia avaldas mõju ennekõike välismaal elavate eestlaste töökorraldusele ning võimalusele reisida, sealhulgas külastada regulaarselt Eetit. Nagu eelnevateski peatükkides osutasime, avaldab pandeemia käigus tekkinud zoomibuum ja teiste virtuaalsete kanalite levik kaudselt endiselt mõju diasporaa sidemetele kodu-eestlastega.

Pandeemiaga seondult naasid Eestisse ennekõike nooremapoolsed üliõpilased, kelle õppetöö viidi üle kaugtööle, mille taustal tundus rangetes tingimustes välismaal viibimine mõttetuna. Hoiakud Eesti pandeemiaga toimetulekule ja sellega seotud turvatunne varieerusid oluliselt. Oli neid, kes imetlesid Eesti suhteliselt vabu tingimusi. Samas jagus neidki, kes olid Eesti sotsiaalse vastutustunde puudulikkuse ja valitsuse tegevuse suhtes kriitilised. Seetõttu tundsid nad end oma asukohariigis turvalisemalt.

7. Soovitused diasporaapoliitika kujundamiseks

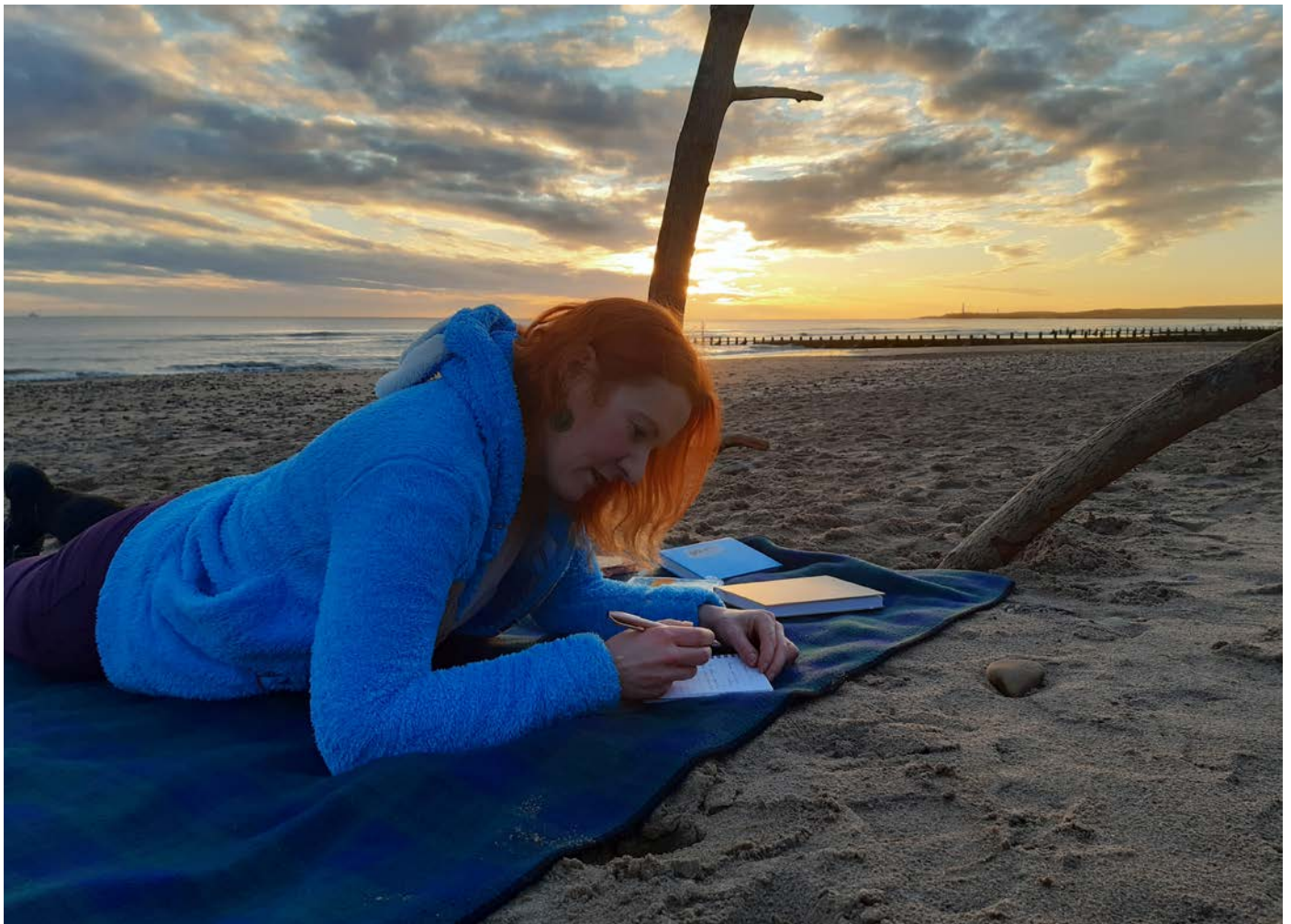

Foto: *Birgit Itse (Aberdeen, Šotimaa, UK)*

Mida Eesti riik saaks teha, et välisriikides elanud Eestist pärit noored jätkaksid õppimist ja tööelu Eestis? Lähtuvalt eelnevates peatükkides kirjeldatud analüüsides sõnastame järgnevalt soovitused diasporaapoliitika kujundamiseks.

1. Rahvusvaheline sotsiaalne kapital ja teadmusringlus.

Noorte rahvusvahelist kogemust õppimise või töötamise vallas tuleb jätkuvalt toetada ja soodustada, sest selliste kogemuste olemasolu on Eesti arengule kokkuvõttes positiivse mõjuga. Kui inimene on elanud, õppinud või töötanud mõnes teises riigis, tekib tal kahe ühiskonna võrdlemise võimalus. Ta suudab hinnata Eesti ühiskonna tugevusi, aga ka lahendamist vajavaid probleeme, ning võib suuta sellise võrdlusmomendi kaudu leida innovatiivseid lahendusi, mis edendaks Eesti ühiskonda. Välisriikides loodud võrgustikud ja kontaktid võivad osutada kasulikuks kõikvõimalikes valdkondades tegutsedes, sh toetada praktiliste igapäevaste lahenduste leidmist ka kodanikuühiskonna tasandil.

Seejuures on oluline toetada teadmusringlust soodustavaid meetmeid nii teadlastele kui üliõpilastele; üliõpilaste tasandil tuleks seda täiendavalt soodustada.

2. Side ja kaasatus.

a) Hoiakuline muutus. Nii ühiskondlikul kui poliitilisel tasandil tuleks juurutada mõtteviisi, et Eesti ühiskond ei ole ainult Eestis füüsiliselt elavad inimesed, vaid moodustub nii Eesti elanikkonnast kui ka kogu diasporaast ja teistest, kes on või soovivad olla mingil viisil Eestiga seotud. Välisriikides elavad noored üldjuhul tahavad tunda end osana Eesti ühiskonnast — nad hoiavad erinevatel viisidel sidet, mõtlevad siinsetele avalikele aruteludele kaasa, panustavad vastavalt soovidele ja võimalustele nii oma tarbimiskäitumise, teadmiste, investeringutega või Eestit välismaal „esindades”, ja seda just seeläbi, et nad elavad Eestist füüsiliselt eemal. On oluline, et neil säiliks side ja kaasatus Eestis toimuvasse, sest selle põlvkonna töö- ja elukorralduses ei pruugigi inimese füüsiline asukoht olla kuigi määrav. Ühiskondlikul tasandil tuleks välismaal elavaid Eesti inimesi kaasata julgelt otsustesse ja aruteludesse — seda nii riiklikul kui kodanikuühiskonna tasandil, aga ka erasektoris. Viimase puhul võiks riik soodustada era- ja avaliku sektori võimet kaasata diasporaa esindajaid nõustavatesse funktsioonidesse, aga ka toodete ja teenuste arendusse. Seejuures võiks ka erasektor arvestada toodete või teenuste sihtrühmadena välismaal elavaid Eesti inimesi.

b) Sidekanalid. Välismaal asuvate eestlastega sidepidamiseks loodud infoportaal globalestonian.ee võiks kodumaaga sidepidamise funktsiooni edukalt kanda. Infoportaali tuleks jätkuvalt arendada sihtrühmapõhiselt ja soodustada selle kättesaadavust seda erinevates väliskogukondades turundades. Portaali arendamise puhul tuleks nii selle sisu kui vormistuse osas jälgida, et see oleks avatud erinevatele sihtrühmadele — nt et portaali visuaalne vormistus ei defineeriks eestlust liiga kitsalt. Kaaluda võiks ka eesti.ee võimaluste laiemat kasutamist. Kui on võimalik ületada andmekaitsealased piirangud, võib inimeste nõusolekul edastada portaali kaudu neile viibimiskoha ja tegevusalaga seotud infot nii diasporaakogukondades toimuva kohta kui ka inimese erialases valdkonnas käivituvate projektide, kandideerimiste jms kohta, mis võiksid potentsiaalseid tagasipöördujaid huvitada. Sealhulgas saaks edastada olulist infot riigis toimuva kohta, näiteks seoses valimistega. Sellest võiks kujuneda riigi e-kanal konkreetsete inimestega suhtlemiseks nii tagasipöördumise soodustamiseks kui ka professionaalsete võrgustike toetamiseks diasporaa sees ning diasporaa ja riigi vahel.

c) Andmed. Sidemete hoidmise ja inimeste kaasatuse eelduseks on võimalikult terviklik ülevaade Eesti diasporaast, välismaal viibijate paiknemisest, tegevusaladest, vajadustest ja soovidest. Ühelt poolt tuleb soodustada diasporaa-alaste statistiliste andmete kogumist ja teemakohast teadustööd nii kvalitatiivsel kui kvantitatiivsel tasandil. Teisalt tuleb soodustada isikupõhise tagasiside võimalusi, mis võimaldaks andmete kogumist parandada. Näiteks jõudis meieni mitmete välisriikides elavate eestlaste nõrdimus, et 2021. aasta rahvaloenduse raames ei kogutud andmeid välismaal viibijate kohta (kui inimene märkis, et on elanud viimased 6 kuud Eestist eemal, siis tema kohta andmeid ei kogutud). Valmisolek panustada infoga välis-Eesti kohta oli niisiis täiesti olemas, ent riik jättis selle andmekogumise võimaluse kasutamata.

3. Avatus.

a) Avatud hoiakud. Oluline on toetada avatuma väärtusruumi kujunemist Eestis. Tugev ühiskond on avatud ühiskond. Muutuvas maailmas on teiste kultuuride kogemuse väärtustamine trumbiks. Töölases mõttes on oluline, et Eesti tööandjad arvestaksid välismaa töökogemust võrdsena. Tagasipöördunud on tihti osutanud, et välismaa kogemust ei osata siin võrdsetel alustel hinnata ning paljudel välismaal elavatel noortel saadab tagasipöördumise kaalutlusi hirm „nullist alustamise” pärast. Isiklikul tasandil tähendaks avatud hoiakud välismaalasest elukaaslase ja mitmekeelsete laste aktsepteerimist ja toetamist. Avatud hoiakute puudumine mõjutab ka neid, kelle mineku põhjusteks on erinevuste taunimise või tagakiusamise kogemus (LGBTQI+ kogukonda kuuluvad inimesed, etnilised vähemused). Suurem ühiskondlik avatus võimaldaks ehk vähemuste lahkumist ka ära hoida. Kõige otsesem mõju võiks sellel olla venekeelse taustaga elanikele. Selliste perede laste integratsioon ja väljavaated Eestis sõltuvad ka ühtse Eesti kooli (Rääsk jt 2019) välja arendamisest. Avatud hoiakud soodustaks seda, et Eesti noored, kelle vaated on sageli progressiivsemad ja vähemusi mõistvad, valiksid oma elukohariigiks Eesti, jäädes siia või tuleks välisriikidest tagasi. Samal ajal muudaks see ühtlasi Eesti atraktiivsemaks ühiskonnaks ka teistest rahvustest inimestele, kes soovivad end selle ühiskonnaga seostada või siia panustada. Eestisse saabuvate välismaalaste kõrge haridus osutab, et Eesti on oluline haridusrände sihtmärk. On vaja luua tingimused saabunute siiajäamiseks ja lahkunute naasmiseks — miks mitte ajuderingluses osalenute võrgustike kujundamiseks —, seda enam, et kodumaale naasnud väliskogemustega noored on sageli huvitatud kontaktidest välispäritolu inimestega Eestis. See võiks Eestis luua tingimused väärtusliku kõrgharidus- ja teadusdiasporaa tekkimiseks ja toetada sidemeid maailmatasemel teadus- ja arendustegevuse sõlmpunktide kujunemist.

b) Regulatiivne avatus. Töötada avatumat ühiskonda toetava võimalikult vähebürookraatliku ja tolerantse seadusandluse ning sellel põhinevate regulatsioonide suunas. Näiteks võiksid Eesti kodanikud saada siinsetelt pankadelt laenu Eestisse investeerimiseks välismaa sissetulekute alusel. Samasse rubriiki kuulub ka topeltkodakondsuse võimaldamine, sest eriti just väljaspool Euroopa Liitu elavate eestlaste puhul võib see toetada sidemete hoidmist Eestiga. Ehkki see ei puuduta väljaspool Eestit elavaid Eesti kodanikke, võiks jätkuvalt toetada diginomaadi viisat.

4. Erialaste võimaluste kättesaadavus. Kuivõrd välismaal elavate noorte eestlaste jaoks on sobiv töökoht ja vääriline palk peamiseks tagasipöördumist soodustavaks teguriks, tuleb toetada Eestis paiknevate või Eestiga seotud professionaalsete võimaluste kättesaadavust diasporaaliikmetele. See puudutab ennekõike neid, kes läksid välismaale professionaalsetel või majanduslikel kaalutlustel, aga infot võivad vajada või soovida ka need, kes on lahkunud isiklikel või muudel põhjustel. Siin võib kaaluda andmebaaside põhiselt ja nõusoleku korral info jagamist (vt punkt 2b), näiteks tööpakkumiste, kandideerimiste, granditaotluste, projektide kohta spetsiifilistel erialadel. Samuti võiks välisüliõpilastele edastada enne nende kraadiõppe lõppemist erialaseid tööpakkumisi Eestis (seda rakendab meile teadaolevalt nt Rootsi). Samuti saaks ära kasutada kaugtöö võimalusi, kaasata välisriikides füüsiliselt elavaid inimesi teadmusringlusesse ning siinsete

ettevõtete ja organisatsioonide töösse. Seejuures võiks tagasipöördumist soodustava meetmena kasutusele võtta ka karjäärialase nõustamise ja mentorluse võimaluse.

5. Kultuuriline identiteet välismaal. Olgugi et lühemat aega välismaal viibivatele noortele pole Eesti diasporaa kultuuritegevused sageli primaarsed, muutuvad need aja möödudes ja eriti pere tekkides üha olulisemaks. Kuivõrd keel on üks tähtsamaid identiteedi hoidmise vahendeid ning ka välismaal elavad noored peavad seda oluliseks, sh ka välisriikides sündinud laste puhul, tuleb jätkuvalt toetada välisriikides tegutsevaid Eesti koole ja seltsitegevust. Suurendada saaks ka saatkondade rolli diasporaa kultuurilise tegevuse edendamises. Vajalik on pidev side välismaiste eestlaste organisatsioonidega, sh ka silmast silma (esinemised jne) üritused ning riigi tugi seltsides tegutsevatele aktiivsetele inimestele, sh nõustamine ja koolitus jätkusuutlikuks seltsitegevuseks, kogukondade avatuse säilitamiseks, mitmekultuuriliste Eesti perekondade kaasamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks sotsiaalsetest takistustest seltsielule.

6. Eestikeelse e-hariduse võimalused. Lähtuvalt ringleva migratsiooni ja diginomaadluse kasvavast trendist on oluline võimaldada lastega inimestele pikemaajaliselt Eestist eemal viibimist, katkestamata lapse eestikeelset kooliteed. Kättesaadav eestikeelne e-haridus, mida COVID-pandeemia käigus jõudsalt arendati, võiks siin olla võtmeks. See võimaldaks valmistada ka tagasipöördujate lapsi ette eestikeelseks kooliks Eestis. Eestikeelne e-haridus võiks toimida mitmes vormis: peamiselt keeleõppele keskenduv pühapäevakool ning üldhariduskool eesti õppekava alusel. Kaaluda võiks ka täiendõppe võimalusi täiskasvanutele (sh eesti keele õpe täiskasvanutele saatkondade ja Eesti Majade juures).

7. Tagasipöördumistoetus ja -nõustamine. Jätkata toetust Integratsiooni SA veetavale tagasipöördumistoetuse ja -nõustamise programmile. See ei peaks tähendama tingimata finantstoetust, vaid ka nõustamist praktilistes küsimustes (nt lasteaia- ja koolikohad, perearstid, bürokraatlikud küsimused, keeleõppe võimalused välismaalasest elukaaslasele jms), aga ka kultuurilistes ja psühholoogilistes küsimuses. Nõustamine võiks seega hõlmata väga erinevaid aspekte, mis toetaksid tagasipöördumise puhul kultuurilist kohanemist. Seejuures võiks ka asutustel/tööandjatel aidata leida lahendusi välismaalastest töötajate keeleõppeks.

Kokkuvõtteks soovime toonitada, et diasporaapoliitikat ei saa lahutada laiematest ühiskondlikest muutustest ja Eestis ellu viidavatest poliitikatest. Küsimus Eesti inimeste rändesaldost peaks olema kaasatud üldisematesse poliitilistesse aruteludesse ja protsessidesse, mis puudutavad Eesti inimeste toimetulekut ja turvatunnet, arengu ja eneseteostuse perspektiive, aga ka Eesti kultuuri, keskkonda ja väärtusruumi. Privilegeeritud lahkunute jaoks on välismaale minek olnud sageli valik hea ja veel parema olukorra vahel. Neile võib kodumaa kitsaks jääda seetõttu, et nende valikute ja vabaduste horisont on välismaal olles laienenud ning nad ei usu, et sellist võimalustepaletti on tingimata võimalik kodumaale kaasa tuua. Süvenev ebavõrdsus Eesti inimeste seas

suurendab aga tõenäosust, et osad inimesed ei tunne end osana Eesti elust ega arva, et kodumaal nende jaoks mingeidki võimalusi leidub. Nende jaoks on kodumaised valikud sedavõrd ahtad, et välismaa tundub ainsa — sageli isegi mitte põhimõtteliselt eelistatud, vaid sunnitud — valikuna, et üldse hakkama saada. Ka paljud kõrgharidusega inimesed, kes Eestis kannatasid palgavaesuse all — näiteks tervishoiu, hariduse, kultuuri või teeninduse valdkondades töötanud —, võivad sama väljaõppe ja töö eest mõnes välisriigis lubada endale võrdlemisi mugavat keskklassi elu. Kui Eestist lahkuti lootusetusetunde või pettumuse tõttu, vähendab see ka tõenäosust naasta.

Samas tasub aga hoida neid aspekte Eesti elukeskkonna juures, mis välismaa perspektiivist paistavad Eesti tugevustena ja mis võiksid tagasipöördumise kaalutluste juures samuti rolli mängida. Nendeks saab pidada nii Eesti kultuuri, kooliharidust kui looduskeskkonda, aga ka asjaajamise ja ettevõtluse arendamise lihtsust seoses digitaalse infrastruktuuriga. Kui inimesed tajuvad võimalusi ühiskondlikes protsessides kaasa rääkida ja nendesse oma panus anda, tekitab see ka suuremat kuuluvustunnet. Eesti väiksuse tõttu on seegi — võimalus kaasa rääkida, panustada, n-ö „oma asja ajada” — üks oluline trump, mis võib välismaal tegutsevaid noori eestlasi tagasi meelitada. Seda aga juhul, kui nad tunnevad, et nende oskusi, teadmisi ja perspektiive osatakse siin väärtustada ning et nad on siia oodatud ka oma välismaal loodud perekondadega.

Diasporaapoliitika ei jõua alati diasporaaliikmeteni võrdselt. See sõltub inimeste endi osalusest diasporaa-alastes tegevustes ja nende sidemetest Eestiga. Kehvem sotsiaalne positsioon, vähene eesti keele oskus, osad peremudelid, madalam haridus või sissetulek võivad olla takistusteks diasporaaelus osalemises, mis omakorda vähendab tõenäosust naasmiseks. Seetõttu tuleb diasporaapoliitiline tegevus suunata võimalikult laialt Eestiga seotute kaasamisele.

Lõpetuseks pakume välja tabelis 5 võimalikke tagasipöördumist soodustavaid mõjutusmeetmed sihtrühmapõhiselt, lähtuvalt inimeste välismaale mineku põhjustest ja nende sotsiodemograafilisest profilist.

Tabel 5. Välismaale mineku põhjused ja tagasipöördumise mõjutusmeetmed noorte alarühmade lõikes.

Rühm	Kontingent/ alarühmad	Mineku põhjused	Mõjutus- ja reageerimisvõimalused
Majanduslikel põhjustel äraminejad I	Eesti etnilised vähemused, keerulise sotsiaalmajandusliku perekondliku taustaga inimesed, madalama haridustasemega inimesed	Piiratumad võimalused tööturul, väiksem side Eestiga	Regionaalpoliitika edendamine; sotsiaalsed garantiid; eestikeelne haridus
Majanduslikel põhjustel äraminejad II	Palgavaesust kogeavad inimesed	Otsivad paremaid võimalusi tööturul, paremaid elutingimusi	Eesti üldine majandussituatsioon (sh regionaalpoliitiline, maksusüsteem); sotsiaalsed garantiid; võimaluste loomine ka distantsilt Eesti elus osalemiseks ja sellesse panustamiseks
Erialaste (arengu) võimaluste otsijad I	Tippspetsialistid (ülikoolid, teadus)	Paremad erialase tegevuse võimalused, tasustamine	Muudatused teaduskorralduses; teadusrahastuse suurendamine (sh õppejõudude, teadurite palgad); Eestiga seotud võimaluste arendamine (nt iseseisvad grandid, info tööpakkumistest); andmebaas erialaste kontaktide jaoks; sidemete hoidmine (sh juhendamised); leevendada kohati esinevat negatiivset hoiakut välismaalt tagasipöördujate osas
Erialaste (arengu) võimaluste otsijad II	Tippspetsialistid (IT, tehnika)	Paremad erialase tegevuse võimalused, tasustamine	Kaugtöö võimalused (sh paindlikud regulatsioonid); ettevõtluskeskkonna avatus; personaalsed tööpakkumised
Erialaste (arengu) võimaluste otsijad III	Tippspetsialistid (äri)	Eesti ikkagi väike ääremaa, suuremad võimalused ja turud mujal	Kaugtöö võimalused (sh paindlikud regulatsioonid); ettevõtluskeskkonna avatus; sidemete hoidmine (personaalne info, toetamise ja sponsoreerimise pakkumised jne)
Erialaste (arengu) võimaluste otsijad IV	Tippspetsialistid (loomingulised alad)	Laiemad eneseteostuse ja -arengu võimalused, vabam ja tolerantsem keskkond, toetused ja tasustamine	Kontaktide hoidmine; Eestiga seotud töövõimaluste ja toetuste pakkumine
Vahetusüliõpilased (Erasmus jm riiklikult kureeritud)	Üliõpilased, kelle põhiõpingud toimuvad Eestis	Üldise kultuurivahetusliku kogemuse saamine; erialane areng	Enamasti tulevad ise tagasi. Jätakuvalt toetada rahvusvahelise kogemuse saamist (sh finantsiliselt); vahetusüliõpilaste üldine (kõrgkoolideülene) andmebaas; edasised (töö)pakkumised lähtuvalt omandatud erialasest/keelelisest kogemusest
Välisüliõpilased (omal initsiatiivil)	Tugevamad/ iseseisvamad gümnaasiumilõpetajad ja Eestis omandatud bakalaureuse- või magistrikraadiga noored	Erialaste võimaluste puudumine või piiratus Eestis; huvi laiema maailmapildi järele; erialane areng	Kontaktide fikseerimine vabatahtlikus andmebaasis; koostöövõimaluste ja erialaste pakkumiste edastamine; karjäärinõustamine võimalikele tagasipöördujatele

Rühm	Kontingent/alarühmad	Mineku põhjused	Mõjutus- ja reageerimis-võimalused
Isiklikel (perekondlikel) põhjustel lahkujad	Erinevad noorte rühmad	Eri põhjustel sobivam elukeskkond välismaal; soov toetada partneri karjääri või elukohavalikut	Eestikeelne e-kool (või pühapäevakool eri tasemetel); välismaiste eestlaste ühingute toetamine/koostöö; saatkondade kultuuritegevuste toetamine; laiem juurdepääs diasporaa tegevustele kõigile diasporaa liikmetele; pidev sidemete hoidmine; võimaluste loomine ka distantsilt Eesti elus osalemiseks ja sellesse panustamiseks
„Maailmaavastajad“	Erinevad noorte rühmad	Soov näha maailma, saada kultuurivahetuslik kogemus	Enamasti tulevad ise tagasi. Infovahendus ja sideme võimaldamine (nt „Eesti noored välismaal“ portaal); kommunikatsioonis keskenduda sellele, mis on noorte silmis Eesti „tugevused“ ja neid tugevusi ka riiklikus poliitikas hoida
„Poliitpõgenikud“	Pigem kõrgema haridustaseme ja sotsiaalse tundlikkusega inimesed	Rahulolematus Eesti poliitiliste oludega	Poliitilised muudatused; avatum ja tolerantsem ühiskond; rohkem kodanikuühiskonda
Vähemuste esindajad	Diskrimineerimist või stigmatiseerimist tajuvad inimesed (sh seksuaalvähemused)	Soov elada vabamas (mõistvamas) või anonüümsust lubavas keskkonnas	Hoiakulised muutused ühiskonnas; nende kajastus seadusandlikul/regulatiivsel tasandil; eestikeelne kooliharidus
Diginomaadid, ka „kliimapõgenikud“	Kaugtööd tegevad inimesed; ka „maailmaavastajatest“, sh ka väikeste lastega perekonnad	Parem/sobivam/sobiv elukeskkond; soov näha maailma ja saada kultuurivahetuslik kogemus	Võimaluste loomine ka distantsilt Eesti elus osalemiseks ja sellesse panustamiseks; Eesti e-kooli võimalused (lastele)

Foto: Kris Haamer (Tainan, Taiwan)

Viidatud allikad

1. Annist, A. (2022). Post-socialism as an experience of distancing and dispossession in rural and transnational Estonia. *Critique of Anthropology*, 42/2: 137–53.
2. Antonsich, M. (2010). Searching for Belonging — An Analytical Framework. *Geography Compass*, 4(6): 644–659.
3. Carling, J., Pettersen, S.V. (2014). Return migration intentions in the integration–transnationalism matrix. *International Migration*, 52/6: 13–30.
4. Cassarino, J. P. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6/2: 253–79.
5. Ester, P., Braun, M., ja Vinken, H. (2006). *Eroding Work Values? Teases P. Ester, M. Braun, P. Mohler (toim.) Globalization, Value Change, Generations*. Leiden: Boston: Brill, 89–113.
6. Fassmann, H., Kohlbacher, J. ja Reeger, U. (2014). The Re-Emergence of European East–West Migration — the Austrian Example. *Central and Eastern European Migration Review*, 3/2: 39–59.
7. Gesthuizen, M., Kovarek, D., ja Rapp C. (2019). Extrinsic and Intrinsic Work Values: Findings on Equivalence in Different Cultural Contexts. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 682: 60–83.
8. Kaldur, K., jt (2022). Eesti väliskogukonnad: identiteet, hoiakud ja ootused Eesti riigi suunal. Uuringuaruanne. Balti Uuringute Instituut.
9. Koikkalainen, S. (2013). Transnational highly skilled Finnish migrants in Europe: Choosing one's identity. *National Identities*, 15/1: 85–100.
10. Kunuroglu, F. et al. (2018). Motives for Turkish return migration from Western Europe: home, sense of belonging, discrimination and transnationalism. *Turkish Studies*, 19/3: 422–50.
11. Lauristin, M. ja Vihalemm, P. (1998). Postkommunistlik siirdeaeg Eestis: Tõlgendusvõimalusi. *Akadeemia*, 4,5: 675–70.
12. Manolova, P. (2019). "Going to the West Is My Last Chance to Get a Normal Life": Bulgarian Would-Be Migrants' Imaginings of Life in the UK. *Central and Eastern European Migration Review*, 8/2: 61–83.
13. Murakas, R. (toim.) (2007). Teadlaste mobiilsus Eestis ja seda mõjutavad tegurid: kokkuvõtte uurimusest. Sihtasutus Archimedes.
14. Pajumets, M. (2017). Teadlasmobiilsuse väljakutse: kuidas „rikastada ajusid“ maailmas vältides „ajude kadu“ Eesti jaoks? Teoses Tammaru, T. (toim.) *Inimarengu aruanne 2016/2017: Eesti rändeajastul, Eesti Koostöö Kogu*, <https://2017.inimareng.ee/valjapoole-avatud-eesti/teadlasmobiilsuse-valjakutse/>
15. Rääsk, M., Rääsk, E., Järv, S., Kirss, L., Palginõmm, K., ja Pedaste, M. (2020). Ühtse Eesti kooli mudeli väljaarendamine Eestis. RITA-ränne projekt.
16. Rämmer, A., Murakas, R. ja Toomistu, T. (2022). Noorte väärtused peegelduvad ka nende rändekäitumises. *Riigikogu Toimetised*, 46: 113–120.

17. Steinmann, J.-P. (2019). One-way or return? Explaining group-specific return intentions of recently arrived Polish and Turkish immigrants in Germany. *Migration Studies*, 7/1: 117–51.
18. Tammaru, T. (toim.) (2017). Inimarengu aruanne 2016/2017: Eesti rändeajastul, Eesti Koostöö Kogu, <https://2017.inimareng.ee/>
19. Tammaru, T. et al. (2021). Rändesõltuvus ja lõimumise väljakutsed Eesti riigile, tööandjatele, kogukondadele ja haridusele. RITA-ränne projekt.
20. Tammaru, T., Kumer-Haukanõmm, K., ja Anniste, K. (2010). The Formation and Development of the Estonian Diaspora. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:7, 1157-1174
21. Toomistu, T. (2021). Ida-Euroopa mentaliteet välismaal elavate noorte kujutlustes. *Postimees Nädal*, 25.09.
22. Toomistu, T. (2023). Sugu ja seksuaalsus eestlaste rändedünaamikas. *Vikerkaar*, 1-2: 122–134.
23. Valk, A., Karu-Kletter, K., ja Drozdova, M. (2011). Estonian Open Identity: Reality and Ideals. *Trames. Journal of the Humanities and Social Sciences* 15 (1): 33.
24. Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, 40(3): 197–214.

Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituut
2023